

Talande tystnad?

En ESO-rapport om självcensur i Sverige

Sten Widmalm

Thomas Persson

André Casselbrant

Rapport till

Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi

2024:1

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

Rapportserien finns på eso.expertgrupp.se.

Omslag: Elanders Sverige AB

Tryck: Elanders Sverige AB, Stockholm 2024

ISBN 978-91-525-0842-8 (tryck)

ISBN 978-91-525-0843-5 (pdf)

Förord

För tio år sedan myntade statsvetaren Henrik Ekengren Oscarsson begreppet ”åsiktskorridor”. Begreppet kan förenklat sägas syfta på det utrymme inom vilket det går att uttala sig offentligt utan att behöva bli betraktad av andra som en dåre. Vare sig man tycker att denna korridor är bred eller smal i dagens Sverige är det en intressant iakttagelse att censuren av åsiktsyttringar idag framför allt är av självpåtagen karaktär.

Sedan antagandet av tryckfrihetsförordningen 1766 har Sverige i huvudsak varit fritt från lagstadgad censur. Men ett levande demokratiskt samtal förutsätter mer än bara frånvaron av regelrätt åsiktskontroll. Ingen äger rätten att stå oemotsagd men det är rimligt att medborgare känner att de kan uttrycka sina uppfattningar i det offentliga samtalet utan att möta repressalier i form av hat och hot.

En allt större del av den samhälleliga diskussionen utspelar sig på sociala medier. Med detta följer ett debattklimat som kan uppfattas som ogästvänligt, exempelvis för en journalist som bevakar känsliga ämnen som migration eller klimat. Repressalier i form av hat och hot, inte sällan från anonyma avsändare, kan leda till att viktiga röster tystas.

I den här rapporten till ESO studerar Sten Widmalm, Thomas Persson och André Casselbrant självcensuren omfattning i Sverige. Detta görs genom enkätfrågor inom ramen för SOM-institutets årliga undersökning av medborgaropinionen. Genom att ställa respondenter inför olika varianter av påståendet ”I dagens politiska klimat kan jag inte öppet uttrycka mina åsikter eftersom andra kan tycka de är stötande”, utvinns en bild av självcensuren. Vem censurerar sig själv? I vilken typ av situationer och i vilka frågor sker detta?

Författarna finner att självcensur är ett vanligt förekommande fenomen. Över hälften av respondenterna anser att de inte kan

uttrycka sina åsikter öppet på grund av rädsla för att väcka anstöt. I rapporten undersöks förekomsten av upplevd självzensur i olika sociala miljöer. Minst självzensur äger rum i nära sociala sammanhang och mest i sociala medier. Författarna finner också att självzensur är ett politiskt betingat fenomen, där högerväljare i högre grad än vänsterväljare uppger att de lägger band på sina yttringar av rädsla för anstöt.

Jag hoppas att den här rapporten kan bidra till en diskussion om debattklimatet i Sverige och inspirera till mer forskning på ämnet. Arbetet med rapporten har följts av en referensgrupp bestående av personer med god insikt i frågorna. Gruppen har letts av Ingrid Petersson, tidigare ledamot i ESO:s styrelse. Som alltid i ESO-sammanhang svarar författarna själva för innehåll, slutsatser och förslag i rapporten.

Stockholm i januari 2024

Karolina Ekholm
Ordförande i ESO

Författarnas förord

Författarna vill framföra ett varmt tack till Expertgruppen för Studier i Offentlig ekonomi (ESO) som gjort det möjligt för oss att skriva denna rapport. Vi vill särskilt tacka Lena Unemo, Ingrid Petersson, Maria Vredin, Axel Merkel, och Charlotte Nömmera. Vi har även fått viktigt stöd från referensgruppens medlemmar som bistått med kritik, förslag, expertkunskaper och insikter som varit oss till hjälp i arbetet med och färdigställandet av rapporten: Nina Solomin, Fredrik Bynander, Alice Teodorescu, Måns Svensson, Daniel Wohlgemuth, Magnus Hjort, och Ola Sigvardsson.

Vi vill rikta ett stort tack till filosofen Per Bauhn som särskilt granskat de delar av rapporten som handlar om hur begreppet själv-censur kan klargöras, begripas och definieras. Bauhn har en enastående förmåga att förklara på vilket sätt filosofin kan hjälpa oss att förstå och hantera samtidens samhällsproblem. Vi vill också tacka gymnasten Annie Casselbrant som genom noggrann läsning av sin lärobok i samhällskunskap hittade en för oss viktig referens till opinionsundersökningar om åsiktskorridoren.

Rapporten vilar på en undersökning som genomförts i samarbete med SOM-institutet vid Göteborgs universitet. Deras verksamhet har underlättat vårt arbete. De genomför regelbundet undersökningar som andra forskare kan medverka i. Och de gör det på ett sätt som är professionellt, transparent och effektivt. SOM-institutets medarbetare är alltid lika hjälpsamma, kreativa, kunniga och lätta att samarbeta med.

Denna rapport ingår i forskningsprojektet ”Det öppna samhället”. Projektet började med ett anslag från Myndigheten för samhällsskydd och beredskap och flyttades tidigt över till den nybildade Myndigheten för Psykologiskt försvar 2022 där projektet får stöd. Dessutom har vi fått möjligheten att utvidga projektet med anslag från Vetenskapsrådet och, för denna rapport, från ESO.

Projektet har sin bas vid Statsvetenskapliga institutionen vid Uppsala universitet. Vi är mycket tacksamma för stödet från samtliga dessa aktörer som bidrar till att vi kan forska om vår demokrati och de utmaningar den står inför. Inom projektet utgör denna rapport den fjärde i vår interna skriftserie.

I vanlig ordning så är det vi, författarna, som ansvarar för innehåll och slutsatser i rapporten.

Uppsala, januari 2024

Sten Widmalm, Thomas Persson och André Casselbrant

Innehåll

Sammanfattning	9
Summary	15
1 Inledning	21
1.1 Självcensur – ett tecken i tiden?	25
1.2 Studiens upplägg	29
2 Självcensur och yttrandefrihet – en idéhistorisk överblick	31
3 Självcensur och ekonomisk utveckling	45
4 Att definiera självcensur	53
5 Empirisk forskning om självcensur och närliggande fenomen	63
6 Medborgarnas syn på självcensur	69
6.1 Förekommer självcensur bland svenska medborgare?	69
6.2 I vilka sammanhang förekommer självcensur?	73
6.3 Kring vilka ämnen förekommer självcensur?	77
6.4 Vilka bakgrundsfaktorer samvarierar med självcensur?	82
6.5 Vilka individuella faktorer har störst betydelse för självcensur?	96

7	Självcensur – ett problem som inte bör tigas ihjäl	103
7.1	Sammanfattning av undersökningsresultat	105
7.2	Immigration, integration och Sverigedemokraternas ökade stöd i väljarkåren.....	109
7.3	Normträngsel.....	114
7.4	Sociala medier	120
7.5	Journalistikens uppdrag	123
7.6	Epilog	126
	Referenser	129

Sammanfattning

Syftet med föreliggande rapport är att presentera forskningsresultat som visar i vilken utsträckning svenska medborgare anser att de inte öppet kan uttrycka sina åsikter i olika sammanhang. Finns det ämnen som inte kan diskuteras fritt och i vilka sammanhang upplever medborgarna att de inte öppet kan uttrycka sina åsikter? Vilka medborgare är det som i störst utsträckning uppger att de känner sig tvungna att avstå från att uttrycka sina åsikter? Undersökningens nyckelbegrepp är *själv censur*, vilket innebär att någon avstår från att framföra en åsikt i fruktan för sanktioner. Denna typ av självpåtagen återhållsamhet har studerats i mycket begränsad utsträckning i Sverige, trots vår omfattande debatt om yttrandefrihet. Vår målsättning med denna rapport är därför att presentera nya empiriska rön om förekomsten av själv censur bland svenska medborgare, baserade på data som vi samlat in i samarbete med SOM-institutet och deras årliga SOM-undersökningar 2021 och 2022. Huvudskälet till att vi undersöker detta fenomen är att vår demokrati och den ekonomiska utvecklingen är beroende av hur yttrandefriheten utvecklas.

För att undersöka i vilken utsträckning själv censur förekommer har vi ställt frågor i SOM-undersökningen 2021 respektive 2022 som handlar om detta fenomen. Vi har frågat om respondenterna anser att de i dagens politiska klimat avstår från att öppet ”uttrycka sina åsikter eftersom andra kan tycka de är stötande”. Vi ställer även frågor om vilka samtalsämnen och sammanhang som orsakar själv censur. Syftet är att försöka fånga in *när någon avstår från att framföra en åsikt i fruktan för sanktioner*.

Av särskilt intresse i denna rapport är att ringa in individegenskaper, ämnen och sammanhang som påverkar när människor väljer att hålla tyst fastän de egentligen tycker att de borde få säga sitt. Vi vill veta när individer vill säga något men avstår för att de anteciperar någon form av sanktioner. Och vi diskuterar vad det kan

leda till. Benägenheten att självcensurera hos ett folk kan påverka partirynden, förutsättningarna för ett pluralistiskt samhälle, förmågan att hantera kriser och kollektivt handlande, och i förlängningen även förutsättningarna för ett lands välstånd och demokratins överlevnad.

Den samlade bilden av fenomenet självcensur ger oss anledning att dra följande slutsatser: Förekomsten av självcensur i Sverige är hög och utgör en svaghet i demokratin. Över hälften av de personer som besvarat våra två enkäter uppger att de i dagens politiska klimat inte öppet kan uttrycka sina åsikter eftersom andra kan tycka att de är stötande. Detta illustrerar en påfallande återhållsamhet i medborgarnas sätt att yttra sig i centrala politiska frågor. Här handlar det inte främst om att många medborgare avstår från att yttra sig av ren hövlighet och respekt. Och det finns stöd för att hävda att förekomsten av självcensur i Sverige tycks ha ökat.

I de regressionsmodeller vi presenterar finner vi att självcensur ofta korrelerar med låg utbildning, låg inkomst, låg tilltro till både andra människor, till myndigheter och till demokratin. Och ser vi till hur självcensur fördelar sig på den politiska höger-vänster skalan så är självcensuren förekommande över hela skalan, men den är mest utbredd bland Sverigedemokrater. Vår tolkning är att de som självcensurerar främst är personer som betraktar sig som vid sidan om eller utanför det övriga samhället. Självcensuren kan tolkas som att den drivs av okunskap och fördomsfullhet. Den kan samtidigt även reflektera ett missnöje med politik på vissa områden där ett offentligt ifrågasättande antas leda till ett än mer påfallande utanförskap i relation till samhällsgemenskapen.

Fenomenet förekommer dessutom i många olika sammanhang: i nära sociala sammanhang, på arbetsplatsen, i skolan/på universitetet och i sociala medier. Minst vanligt är det i nära sociala sammanhang. Mest vanligt är det i sociala medier. Givet tidigare forskning om självcensur så tycks fenomenet vara ungefär lika vanligt i Sverige som i USA.

Något mindre än hälften av de tillfrågade i vår studie säger att de inte alls självcensurerar. Men när respondenterna har angivit en fråga där de självcensurerar så är det vanligaste ämnet invandring och integration. Detta ämne har en särställning: det är det vanligaste ämnet i alla olika sammanhang som vi frågat om, och det är det vanligaste ämnet som anges oavsett partisynpaty och kön. Dessutom

är det tydligt att självcensuren korrelerar med att immigration upplevs som ett hot. Det råder även i övrigt stor sammanstämmighet om vilka ämnen som, utöver invandring och integration, anses vara kontroversiella: politisk och religiös extremism, religion, samt jämställdhet, likabehandling och HBTQ-frågor.

Sett till vilka faktorer som kan sägas vara viktigast för att förklara fenomenet (bland de individfaktorer vi undersökt), kan vi konstatera att vänster-höger-position, ålder, nöjdhet med demokratin, social tillit och grad av upplevt hot från miljö- och klimatförändringar respektive invandring, är de faktorer där vi finner en signifikant effekt i båda undersökningarna. Personer som står till höger i politiken, är yngre, missnöjda med demokratin, har låg tillit till andra människor, och upplever hot från invandring, är de som i störst utsträckning tenderar att censurera sina åsikter. Situationen i Sverige påminner om utvecklingen i Tyskland och i USA där självcensuren är så pass utbredd att den betraktas som ett allvarligt demokrati-problem. Givet vad vi vet om hur tankefrihet, fria informationsflöden och hur öppna samtalsmiljöer verkar för kreativitet och entreprenörskap så kan en utbredd självcensur hämma även den ekonomiska utvecklingen.

I slutet av rapporten diskuterar vi självcensur och fenomenets relation till Sverigedemokraternas ökade stöd under senare år. Därefter går vi vidare till att diskutera frågor som har att göra med normträngsel, sociala medier, och konsekvenserna av våra resultat för journalistiken. Avslutningsvis för vi en diskussion som relaterar till policyutvecklingen och erbjuder några allmänt hållna rekommendationer.

En allmän rekommendation för att motverka självcensur är att det är viktigt för var och en att vara mycket försiktig med att döma ut meningsmotståndares rätt att framföra sina ståndpunkter. Skälet till det är att en sådan strategi, om den upprepas och används slentrianmässigt, kan användas av populistiska krafter i politiken för att bekräfta deras huvudargument om att samhället egentligen styrs över folkets huvuden av "eliterna". Därmed är det inte sagt att politiker inte bör vara tydliga med vad de motsätter sig hos meningsmotståndares positioner och ställningstaganden.

Vi diskuterar även hur självcensur kan tänkas påverkas av *mängden* normer och förhållningsregler som en medborgare i dag måste hålla reda på. Mycket talar för att väldigt många nya normer

på kort tid tillkommit eller fått en mer framträdande roll i den offentliga debatten, kultursfären, förvaltningen, journalistiken, politiken, och vid skolor och universitet. Därför varnar vi för en *normträngsel* på olika områden. Det kan helt enkelt bli alltför många värden och perspektiv som samtidigt ska genomsyra hela verksamheter. Det kan därmed bli mycket svårt eller rent av omöjligt att veta vad som ska prioriteras när listan på allt som måste tas i beaktande blir mycket lång. Dessutom kan normträngsel skapa ökad godtycklighet i styrningen. I vissa frågor kan det skapa tystnad när de anställda tvärtom borde känna att de kan tala fritt. Det kan ske i t.ex. socialtjänsten genom att en så kallad tystnadskultur etableras, eller i akademien genom så kallad cancelkultur. Givet att normträngsel faktiskt bidrar inte bara till självcensur utan även till ökad godtycklighet i styrningen av offentlig sektor, arbetsplatser, skolor och universitet så finns det ett enkelt policyråd att ge: rensa i normstyrningsfloran.

Eftersom självcensuren är som mest utbredd i sociala medier vore en enkel rekommendation att ge att begränsa de sociala medierna på ett eller annat sätt. Men det har i praktiken visat sig mycket svårt att reglera sociala medier. Därför landar ansvaret för att hantera informationsflödena till stor del på individerna själva. Och det bästa skyddet mot de krafter som gör de digitala informationskanalerna till instrument för avdemokratisering står att finna i en väl fungerande skola som fostrar självständigt tänkande medborgare. En skola som är jämställd och som lär ut ett kritiskt förhållningssätt snarare än att bara tala om för elever och studenter vad de ska tycka i olika frågor. Det kan låta som en självklarhet men det finns mycket som tyder på att skolan i dag tvingas syssla med helt andra saker i allt för stor utsträckning såsom att genomföra mängder med utvärderingar eller bara att kontrollera ordningen i klassrummen och avvärja hot mot lärare.

Slutligen diskuterar vi i rapporten varför det är viktigt med tillgång till medier som noggrant granskar både sina egna och andras nyheter och tar fram granskande och undersökande artiklar som inte styrs främst av hur många klick de ger. Journalister bör inte styras av självcensur. Det finns goda skäl för att nyheter och opinionsbildning bör hållas isär, och för att journalistiken främst förespråkar ett ansvarstagande för att nyhetsrapporteringen är saklig, neutral, och välgrundad snarare än för de konsekvenser som följer av den.

Därför påtalar vi vikten av att medierna följer principen om konsekvensneutralitet så som den har formulerats av Erik Fichtelius. Journalister kan erbjuda goda exempel och visa hur en öppen, rationell och uppriktig dialog kan se ut. Men detta är uppenbarligen lättare sagt än gjort. Även här landar vi därför i standpunkten att det bästa som kan göras är att ge de yngsta i samhället en ambitiös och välfungerande skola som alla får lika god tillgång till.

Med denna rapport hoppas vi att få igång en större diskussion om självcensur som ett viktigt samhällsproblem. Självcensur bottnar i ett slags politisk intolerans som lägger restriktioner på vilka rättigheter och friheter andra ska kunna åtnjuta. Befinner man sig i den politiska mittfåran eller är en del av en vedertagen normkultur så kan intolerans gentemot andra utövas utan större kostnad. Det kan upplevas som en frihet för den som känner att den står på fast politisk mark. Men den som utsätts för intolerans och informella restriktioner från andra blir den som knyter näven i fickan och påtvingar sig själv tystnad. Det är lätt att tänka att de som känner så helt enkelt får stå ut med det. Men de medborgare som upplever att de inte fritt kan uttrycka sina åsikter kanske till slut anlägger ett cyniskt perspektiv på de partier, medier eller vänner som säger sig försvara demokratin. Då urholkas även tilltron till demokratin som i förlängningen kan leda till att dessa medborgare söker sig till mer auktoritära alternativ.

Summary

The purpose of this report is to present research results showing the extent to which Swedish citizens believe they cannot freely express their opinions in various contexts. Are there topics that cannot be discussed frankly? In what settings do citizens feel they cannot voice their opinions openly? And which groups among citizens feel most strongly compelled to refrain from expressing their opinions? The key concept in this study is self-censorship: the act of refraining from voicing one's views for fear of suffering sanctions. This type of self-imposed restraint has only been studied to a very limited extent in Sweden, despite an extensive debate on freedom of expression in the country. Our aim in this report, therefore, is to present new empirical findings on the prevalence of self-censorship among Swedish citizens, based on data we have collected in collaboration with the SOM Institute and its annual surveys in 2021 and 2022. Our main motivation for investigating this phenomenon is that democracy and economic progress in our country require freedom of expression.

In order to establish the extent to which self-censorship occurs, we have asked questions in the SOM surveys that deal with this phenomenon. We have asked respondents whether they refrain, given today's political climate, from openly 'expressing their opinions because others may find them offensive'. We also ask them which topics and contexts prompt them to engage in self-censorship. The objective is to find out *when people refrain from expressing their views for fear of suffering sanctions*.

Of particular importance in our view is to explore which topics, contexts, and personal characteristics are associated with people's choice to remain silent when they actually think they should be allowed to speak. We want to know when it is that individuals want to say something but anticipate being subject to some sort of

sanction, and therefore refrain from voicing their views. We also discuss what the consequences of this might be. A widespread tendency to engage in self-censorship can affect the party space, the prospects for pluralism, the conditions for collective action, a society's ability to handle crises – and ultimately a country's prosperity and the success or failure of its democracy.

The overall pattern of self-censorship we have detected gives us cause to conclude the following: Self-censorship is widespread in Sweden, and it constitutes a weakness in our democracy. Over half of those who answered our two surveys state that, in today's political climate, they cannot express their opinions openly because others might find them offensive. This points to a striking restraint in how citizens express themselves on central political issues. This is not primarily a case of refraining from speaking one's mind out of pure politeness or respect. Furthermore, the incidence of self-censorship in Sweden appears to have increased.

In the regression models we present, we find that self-censorship often correlates with low levels of education and of income, and with scarce trust in democracy, in authorities, and in other people. If we look at how self-censorship is distributed on the political left/right scale, we find it across the whole spectrum, but most densely among Sweden Democrats. Our interpretation of this is that people who self-censor are mainly those who see themselves as being on the margins of society. Self-censorship might be seen as reflective of ignorance and prejudice. It can also, however, register dissatisfaction with the state of the debate in certain areas where openly calling accepted norms into question might be thought to result in still more conspicuous exclusion from the community.

Self-censorship is found in many different contexts: on social media, at the workplace, at the school or university, and among friends and family. It is least common among friends and family, and most common on social media. Previous research on the phenomenon suggests it is about as common in Sweden as in the United States.

Slightly fewer than half the respondents in our study say they do not self-censor at all. When respondents do self-censor, they do so most commonly in connection with immigration and integration. This topic has a special status: it is the most common object of self-censorship in all of the different contexts we asked about, and

regardless of respondents' gender or party affiliation. Furthermore, the incidence of self-censorship clearly correlates with a perception of immigration as a threat. There is also a great deal of agreement among respondents about which topics aside from immigration and integration are controversial: namely religion, gender equality, equal treatment, LGBTQ issues, and political and religious extremism.

Looking at which factors can be deemed the most important for explaining the phenomenon (among the individual factors we examined), we find a significant effect from the following in both surveys: age, social trust, left/right position, satisfaction with democracy, and perceived threat from immigration and from environmental and climate change. Those who tend to self-censor the most include younger individuals, those who are dissatisfied with democracy, those who have low trust in other people, those who tend to the right in politics, and those who feel threatened by immigration. In important respects, the situation in Sweden resembles that in Germany and the US, where self-censorship is so widespread that it is considered a serious democratic problem. Furthermore, given what we know about how freedom of thought, open discussion, and the free flow of information encourage creativity and entrepreneurship, widespread self-censorship is likely to put a brake on economic progress.

At the end of our report, we discuss the relationship between self-censorship and the increasing support garnered by the Sweden Democrats in recent years. Then we discuss norm-crowding, social media, and the implications of our results for journalism. In our conclusion, finally, we consider the direction in which policy has been developing, and we offer some recommendations of a general character.

One such recommendation is that all debaters be cautious about dismissing the right of their opponents to express their views. This is important because, if such a strategy is repeatedly and casually used, it can be exploited by populist forces as confirmation that their main argument – that society is in fact run over the heads of the people by the 'elites' – is correct. This is not to say, however, that politicians should not call attention clearly and candidly to the ways in which they oppose the positions taken by their opponents.

We also discuss how self-censorship can be affected by *the amount of* norms and rules of conduct that citizens today have to

keep track of. There is much evidence that a very large number of new norms have been added to – or given a more prominent role in – politics, public debate, journalism, administration, the cultural sphere, and the educational system. We therefore warn against *norm-crowding* in various areas. In a bureaucracy, for example, there may simply be too many values and orientations which are assumed to pervade entire functions of the body simultaneously. When the list of issues that must be considered becomes very long, it can become very difficult or even impossible to know what to prioritize. Moreover, a congestion of norms can lead to increased arbitrariness in governance. Thus, in many cases where it would be desirable that employees feel they can speak freely, the result may be inhibition and silence. In the academic world, ‘cancel culture’ can take root; in the social services, a ‘culture of silence’ may prevail. In sum, given that norm-crowding contributes not only to self-censorship but also to increased arbitrariness in the governance of workplaces, schools, universities, and the public sector, we have some simple policy advice to offer here: the overgrowth of so-called norm governance needs to be thinned out.

Since self-censorship is most common in social media, one simple recommendation would be to limit social media in one way or another. In practice, however, it has proven very difficult to regulate social media.

Thus, the responsibility falls largely on individuals themselves to manage the flow of information. And the best protection against forces that seek to utilize digital channels to promote de-democratization is to be found in a well-functioning school system that fosters critical and independent thinking. This means schools to which all pupils and students have equal access, and which – rather than telling young people what they should think – encourage them to take a critical approach to various questions. This may sound obvious, but sadly there is much to indicate that school employees today are forced to deal with completely different things to far too great an extent – e.g., filling out evaluation forms, or simply keeping order in classrooms and warding off threats to teachers.

Finally, we discuss how important it is that there be access to media which carefully review both their own news reports and those of others, and that produce investigative articles which are not governed primarily by how many clicks they generate. Journalists

must not allow themselves to fall prey to self-censorship. There are good reasons why news reports and editorials should be kept separate from each other, and why journalists should focus their efforts mainly on reporting the news in a factual, neutral, and well-founded manner – rather than on taking responsibility for the consequences that might attend a given news report. We consider it critical, therefore, that news media follow the principle of ‘consequence neutrality’ enunciated by Erik Fichtelius. Journalists can set an example by showing what an open, frank, and rational dialogue looks like. But this is obviously easier said than done. Here too, then, we end up taking the view that the best thing to do is to give the youngest members of our society an ambitious and well-functioning school to which all pupils and students enjoy equal access.

With this report, we hope to start a broader discussion about self-censorship as an important social problem. Self-censorship springs from a kind of political intolerance that places limits on the rights and freedoms that people should be allowed to enjoy. For those who embrace mainstream views and adhere to accepted norms, intolerance towards others can be imposed without great cost to themselves. Indeed, it can be experienced as a freedom by those who feel they stand on solid political ground. However, people who are subject to intolerance and informal restrictions tend to clench their fists in their pockets and to fall silent. It is easy to think that those who feel this way should simply have to put up with it. But citizens who feel they cannot give free voice to their views may end up taking a cynical view of the parties, media, and friends who claim to be defending democracy. Then trust in democracy too is eroded, and authoritarian options may come to seem attractive to many.

1 Inledning

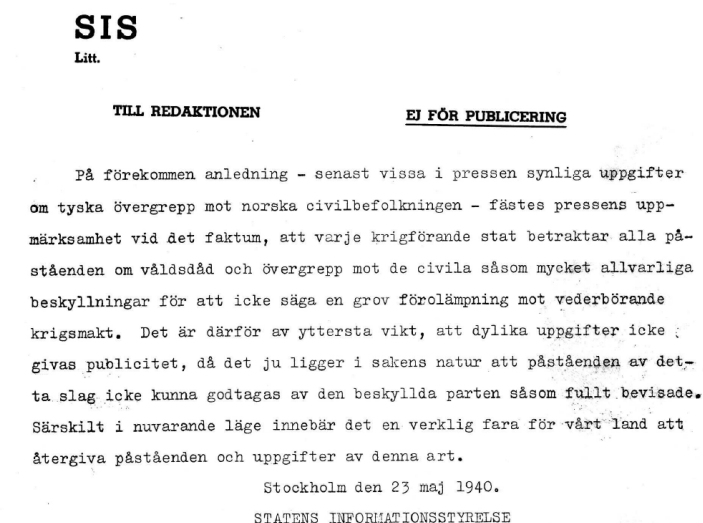
Det är möjligt att uttrycket "knyta näven i fickan" är ett unikt svenskt idiom, men företeelsen som beskrivs är universell. Det beskriver känslan som uppstår när någon gärna vill säga sin mening men istället lägger band på sig och avstår från att säga något, till en viss psykologisk kostnad. Det finns mängder med liknande uttryck. Man bör stilla sig. Vara taktfull. Ren artighet kräver att människor träder försiktigt fram i konversationer och öppna dialoger. Eller som författaren och satirikern Jonathan Swift uttryckte det: "En av de bästa konversationsreglerna är att aldrig säga något som någon i sällskapet rimligtvis kan önska aldrig skulle ha sagts" (Swift 2013). Men uttrycket att "vakta sin tunga" är lite annorlunda. Den som uppmanas att göra det kanske inte bara provocerar med sin oartighet. Något kanske sägs som bryter mot konventioner i en familj, en organisation eller i samhället. Det som sägs kan hota en annan persons ställning eller position. Vad som anses legitimt att uttrycka, och vad som riskerar att väcka reaktioner så att någon kan uppleva det som sägs som "anstötligt" eller "obekvämt", kan inte avgöras med absoluta måttstockar. I den mån reaktioner faktiskt kan förutsägas så vägs värdet av ett yttrande mot konsekvenserna. Kontexten är ofta avgörande och den varierar.

Till att börja med varierar det som anses tillåtet att säga över tid. Att hindra sig själv från att säga vad som helst har i alla tider ansetts vara en dygd. Under slutet av 1800-talet ansåg däremot de ryska nihilisterna att total uppriktighet och ärlighet gentemot andra var ett självändamål. Det ledde emellertid till att sociala relationer med nihilister blev hopplöst besvärliga. Att umgås i total frånvaro av normativa filter för vad som kan sägas till andra blir snabbt out hårdligt. Man bör ha som ideal att undvika att såra andra i onödan. Men "i onödan" betyder olika saker i olika kontexter. Förr ingick det i "god uppfostran" att vid middagar aldrig tala om politik eller

pengar. I dag skulle den devisen kunna betecknas som tyst maktutövning. Sociala normer förändras över tid. Samma sak gäller journalistik och politik som kan sätta ramarna för vad som får eller kan sägas.

Under andra världskriget ansågs det exempelvis nödvändigt att kontrollera vad pressen rapporterade till allmänheten i Sverige. Uppdraget gavs till Statens informationsstyrelse (SIS), som bildades 1940 med uppgift att övervaka alla slags skildringar för allmänheten i syfte att förhindra spridning av oönskade uppgifter. Som ett led i detta skickade SIS ut ”grå lappar” med råd och anvisningar till pressen som innehöll kortfattade meddelanden med uppgifter som inte borde offentliggöras. Innehållet i dessa grå lappar, som själva inte var avsedda för publicering, handlade mestadels om försvarsfrågor och utrikes relationer. Men de behandlade även försörjnings- och flyktingfrågor. Här är ett exempel på hur en instruktion kunde se ut 1940 (se Bild 1.1).

Bild 1.1 Grå lapp - exempel från 1940

Källa: Riksarkivet, Marieberg, Informationsstyrelsens arkiv SE/RA/2703.

Totalt utfärdades omkring tre hundra instruktioner av det här slaget mellan åren 1940 och 1945. Det är angeläget att påminna om dessa grå lappar när vi lever i en tid där yttrandefriheten fortsätter att

minska i världen och när den fria pressen beskärs i allt fler delar av världen. I Sverige har t.ex. koranbränningarna nyligen väckt krav på inskränkningar av yttrandefriheten. Men yttrandefriheten beskärs även i informella sammanhang och där det ska vara ”högt i tak” för vad som kan sägas. Den som yttrar sig i sociala medier eller säger något som väcker anstöt vid en universitetsföreläsning kan bli cancelerad (Widmalm 2023b). Grå lappar, men i andra skepnader än som de som utfärdades under andra världskriget, tycks bli vanligare och sätter snävare gränser för det fria ordet. Men vad som är särskilt illustrativt för denna rapport är att det fria ordet begränsas av mycket mer än skrivna instruktioner från staten. Syftet med lapparna var ju inte bara att få journalister att undvika att skriva om vissa ämnen. När tillräckligt många lappar utfärdats så fick det journalisterna att tänka på ett visst sätt. De började fundera mer på vilka sanktioner som kunde följa av att gå utanför ramarna. Det blev angeläget att förekomma bestraffningar och därför nödvändigt att försöka förutse vilket slags formuleringar och vilken information som skulle undvikas – även om det kunde handla om information som upplevdes som angelägen att få dela med sig av. Det skapades med andra ord föreställda gränser för vad som fick sägas och kom att fungera som det som här kallas för *själv censur*. *Själv censur* var inget som uppfanns under andra världskriget. Man kan säga att vi censurerar oss själva hela tiden. Varje dag. Det är ju nödvändigt för att tillvaron ska bli dräglig och anständig. Men vilken *själv censur* är då att betrakta som problematisk?

I Sverige har vi en levande diskussion om journalistik, public service-medier, och vad som gör att något kan eller inte kan sägas i offentligheten. Statsvetaren Henrik Ekengren Oscarsson myntade 2013 begreppet ”åsiktskorridoren”. Det är i viss mån kopplat till *själv censur*, men begreppet motiverades främst av att Oscarsson ville uppmärksamma att de frågor som diskuteras i politiska och offentliga sammanhang i Sverige har för lite bredd och variation. Eller som han själv uttryckt det: ”Ursprungsbetydelsen av åsiktskorridoren handlade trots allt mer om ett trist tonläge än om ideologiska avstånd eller demarkationer.” (Oscarsson 2021). Oscarsson gav både forskningen och den offentliga debatten en behövlig knuff framåt. Vilka politiska frågor som är viktigast för väljarna undersöks numera systematiskt bl.a. genom SOM-institutets försorg. Men det har fortfarande sagts, och undersökts, alldeles för lite om hur med-

borgarna tänker, tycker, och resonerar kring det som rör yttrandefrihetens gränser och gränser. Hur fria anser sig medborgarna vara att säga sin uppriktiga mening? Det är vad denna ESO-rapport handlar om.

På samma sätt som att det som kan anses vara lämpligt att få säga i medier avgörs av både sammanhanget och olika normer, så gäller samma sak för medborgarna. De tvingas hela tiden ta ställning till vad som passar att säga i olika sociala sammanhang. När får man och när bör man inte vara ”frispråkig”? Vilka ämnen och frågor får och bör diskuteras fritt? Vi kan förhoppningsvis vara överens om att vissa sociala restriktioner bör iakttas vid t.ex. en begravning. Men vad tänker medborgarna om vad som gäller vid en middag med vänner och familj? Hur öppna vågar de vara med det de tänker och tycker om det som anses viktigt i samhällsdebatten och samhällsutvecklingen, t.ex. gällande klimatfrågan, frågor som berör inkomstfördelning, munskydd vid en pandemi, trosuppfattningar eller invandring? Hur frispråkiga vågar medborgarna vara i andra sammanhang? På jobbet, i skolan eller vid universitetet, eller i sociala medier?

Syftet med föreliggande rapport är inte att tala om var gränserna går för vad som får och bör sägas. Syftet är att presentera forskningsresultat som visar i vilken utsträckning svenska medborgare anser att de inte öppet kan uttrycka sina åsikter i olika sammanhang. Finns det *ämnen* som inte kan diskuteras fritt och i vilka *sammanhang* upplever medborgarna att de inte fritt kan uttrycka sina åsikter? Vilka medborgare är det som i störst utsträckning uppger att de känner sig tvungna att avstå från att uttrycka sina åsikter? Undersökningens nyckelbegrepp är som sagt *självzensur*, vilket innebär att någon avstår från att framföra en åsikt i fruktan för sanktioner. Denna typ av självpåtagen återhållsamhet har studerats i mycket begränsad utsträckning i Sverige, trots vår omfattande debatt om yttrandefriheten. Vår målsättning med denna rapport är därför att presentera nya empiriska rön om förekomsten av självzensur bland svenska medborgare, baserade på data som vi samlat in i samarbete med SOM-institutet och deras årliga SOM-undersökningar 2021 och 2022. Huvudskälet till att vi undersöker detta är inte att förbättra svenskarnas etikett. Huvudskälet är att vår demokrati och den ekonomiska utvecklingen är beroende av hur yttrandefriheten utvecklas. Och, vilket vi återkommer till senare i denna rapport, så

har under flera år yttrandefriheten minskat i världen (Freedom House 2023). Fria informationsflöden och intellektuell öppenhet är viktiga både för den ekonomiska utvecklingen och för demokratin – i synnerhet om den ekonomiska utvecklingen ska bli långsiktigt hållbar. Smala åsiktskorridorer eller perspektiv på omvärlden kan inte bara verka hämmande för demokratin, utan även för handel och innovationsförmåga. Så, om ett fritt informationsflöde är viktigt för demokratin och en vital ekonomi, så är det värt att undersöka förekomsten av självcensur.

Av särskilt intresse i denna rapport är att ringa in individegenskaper, ämnen och sammanhang som påverkar när människor väljer att hålla tyst fastän de egentligen tycker att de borde få säga sitt. Vi vill veta när individer vill säga något men anteciperar någon form av sanktioner. Det handlar här om handlingar – närmare bestämt en självvald tystnad – som på en skala hamnar någonstans mellan det som kan anses vara grundläggande artighet eller blyghet, och det slags självcensur som individer upplever att de måste tillämpa i repressiva samhällen. Det är detta vi främst syftar på när vi i denna rapport talar om självcensur. Och vi studerar vad den kan leda till. Det handlar om att benägenheten att självcensurera hos ett folk påverkar partirymden, förutsättningarna för ett pluralistiskt samhälle, förmågan att hantera kriser och kollektivt handlande och, som sagt, inget mindre än förutsättningarna för ett lands välstånd och demokratins överlevnad.

1.1 Självcensur – ett tecken i tiden?

När graden av demokrati i olika länder ska mätas så finns ett flertal olika metoder, och olika sätt att tänka om demokrati, att välja mellan. Ofta talar vi bara om ”demokrati” som om det vore självklart vad som avsågs. Men när en demokratimätning ska göras, kan man dela upp demokratibegreppet i olika beståndsdelar (Dahl 1989). När empirin ska samlas in bedöms ofta på förhand vilka beståndsdelar som är nödvändiga och vilka som kan anses bidragande för att kunna kalla ett styrelseskick för demokratiskt. Yttrandefriheten ingår då i allmänhet som en central komponent i demokratin. Men det går också att resonera på andra sätt. Under senare tid har det blivit vanligt att tala om ”liberal demokrati”. Demokratidelen handlar då

främst om att hålla regelbundna, fria och rättvisa val. Den liberala komponenten inbegriper alla de rättigheter, och skyddet för dessa, som utgör det fundament i samhället som gör att just val blir meningsfulla (Mounk 2018). I synnerhet utgör yttrandefriheten en del av det liberala inslaget i demokratin. Så därför finns det idag mycket forskning som undersöker hur just yttrandefriheten mår och hur den kan skyddas. När länder går igenom en autokratiseringsprocess, dvs. när demokratin nedmonteras och kanske avvecklas, så sker det ofta genom att först begränsa just yttrandefriheten (Lührmann och Lindberg 2019). I länder som t.ex. Kina, Kuba, Ryssland, Förenade Arabemiraten och Venezuela ligger graden av yttrandefrihet i botten (Varieties of Democracy 2022).

Oavsett hur en demokratidefinition utformas så är just yttrandefriheten avgörande för att en stat ska kunna kallas demokratisk. Det är i princip oomtvistat.¹ Men den företeelse som denna rapport handlar om, självcensuren, som faktiskt avgör om medborgare kan yttra sig fritt, mäts mycket sällan i demokratiforskningen. Detta trots att den handlar om hur fritt individer tycker att de kan uttrycka sig. Det kan delvis bero på att självcensur inte är helt enkelt att definiera. Det är dessutom något som bygger på en subjektiv uppfattning. Om en regim förbjuder dagstidningar från att ges ut så vet vi att yttrandefriheten är begränsad eller rent av utplånad. Men att någon *själv anser* att den inte får eller bör säga något är inte nödvändigtvis ett bevis på inskränkt yttrandefrihet. Det kan ju exempelvis handla om nedsättande eller direkt hotfulla kommentarer om andra individer eller grupper i samhället. Det är i så fall olika former av uttryck som yttrandefriheten inte skyddar, eftersom de kan utgöra brott såsom olaga hot, förtal, hets mot folkgrupp osv. Men om en medborgare anser att det är omöjligt att säga vad den tycker om klimathotet, invandringen, aborträtten, eller i frågan om det finns en gud eller inte, så kan det vara ett tecken på ett debattklimat som är så inskränkt att det får negativa konsekvenser inte bara för individen – utan även för demokratin och ekonomin.

Det huvudsakliga syftet med denna rapport är som sagt att visa i vilken utsträckning svenskar utövar självcensur i olika sammanhang. Men innan vi redogör för våra forskningsresultat måste vi börja med

¹ Yttrandefrihetens grundläggande betydelse är gemensam för olika demokratiteoretiska inriktningar som exempelvis valdemokrati, deltagardemokrati och samtalsdemokrati (Gilljam & Hermansson, 2004; Lindberg & Teorell, 2013).

att ägna särskild uppmärksamhet åt att förklara vad självcensur är. Därtill behöver vi resonera om vad som utgör bra indikatorer på vad som är självcensur, och beskrivningar av var och hur den utövas. I rapporten går vi även närmare in på forskningen om yttrandefrihet i allmänhet och självcensur i synnerhet. Efter den empiriska analysen presenterats och vi sammanfattat resultaten, tar vi oss an uppgiften att diskutera vilka konsekvenser som kan följa av det vi ser i den genomförda undersökningen. Syftet är, som för alla ESO-rapporter, att stimulera samhällsdebatten inom policyrelevanta områden. Vi gör detta genom att presentera resonemang, hypoteser och nya frågor som väcks av våra rapportresultat.

Men redan nu kan vi nämna att det finns starka skäl att undersöka självcensur. Det har blivit ett *angeläget* problem i den svenska debatten. Och det var det långt innan koranbränningarna, som under senare tid kommit att utsätta den svenska yttrandefriheten för ett stresstest. Mycket tyder nämligen på att självcensur är ett vanligt förekommande fenomen. Ett jämförande perspektiv är användbart för att sprida ljus på frågan.

Det är ingen överdrift att påstå att McCarthyismen under 1940- och 1950-talet utgjorde ett hot mot den amerikanska demokratin. Kommunistkräcken tog sådana uttrycksformer i politiken att yttrandefriheten, organisationsfriheten, åsiktsfriheten och pressfriheten inskränktes. Den begränsades framför allt för individer med vänstersympatier inom underhållningsbranschen, statsförvaltningen, akademien, och för medlemmar av arbetarklassen. Den med ”fel” åsikter kunde få sin karriär och sitt liv förstört. Staten sanktionerade eller vände bort blicken när rättsvidriga kampanjer av olika slag – inte minst i medierna – tystade meningsmotståndare. Emellertid var graden av självcensur bland amerikaner i gemen förvånansvärt låg. I en omfattande undersökning där frågan ställdes om respondenterna ansåg att de inte kunde tala fritt om angelägna ämnen på grund av risken att råka ut för sanktioner så höll 13 procent med (Gibson och Sutherland 2020).² I dag anser mellan 40 och 60 procent av amerikanerna att de måste censurera sina åsikter (Gibson och Sutherland 2023a). Det har inte undgått någon att det politiska klimatet i USA förändrats radikalt under de senaste två årtiondena.

² Undersökningen konstruerades av forskaren Samuel Stouffer och genomfördes för första gången 1954. Då löd frågan: “Do you or don't you feel as free to speak your mind as you used to?”.

Den känslomässiga glöden som driver meningsmotsättningarna mellan högern och vänsterns förespråkare – det som ofta kallas för den affektiva polariseringen – har påtagligt intensifierats. Det politiska klimat som tidigare präglades av förhandlingsvilja, beskrivs bäst i dag som antagonistiskt. Det här är en utveckling som känns igen i den tilltagande företeelse som kallas populism – att meningsmotståndare inte tillerkänns grundläggande rättigheter utan tvärtom beskrivs som folkets fiender (Müller 2016). Denna tendens kommer med full kraft från den politiska högern i väst. Men, särskilt i Latinamerika, kommer den även från den politiska vänstern (Mudde och Rovira Kaltwasser 2017; Müller 2016). Populismen och tidsandan är sådan att extrema politiska partier får ökat stöd och sympatier. Det är som att något slags fördämning av frustration som byggts upp över lång tid har brutit. Så här uttrycker sig en tysk AfD-sympatisör som röstade i ett distriktsval i juni 2023:

Annette Scharfenberg, one of thousands of people who voted for the far-right Alternative for Germany (AfD) in a district election in eastern Germany, is angry. And she wants everyone in Berlin to know it. ‘I wanted to give the government a lesson they wouldn’t forget,’ the 60-year-old sales assistant said. To just shake them awake.’(Chazan 2023).

Annette Scharfenberg låter som någon som knutit näven i fickan länge och som därefter bestämt sig för att sluta med det. Revanschism tycks ha lett henne till en politiskt extrem position. Och i takt med att de politiska partier som fångar upp dessa missnöjesyttringar vuxit i styrka och tagit plats i såväl parlament som regeringar blir det allt svårare att hävda att partierna ligger utanför mittfåran. De har blivit mittfåran. Situationen är inte olik den i Sverige där t.ex. uttalanden från SD om immigrationen runt 2015–16 stämplades som invandrarfientliga i medier och av politiker. I valet 2022 hade dock de flesta riksdagspartierna anslutit sig till SD:s mer restriktiva ställningstagande om invandring. Och på samma sätt som SD:s väljarstöd ökade snabbt på kort tid till att bli näst största parti i riksdagsvalet 2022, så visade en opinionsundersökning 2023 att AfD:s stöd passerade SPD (*Sozialdemokratische Partei Deutschlands*) och rankades som tvåa i opinionen efter CDU/CSU (samarbetet mellan systerpartierna *Christlich Demokratische Union Deutschlands* och *Christlich-Soziale Union in Bayern*) (Chazan 2023).

Jämförelsen med Tyskland är viktig då den väcker frågor även om Sverige. Om det är så att citatet ovan indikerar ett slags frustration som är utbredd i det tyska samhället, kan vi i så fall finna något liknande i Sverige? Är själv censur i Sverige kopplad till vissa frågor mer än andra? Är benägenheten att utöva själv censur kopplad till partisympatier, eller socioekonomiska faktorer? I så fall vilka? Hänger själv censur ihop med individers engagemang i det civila samhället, inställningen till demokrati, tillit och till hur trygga medborgarna känner sig?

I vilken mån dessa observationer och hypoteser är relevanta för en analys av situationen i Sverige är viktigt att ta reda på. Om det visar sig att det finns en omfattande själv censur i Sverige så bör vi närmare undersöka vilka som mest upplever att de utövar själv censur. Är det bara de som kan beskrivas som "outsiders" – de som hamnat vid sidan om samhället – som upplever att de inte fritt kan uttrycka sina åsikter? Eller finns det andra som vi glömt att diskutera som finner starka skäl att själv censurera? Poängen här är inte att avgöra om de som upplever att de inte kan tala fritt har "rätt" eller "fel" i sina åsikter. Syftet är snarast att beskriva förekomsten av själv censur, att via jämförelser diskutera tendenser i utvecklingen, och att belysa huruvida förekomsten av själv censur är relaterad till faktorer som kan göra att demokratin försvagas. Vi söker efter det som gör att tilltron till demokratin kan börja svikta. Hur de empiriska resultat vi här presenterar ska eller kan tillämpas kommer vi att återkomma till i slutsatserna. Vi kan inte reda ut alla frågor som kan påverka själv censur. Men om vi kan se att det förekommer själv censur så kan vi resonera om vad den frustration som den knutna näven i fickan innebär kan leda till.

1.2 Studiens upplägg

Det är mot denna generella bakgrundsbeskrivning, och vad som följer i nästa kapitel, som vi ser det som betydelsefullt att studera och gräva djupare i själv censurens utbredning och orsaker – de individuella och i viss mån även de kontextuella faktorerna. Själv censur är inte bara en understuderad företeelse i Sverige. Det är få länder där fenomenet studerats överhuvudtaget. Detta trots att

självzensur är nära förknippad med yttrandefriheten som vi vet har betydelse för hur både vår ekonomi och demokrati utvecklas.

Tankar om, och analyser av, självzensur har långa rötter bakåt i idéhistorien. Det är där vi börjar. Därefter erbjuder vi en definition av självzensur. Det är en förutsättning för nästa steg i rapporten då vi diskuterar tidigare forskning i ämnet. Därefter presenterar vi våra två undersökningar som vi gjort i samarbete med SOM-institutet vid Göteborgs universitet 2021 och 2022. Syftet med de frågor vi formulerat i undersökningen är inte att fånga in eller tillämpa precis alla aspekter av den mer finkalibriga definition av begreppet som vi presenterar här. I enkätundersökningar av det slag som genomförts för vår studie är det inte möjligt att t.ex. förklara alla avgränsningar av begreppet självzensur för alla respondenter. Det gäller att hitta kortfattade och kärnfulla formuleringar som är begripliga för en respondent som ska svara på kanske ytterligare trettio frågor i ett formulär. Företeelsen självzensur presenteras i frågorna och vi ger respondenter exempel på tillämpningar av självzensur. Därefter fortsätter vi med en presentation av resultaten från undersökningen, och rapporten avslutas med våra slutsatser om förekomsten av självzensur i Sverige och dess konsekvenser för demokratin och ekonomin.

2 Självcensur och yttrandefrihet – en idéhistorisk överblick

Är självcensur ett hot mot demokratin? Och i så fall, varför? Självcensurens relevans för demokratin grundar sig i demokratins nära band till yttrandefriheten. Även om inte självcensur nödvändigtvis utgör ett direkt hot mot yttrandefriheten, så kan självcensur agera bromskloss för yttrandefrihetens demokratiska funktioner. I detta avsnitt kommer därför yttrandefrihetens betydelse för demokratins idéer och utveckling följas från antiken till upplysningen och vidare till modern demokratiteori. Med denna översikt över yttrandefriheten som grund, kommer dess betydelse för demokratin att beskrivas för att därefter dra slutsatser om huruvida självcensur bör betraktas som ett hot mot demokratin.

Att öppet säga sin mening har alltid, men i varierande utsträckning, varit förknippat med risker. I de äldsta nu kända lagtexterna från de gamla imperierna återfinns bud vars huvudsyfte var att skydda de styrandes makt från sina undersåtars kritik (Mchangama, 2022, s. 9–11). Men även de första exemplen på yttrandefrihet är mycket gamla – med anor från antikens Grekland. På 500-talet f.Kr. uppstår det första exemplet på en institutionaliserad demokrati och yttrandefrihet i stadsstaten Aten. Redan då gick dessa två hand i hand. I Aten ägde alla fria män rätten att medverka i styret av staden genom att lägga fram förslag, delta i debatter och voteringar. Möjligheten att yttra sin mening var inte endast garanterad i Atens beslutsfattande församling, utan sträckte sig även vidare till andra delar av livet i staden; såsom filosofin och teatern (Mchangama, 2022, s. 11–13). Atenska demokratin hade sina toppar och dalar men dog så småningom ut på 320-talet f.Kr. i och med ett slutgiltigt makedoniskt maktövertagande – och med den yttrandefriheten. Runt medelhavet kom ett imperium med ett sofistikerat politiskt system

– republiken – så småningom att dominera, med maktcentrum i staden Rom. I den Romerska republiken fanns ingen motsvarighet till den Atenska medborgerliga yttrandefriheten. Medborgarna i Rom var förvisso berättigade att delta i olika val, men saknade tillåtelse att yttra sig om politiken. Denna frihet var, med undantag för kortare perioder, endast förbehållen senatens medlemmar; en välbärgad bildad elit (Mchangama, 2022, s. 22–24).

Det antika tänkandet, inkluderat de grekiska idéerna om demokrati och yttrandefrihet, kom i väst att falla i glömska tiden efter Roms fall. Men i Europa uppstod det på 1100- och 1200-talet ett förnyat intresse för antikens texter. Texterna hade till viss del bevarats tack vare klosterväsendet, men de kom även in via kontakter med den muslimska världen (Mchangama, 2022, s. 44–45). Samtidigt växte de europeiska universiteten fram med nya vetenskapliga framsteg som följd. En viktig del i denna utveckling var skolastiken, i vilken den grekiska och arabiska filosofin, (särskilt Aristoteles) sammanfördes med den kristna teologin, med Thomas av Aquinos *Summa theologiae* som standardverk. Skolastikens utforskande av argumentation och logik bidrog till vetenskapligheten på de europeiska universiteten (Nordin, 2006, s. 46–50). Högmedeltidens blomstrande vetenskap gav med tiden även utdelning i form av teknologiska framsteg, som kom att omforma idéutvecklingens riktning. Tryckpressens intåg på 1400-talet gav inte bara förutsättningarna till Martin Luthers protestantiska reformation och den explosion av nya religiösa idéer som följde av att Bibeln blev tillgänglig att tolka för många (Mchangama, 2022, s. 67–81). Tryckpressen blev även räddningen för många av antikens texter som annars skulle fallit i glömska. De blev nu tillgängliga för en ny publik; renässansens humanister, som kom att uppskatta återfunna antika ideal. Tänkare som Erasmus av Rotterdam började argumentera för att ordet måste vara fritt i en fri stat, och den politiske filosofen Machiavelli drömde om att återupprätta en förlorad guldålder, där var och en var fri att framföra och försvara vilken åsikt man ville (Mchangama, 2022, s. 64–65).

De återupptäckta idéerna om yttrandefrihet utvecklades under den tidiga upplysningen. Under den nederländska stormaktstiden på 1600-talet argumenterade filosofen Baruch Spinoza för att tanke- och yttrandefrihet är en förutsättning för fred, välstånd och utveckling. Han menade att alla beslut i en demokrati är öppna för

omprövning, ifall folket skulle finna ett annat vägval bättre. Därför bör ”alla vara fria att tänka som de vill, och att säga vad de tänker.” Med dåtidens metropolitiska Amsterdam som exempel hävdade han att yttrandefrihet var en grundval för att möjliggöra ett fredligt samhälle där medborgarna tillhör olika religioner och har olika ursprung (Stone och Schauer 2021, s. 82–83; Mchangama 2022, s. 98–99). Under samma tidsperiod präglades England av revolutioner och religiösa motsättningar, vilket resulterade i ställningstaganden för religions- och yttrandefrihet. År 1643 motsatte sig poeten John Milton parlamentets beslut att återinföra censuren. Han gav ut skriften *Areopagitica*, vilken utöver titeln refererade till antika ideal om rättvisa och yttrandefrihet. Milton argumenterade för att censur dödade lusten till lärande och sanning, och på så sätt förhindrade nya vetenskapliga och andliga upptäckter (Mchangama 2022, s. 102, 105–106).

Den engelske filosofen John Locke tog på 1680-talet under en exil intryck av Nederländernas mångfald och författade *Letter Concerning Toleration*. Där propagerade han för att de medborgerliga rättigheterna, såsom åsiktsfrihet och religionsfrihet, borde gälla alla medborgare i det brittiska samväldet. När Locke återvände till England 1689 hade de politiska vindarna vänt till hans fördel med den ärorika revolutionen. År 1695 avskaffades förhandscensuren i landet, något som gynnade upplysningens idéutveckling, där Locke kom att bli en viktig inspiration. Dessutom var den framväxande kafékulturen i London – och även Paris – av central betydelse för utbytet av nya idéer (Nordin 2006, s. 82–86; Mchangama 2022, s. 112–115, 119). Paris skulle komma att bli centrum för upplysningens storhetstid i mitten på 1700-talet, med tänkare som Montesquieu, Rousseau och Holbach. I spetsen fanns Voltaire förknippad med den princip som sedermera sammanfattades av författaren Beatrice Hall: ”Jag ogillar dina åsikter men är beredd att dö för din rätt att uttrycka dem” (Kinne 1943). Upplysningens tänkare hade som mål att befria människan från övertro och vidskepelse. De var förespråkare för sekularism, tolerans, samt tryck- och yttrandefrihet (Mchangama 2022, s. 126, 132–133).

Även i Sverige förekom samtida strömningar av upplysningstänkande. Om än inte lika kraftfulla som de i Frankrike, innebar det svenska bidraget en viktig milstolpe för yttrandefriheten. År 1759 skrev den svenske filosofen Peter Forsskål skriften *Tankar om den*

borgerliga friheten. Denna skrift kom sedermera att ligga till grund för den svenska tryckfrihetsförordningen 1766. Riksdagsmannen och prästen Anders Chydenius framarbetade reformen, vilken var den första av sitt slag – i världshistorien (Forsskål 1984). Forsskål fick aldrig uppleva detta – 1763 gick han bort under en forskningsresa, blott 31 år gammal (Forsskål 1984, s. 21). I sin text berör han vilket värde tryckfriheten har för det fria samhället:

Skrivfrihet uppdriver vetenskaperna till sin höjd, röjer alla skadliga författningar, tyglar alla ämbetsmäns orättvisa och är regeringens tryggaste försvar i ett fritt rike. Den gör hela menigheten kär i ett sådant regeringsätt. [...] Däremot hava vi flerstädes exempel därpå att då en ojämnt delad frihet med tvång försvaras, skrider mänsklig yrhet lätt till våld och förtvivalade steg, att den som tror sig vara lidande mister hellre allt än att han utan avund och hämnd se av sina likar och medborgare. [...] Friheten måste därför bevaras med frihet. En vis regering lämnar menigheten hellre lägenhet att yttra sitt missnöje med pennor än med andra gevä, vilket upplyser å ena sidan, stillar och förekommer buller och oro å den andra sidan (Forsskål 1984, s. 10–13).

Forsskål ger här skäl för hur yttrandefriheten, i detta stycke benämnt som skrivfrihet, är till nytta för det allmännas bästa. Skrivfriheten resulterar i en upplysning, som inte bara driver den vetenskapliga utvecklingen framåt. Den bidrar även med upplysning genom granskning och ansvarsutkrävande av den offentliga makten. Men enligt Forsskål ligger tryckfriheten inte enbart i medborgarnas intresse; även en vis regering ser fördelarna. De styrande vinner nämligen folkets förtroende genom att tillåta öppen granskning och kritik. Saknar däremot medborgarna grundläggande fri- och rättigheter sänks trösklarna för våldet; den som saknar frihet har inte något att förlora på att hämnas makten – även om det skulle innebära döden. Därför ligger skrivfriheten i såväl medborgarnas som regeringens intresse, då den bidrar till upplysning såväl som till en ökad trygghet för båda parter. Möjligheten att yttra sitt missnöje med pennor istället för med gevä ger förutsättningar för ett av demokratins syften – att hantera politiska meningsskiljaktigheter genom fredliga processer. Tryckfrihetsförordningen i sin ursprungliga form och den svenska frihetstiden fick ett abrupt men oblodigt slut efter Gustav III:s statskupp 1772, vilket innebar ett bakslag för

demokrati och medborgerliga rättigheter i Sverige – även om de återkommit i modern tid.

Bild 2.1 Peter Forsskål 1760, porträtt från Salnecke Slott i Uppland

Källa: commons.wikimedia.org, 2011) Allmänning.
https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Peter_Forsskaal_year1760.jpg

Vägen mot demokrati utanför Sverige var i många stycken ingen fredlig historia, vilket revolutionernas verklighet visade med all tydlighet. Upplysningens idéer var nämligen de bakomliggande idealen för det sena 1700-talets revolutioner. Under den pågående amerikanska revolutionen antogs den 2 juli 1776 USA:s självständighetsförklaring. Två dagar senare kompletterades den med en motivering som kom att bli det slutgiltiga dokumentet – vilket högtidligt hålls som USA:s nationaldag, den 4 juli. Bakom dokumentet låg fem personer: Benjamin Franklin, Roger Sherman, Robert R. Livingstone, Thomas Jefferson och John Adams (varav de två senare kom att bli amerikanska presidenter). Dessa var starkt influerade av upplysningen, särskilt av John Locke, vilket avspeglades i resultatet.

Självständighetsförklaringen kom i sin tur vara formativ för den Franska revolutionen något decennium senare (Declaration of Independence - Uppslagsverk - NE.se u.å.). Den 26 juli 1789 antogs ”Deklarationen om människans och medborgarens rättigheter” av Frankrikes nationalförsamling. Till innehållet liknade den sin amerikanska motsvarighet med försäkran om yttrandefrihet, rätt till egendom och personlig integritet (medborgerliga fri- och rättigheter - Uppslagsverk - NE.se u.å.).

Den franska revolutionen följdes av en turbulent period av nya revolutioner i Europa fram till mitten av 1800-talet, med crescendo revolutionsåret 1848. De tidiga liberala revolutionerna fick snart sällskap av socialistiska diton. Turbulensen gav även upphov till konservativa motreaktioner. Revolutionerna bidrog till det nya politiska landskapet som formades efter strömningarna av liberalism, socialism och konservatism, med varierat växande inslag av demokrati över Europa.

Ett exempel på en liberal från denna period som förespråkade yttrandefrihet var den engelske filosofen J. S. Mill (1984, s. 59–60). Det andra kapitlet i hans bok *Om friheten* tillhör ett av de mest klassiska liberala försvaren för yttrandefrihet, där han utvecklar sina argument. Mill menar att även åsikter som tystats kan vara riktiga, och att inte erkänna det är att tillmäta sig själv ofelbarhet. Gällande sådant som kan antas vara falskt skriver han: ”Även om den åsikt som nedtystas är en villfarelse, kan den dock innehålla och innehåller mycket ofta en viss grad av sanning” (Mill 1984, s. 59). Därför är det inte rättfärdigt att kväsa ens dessa uttalanden. Mill menar även att den rådande opinionen i en särskild fråga oftast, eller alltid, inte rymmer hela sanningen. För att det ska vara möjligt att upptäcka nya sidor av sanningen måste olika åsikter få stötas mot varandra. En förhärskande opinion, även om den är helt sann, kommer förfalla till en tom dogm – om den inte ifrågasätts utifrån andra synsätt. Endast genom att möta motstånd klarläggs de bakomliggande argumenten och erfarenheter på vilken en åsikt vilar. Utan djupare förståelse för en ståndpunkts innebörd skulle den även förlora sin betydelse för människors karaktär och handlande.

Yttrandefriheten går alltså att spåra från den atenska demokratin, via skolastikernas återupptäckt av den antika filosofin och renässansens humanister till upplysningsfilosofernas propagerande för det öppna demokratiska samhället, vidare in i västvärldens demo-

kratisering. Men varför är yttrandefriheten på ett principiellt plan nödvändig för den moderna representativa demokratin? Det går att finna svar om man går till ordets ursprungliga betydelse – folkstyre. Demokrati är ett statskick där folket utövar den avgörande makten över sin regering, det vill säga folksuveränitet. Därmed är politisk jämlikhet bland medborgarna en förutsättning för demokrati. Yttrandefriheten behövs för båda delarna (S. Lindberg och Teorell 2013; Stone och Schauer 2021).

Folksuveränitet kräver ett avgörande folkligt inflytande över regeringsmakten. Det vanligaste tillvägagångssättet för detta är att politiska företrädare väljs i allmänna val, men också genom direkta folkomröstningar gällande specifika lagförslag eller frågor. En annan förutsättning för folksuveränitet, om än inte lika direkt som röst-rätten, är yttrandefriheten. Möjligheten att bilda opinion är en mycket viktig kanal för folket att utöva inflytande över regeringsmakten, såväl kring valen som mellan dem. Då även regeringens uttalanden och den förda politiken har ett inflytande över den allmänna opinionen, hade folket blivit utlämnat till de styrande, om de inte själva åtnjöt rätten att yttra sin mening och delta i opinionsbildningen. För att ett folkstyre ska vara möjligt krävs även att folkets vilja, eller viljor, klagörs och uttrycks. En demokrati utan förutsättningar för en offentlig opinionsbildning är alltså en motsättning per definition. Politisk jämlikhet förutsätter att alla medborgare har möjlighet att på lika villkor rösta och delta i den allmänna opinionsbildningen genom att praktisera sin yttrandefrihet (Stone och Schauer 2021, s. 85–86, 88–89).

För att upprätthålla folksuveränitet och politisk jämlikhet bidrar yttrandefriheten till att fylla två demokratiska funktioner (Stone och Schauer 2021, s. 90). Den ena funktionen yttrandefrihet fyller är en informerande funktion, eller upplysande, som det ibland även kallas. Detta innebär tre saker. För det första kan väljarna tillägna sig kunskap om förhållanden i samhället och de olika kandidater som ställer upp i val och därmed göra väl informerade val när de röstar. För det andra får opinionsbildare möjlighet att underrätta sig om tillståndet bland väljarna, i politiken och samhället i stort. Det är en förutsättning för att kunna påverka den allmänna opinionen. Slutligen ger yttrandefriheten en chans för folkvalda och andra kandidater som ställer upp i val att knyta kontakter med väljarna för att kunna lyssna in och bättre representera deras åsikter.

Den andra demokratiska funktionen som yttrandefriheten bidrar med är politisk legitimitet. Med detta avses berättigandet att genomföra politiska beslut som är tvingande. Det finns både en normativ och en empirisk sida av detta berättigande. Normativt saknas fullt tillfredsställande skäl att rättfärdiga den inskränkning på autonomi som det innebär att med tvingande medel upprätthålla lagar som den enskilde kanske motsätter sig. Detta berör samtidigt en av demokratiens stora utmaningar – när majoriteten styr över minoritetsgrupper – där balanserade institutioner som grupp rättigheter och minoritetsrepresentation hör till exemplen på föreslagna lösningar. Men att tillhandahålla medborgare rätten att delta i politiska beslutprocesser genom att delge sin mening är ett av de starkaste argumenten för att ändå legitimera en sådan disciplinering. Dessutom har empiriska observationer genomförts som pekar åt att medborgare är mer benägna att lyda lagar om de involveras i det politiska styret, behandlas med värdighet och respekt och ifall de får uttrycka sina åsikter. Även lagar som man inte höll med om omfattades av denna effekt (Stone och Schauer 2021, s. 92–93).

Den politiske filosofen Robert Dahl (1989, s. 221) beskriver i sin klassiker *Democracy and its critics* yttrandefriheten som en institution som garanterar medborgarna rätten att utan rädsla för straff kunna kritisera folkvalda, regeringen och den förhärskande ideologin. Dahls poäng har genklang med den sjunde paragrafen i Peter Forsskåls skrift; ”Borgerliga frihetens liv och styrka består alltså i synnerhet uti en inskränkt regering och en oinskränkt skrivfrihet”. Men vilken roll spelar yttrandefriheten i demokratin enligt Dahl? Demokratin beskrivs av Dahl (1989, s 108–115, 126–127) som en ideal process som uppfyller fem kriterier. För det första krävs *beslutsjämlighet*, det vill säga att alla medborgares röst väger lika tungt vid beslut. För det andra krävs ett *effektivt deltagande*. Med detta avses att alla medborgare måste ges chansen att uttrycka sin åsikt och ställa frågor gällande dagordningen. För det tredje måste det finnas en *upplyst förståelse* – en jämlik chans för medborgarna att ta del av och utvärdera politiska ställningstaganden utifrån sina egna intressen. Vidare är det fjärde kriteriet *kontroll över dagordningen*, vilket innebär att folket ska ha ett exklusivt inflytande över vilka politiska frågor som behandlas. Det femte och sista kriteriet är *inkludering*, vilket avser att varje vuxen som lyder under lagarna är kvalificerad att tillhöra folket.

I praktiken bärs demokratin enligt Dahl (1989, s. 221–222) upp av sju institutioner, till vilka bland andra yttrandefriheten hör. Tillsammans med föreningsfrihet och tillgången till alternativa informationskällor är yttrandefriheten en förutsättning för alla demokratikriterier förutom ett – *beslutsjämlighet*. Men räcker det inte med att en yttrandefrihetslagstiftning upprätthålls och finns på plats? Då torde självcensur inte vara något problem då det trots allt bygger på ett autonomt val. Enligt Dahl (1989, s 221) räcker det inte. Han betonar att de sju institutionerna avser faktiska – inte bara nominella – rättigheter, institutioner och processer. Demokratin är alltså inte bara beroende av yttrandefrihet som rättighet, utan även som praktik. Självcensur innebär att medborgare avstår från att praktisera sin yttrandefrihet. Så för att återgå till de ursprungliga frågorna om och i så fall varför självcensur är ett hot mot demokratin, vad skulle ske med demokratin om medborgarna slutade praktisera sin yttrandefrihet genom att censurera sig själva?

Med utgångspunkt i själva betydelsen av demokrati, folkstyre, går det att konstatera att beslutsjämligheten inte nödvändigtvis skulle raderas bara för att medborgarna slutade praktisera sin yttrandefrihet. Det vore fortfarande möjligt att gå till valurnorna och rent tekniskt genomföra ett val enligt rättvisa principer. Däremot skulle den andra, minst lika viktiga, delen av folkstyret upphöra – opinionsbildningen. Om folket på grund av självcensur inte kan formulera sina viljor, vore det en omöjlighet att tala om folkstyre. Folket är berövat sitt viktigaste verktyg för inflytande mellan valen, granskningen av makten och den allmänna opinionen. Det skulle dessutom inte vara möjligt för väljarna att bilda sig en uppfattning om vad kandidaterna som ställer upp i ett val vill driva för politik, eller för politiska kandidater och opinionsbildare att skapa sig en rimlig uppfattning om vilka åsikter som finns hos olika delar av befolkningen. I ett val där ingen ger uttryck för några ställningstaganden och upplysningen blir lidande är varje röst en röst lagd i blindo.

Vid ett sådant tillstånd blir folket till sist bortkopplat från det politiska livet, där de utan att ha givit uttryck för sina egna åsikter tvingas välja mellan ett antal kandidater som de inte vet så mycket om och som för den delen inte heller känner till någonting väsentligt om medborgarnas inställning. I värsta fall skulle inte heller de valda ställas till svar för den politik de fört, om självcensur förhindrar att makten granskas. Allt detta skulle sammantaget innebära en kris för

den politiska legitimiteten. I längden kan det även medföra en sämre laglydnad bland medborgarna.

Några för sammanhanget viktiga idéer om förhållandet mellan demokrati, legitimitet, rösträtt, och yttrandefrihet, och som kan kopplas till själv censur, kommer från två kända samhällsvetare – Albert O. Hirschman och Stein Rokkan. De satte fingret på vilka vägar som frustrationen kan ta för den individ som helt enkelt inte nöjer sig med det tillgängliga utbudet av varor eller idéer.

I boken *Exit, Voice and Loyalty* presenterade ekonomen Albert O. Hirschman en relativt enkel idé om vad som kan avgöra varför ett företag blir framgångsrikt eller går under (Hirschman 1970). Om kunder har hittat fram till de produkter som produceras så gäller det att skapa lojalitet till företaget. I en marknadsekonomi brukar man säga att det sköts av en ”osynlig hand”. Men vad som menas med detta sägs det ofta inte så mycket om. Hirschman blottlade emellertid några av mekanismerna som betecknats som osynliga. Det handlar inte bara om att kunder gillar något och därför bara går ut och köper en produkt. För att ett företag ska överleva på lång sikt så krävs att något slags samhörighet mellan produkter och kunder skapas. Företag behöver lojala kunder. Ett modernt exempel är hur företaget Apple gjorde sina kunder trofasta. Visst kan en kortlivad relation uppstå mellan en kund och ett företag med hjälp av stark marknadsföring. Men det som i längden bidrar till att kunder kommer tillbaka är att de blir lyssnade på. Om det finns något missnöje med en produkt så finns i huvudsak två sätt för kunden att uttrycka sin åsikt om produkterna och företaget. Kunden kan klaga, protestera och framföra sina åsikter – det som benämns som ”voice”. Och om företaget inte är lyhört så finns möjligheten att rösta med fötterna – vilket beskrivs som ”exit”. Kunden kan välja ett annat företag eller helt enkelt bara sluta konsumera produkten. Lojaliteten är då bruten. Att försöka få tillbaka kunder som ”lämnat” kan vara avsevärt mer kostsamt i jämförelse med att vara lyhörd och på så sätt upprätthålla och bibehålla lojaliteten. Det är därför studier av bara tillfälliga försäljningssiffror och smart marknadsföring inte räcker för att ett företag ska bli framgångsrikt. Det behövs även öppna kommunikationskanaler med konsumenterna för att bygga en varaktig relation.

Det är fullt förståeligt att Hirschmans idéer har kommit att tillämpas i studier av organisationer i t.ex. civilsamhället, politiska

partier, förvaltningen, sociala medier och migrationsfrågor. Hirschman begrep själv att analysen byggde på förenklingar. Men grundtanken håller. Företag kan drilla sina anställda till att ”lyssna” och skicka ut hur många kundundersökningar som helst utan att kunderna för den sakens skull kommer att uppleva att de blir hörda och kan påverka. Individens lojalitet till något påverkas av fler faktorer än valet mellan två tydliga huvudalternativ vid ett givet tillfälle. Men exit och voice spelar roll – för lojalitet. Och i den logiska förlängningen blir det viktigt att bygga ett varumärke, skapa tillit till en partisymbol eller någon annan rörelse, eller ”nationen”. Det är här den norska statsvetaren Stein Rokkan kommer in i bilden.

I boken *Stat, Nasjon, Klasse* knuffar Rokkan den politiska sociologin framåt i utvecklingen när han vill förklara variation i staters stabilitet och varför vissa drabbas av interna konflikter medan andra inte gör det (Rokkan 1989). Genom att tillämpa Hirschmans idéer lyckas han förklara varför demokratier kan klara av konflikter och motsättningar bättre än diktaturer. I fungerande demokratier är exit och voice institutionaliserade. Det finns partier och intresseorganisationer av olika slag som kan attrahera, formulera, och ge utlopp för viljor. Medborgarna får möjlighet att uttrycka sina åsikter och vädra sina frustrationer. Och det handlar inte bara om att hitta en ventil för starka känslor som gör att medborgarna hela tiden slipper knyta näven i fickan. Medborgaren ges möjlighet att få känna samhörighet – inte bara med organisationen i fråga utan även med andra medlemmar. Några kan man kanske lära känna personligen – men de flesta förblir ”imaginära”, föreställda, för att använda Benedict Andersons beskrivning av nationen som idé (Anderson 1983). Men tillhörigheten i en gemenskap, även om den bara är föreställd, krävs för att just lojalitet ska bli möjlig. Det gör det i sin tur möjligt och attraktivt för medborgaren att ingå i ett samhällskontrakt.

Att lyckas etablera ett fungerande samhällskontrakt är ingen liten sak. Och i demokratier är det särskilt svårt. I en diktatur kan ledaren skapa lojalitet genom att gynna vissa grupper i samhället. Eller genom att erbjuda ”stabilitet” – så länge inte medborgarna mobiliserar sig. Därför är Hirschman noggrann med att påpeka att demokrati, för att den ska fungera och vara trovärdig i längden, knappast kan gå ut på att släta ut åsiktsskillnader och olikheter (Hirschman, 1970, 1994). Den demokratiska vägen är guppig, hal och fylld av

tjälskador – men den ska inte ses som något som måste utjämnas och tas bort. Eftersom människor har och alltid kommer att ha olika intressen så ska de hanteras. Och tas tillvara. Och det kan en demokrati, precis som marknaden, göra med hjälp av exit och voice. Om en individ inte längre gillar den politik som partiet förespråkar så kan den klaga – t.ex. genom att formulera en motion. Och om inte det har någon verkan så är det bara att byta partitillhörighet.

Demokrati och marknad har alltså gemensamt att de är beroende av öppna kommunikationskanaler, friheten att yttra sig och göra sin röst hörd, och att det finns valmöjligheter för medborgarna – för den som vill köpa tandkräm såväl för den som vill rösta på ett parti. Men det betyder uppenbarligen inte att vi kan dra den förhastade eller förenklade slutsatsen att alla samhällsproblem av dessa skäl kan lösas genom friheter. Friheter är nödvändiga i en demokrati. Men det räcker ju knappast i sig för att lösa problem. Intressen i en fri tillvaro hamnar i konflikt med varandra. Marknaden eftersträvar t.ex. effektivitet i den egna verksamheten och skyr restriktioner (så länge det inte handlar om företag som närmar sig monopolställning). Men ohämmad marknadsliberalism kan slå mot miljön eller t.ex. arbetstagarnas villkor. En företagspolicy kan innebära att anställda förses med munkavle. Demokrati och marknad kan ha olika och oförenliga intressen. Men var för sig kan vi trots allt se att de båda kan dra nytta av både exit och voice. Och det är en bra utgångspunkt för analysen av självcensur. Den som knyter näven i fickan – den som självcensurerar – det är någon som inte kan se att det finns handlingsalternativ som vi kan klassa som exit eller voice. Så frustrationen vänds inåt. Och blir det för mycket på det sättet så höjs den emotionella temperaturen allt mer. Och det kan koka över. Filmen *Falling Down* från 1993 skapade i karaktären Bill Foster, som spelas av Michael Douglas, ett slags metafor för det tillstånd, eller åkomma, som har blivit allt vanligare och som vi vill fånga upp i denna studie.

I början av detta avsnitt ställdes två frågor om huruvida självcensur kan sägas utgöra ett hot mot demokratin, och i så fall varför. Utifrån tidigare resonemang går det att slå fast att självcensur utgör ett hot mot en fungerande demokrati. Anledningen till detta går att finna i förhållandet mellan yttrandefrihet och demokrati, som går långt tillbaka – ända till folkstyrets vagga i det antika Aten. Demokratien bygger på yttrandefriheten som grundval eftersom den möjliggör att folkets politiska opinion kan bildas, upplysning bland

medborgare och politiker, och en kritisk granskning av makten som bemäktigar folket. Dessutom skapar den politisk legitimitet för de styrande när medborgarna märker att deras åsikter blir representerade, vilket även bidrar till att politiska beslut – det vill säga nya lagar – respekteras i högre utsträckning. För att yttrandefriheten ska uppfylla sina demokratiska funktioner krävs det även, som Dahl påpekar, att den praktiseras. Självcensur innebär att medborgare försummar yttrandefrihetens praktik, vilket i längden urholkar den till en tom rättighet – ett tillstånd som vanligtvis brukar förknippas med skendemokratier. Utöver detta bör även tilläggas att yttrandefrihet och frånvaro av självcensur påverkar den ekonomiska utvecklingen.

3 Självcensur och ekonomisk utveckling

I föregående avsnitt klargjordes att självcensuren utgör ett hot mot demokratin eftersom den kan sätta yttrandefriheten ur spel. En diskussion kring självcensurens inverkan på ekonomin har, precis som i frågan om demokrati, sin utgångspunkt i yttrandefrihetens betydelse för den ekonomiska utvecklingen. På vilket sätt är yttrandefrihet en förutsättning för en stabil ekonomisk utveckling? Mycket av det som sagts ovan hänger samman med synen på ekonomisk utveckling och välbefinnande. Den *politiska liberalismen* är i flera avseenden starkt förknippad med och kopplad till den *ekonomiska liberalismen*. Men det är inte samma sak (Gustavsson 2018). I denna del kommer vi att kort redogöra för några centrala argument som använts för att hävda att friheter – i synnerhet yttrandefriheten – är av avgörande betydelse för god ekonomisk utveckling. Utgångspunkten är densamma som ovan – att vi intresserar oss för idéer om, och effekterna av, att fria informationsflöden begränsas, av t.ex. självcensur.

Idén om att yttrandefriheten, utöver att vara en grundval för demokratin, också skulle vara gynnsam för en stabil ekonomisk utveckling går långt tillbaka i tiden. Som tidigare nämnts menade Spinoza redan på 1600-talet att yttrandefrihet leder till ”välbefinnande och utveckling”. Men vilka argument finns det för ett sådant påstående? I litteraturen finns det studier som undersökt sambandet mellan medborgerliga rättigheter och ekonomisk tillväxt (Aixalá och Fabro 2009; Alfonso-Gil, Lacalle-Calderón och Sánchez-Mangas 2014; Benyishay och Betancourt 2010). I ett historiskt perspektiv var ekonomisk tillväxt svåruppnåeligt, eftersom ekonomiska framsteg främst medförde en ökad befolkningstillväxt. Detta tillstånd har beskrivits i den brittiske ekonomen Thomas Malthus teorier, där den

ökande rikedomens konstanta förhållande till befolkningen aldrig lyfte levnadsstandarden (Alfonso-Gil, Lacalle-Calderón och Sánchez-Mangas 2014) (s. 429).

Men så skedde något i Europa på 1700-talet; den ekonomiska utvecklingen pekade på ett lyft bort från Malthus tillstånd – samtidigt som den individuella handlingsfriheten ökade. Med nya migrationsströmmar som följd växte utbytet av idéer, som fick möjlighet att stötas och blötas mot varandra. Nya idéer plockades upp och gamla förkastades. De samhällen som var mottagliga för att pröva nya tankar och innovationer fick en konkurrensfördel. Det kom i sin tur att påverka utvecklingen av institutioner, lagar och normer. Det ledde även till ökad handel och skapade marknader med nya handelsvaror. En följd av detta utbyte mellan människor var ökade möjligheter för klassresor, vilket ökade belöningarna för arbete. Den nya konkurrensen var ett steg mot meritokrati (Alfonso-Gil, Lacalle-Calderón och Sánchez-Mangas 2014; Wooldridge 2022 s. 433–434). Tillväxten av idéer som florerar fritt resulterar i innovation – innovation av teknik, institutioner, normer och lagar – vilket ger förutsättningar för ekonomisk tillväxt.

William McNeill är en historiker som beskriver hur insikter om just friheter har varit viktiga för informationsflöden och innovation (McNeill 1982). Stephen O'Shea drar liknande slutsatser när han analyserar "öar" av tolerans och fredlig samexistens som uppstod under morernas valde i Europa (O'Shea 2007). I de samhällen som styrdes av despoter och ensidig repression kunde inte nydanande idéer och viktiga uppfinningar komma till sin rätt. Det bidrog till att hela imperier tappade konkurrenskraft och gick under. Men det fanns kunga- och hertigdömen, och kalifat, under t.ex. Europas medeltida och senmedeltida historia, som leddes med kunskap om att det fanns en hel del att tjäna på att freda gillen, kloster och andra samfund i samhället där nya idéer och uppfinningar utvecklades. Ämnet idé- och lärdoms historia visar att liberalismen i dess olika former inte uppfanns på 1800-talet – även om den tydligast artikulerades just då. Insikten om fördelar med ett samhälle med friheter och rättigheter i olika former kom avsevärt tidigare hos ekonomiska entreprenörer, politiska makthavare, eller hos enskilda individer som utvecklade jordbruk eller som kom på en lysande uppfinning som t.ex. hjulet eller stigbygeln – idéer och innovationer som fick betydelse för hela civilisationers utvecklingskraft. Utvecklingen av

frihetliga idéer tog dock tid. I Europa började den med att stat och kyrka separerades och att kungarnas makt beskars. Frön till frihetliga idéer såddes och slog rot. Detta tog hundratals år att åstadkomma, men till slut tog utvecklingen fart.

Det var under 1700-talet som den ekonomiska liberalismens idéer kom att formuleras av Adam Smith och sedan tillämpas med full kraft under industrialismen. Det skapade en ny utveckling där västvärlden körde om resten av världen i både ekonomiskt och politiskt inflytande.

Industrialismen i framför allt Europa och USA gjorde att den politiska världsordningen fundamentalt kastades om. Vad som verkligen gav en stark ekonomisk skjuts framåt var utan tvekan industrialismens egen inbyggda kraft i kombination med starka institutioner (Acemoglu och Robinson 2012).

Vid 1900-talets början gjorde den ekonomiska utvecklingen i USA och Europa ett språng (Romei och Reed 2019). Det skedde samtidigt som avkoloniseringen och är en process som är känd som "The great divergence" (Pomeranz 2021). Västländerna drog ifrån i ekonomisk utveckling samtidigt som "utvecklingsländerna" fick vänta på sin "take off". De fick det inte sämre, men inte heller bättre, och i vissa fall sämre (Dikötter 2011; Stiglitz 2002).

Men i västvärlden utvecklades ekonomier och välstånd under ett helt sekel på ett sätt som aldrig tidigare skådats i världshistorien. Från början av 1900-talet och under lång tid framåt gick två faktorer hand i hand: demokrati och hög BNP per capita. Det är utifrån det sambandet som den så kallade moderniseringsskolan formulerades och som har dominerat samhällsvetenskapliga studier från andra världskriget och framåt – i synnerhet inom nationalekonomin och statsvetenskapen.

Ett av de viktigaste bidragen kom från Seymour Martin Lipset på 1950-talet som beskrev hur demokrati och ekonomisk utveckling kan gynna och förstärka varandra (Lipset 1959, 1981). Det är viktigt att nämna att Lipsets bidrag till moderniseringsskolan främst inte gäller hur länder övergår från att vara auktoritära till att bli demokratier. Han bidrar framför allt med en teori om hur demokrati och ekonomisk tillväxt ingår i ett slags självförstärkande spiral – där andra företeelser också ingår såsom urbanisering, industrialisering och höjd utbildningsnivå. I Lipsets texter finns det passager som öppnar för att marknadsekonomiska system ändå skapar incitament

för stater att dra sig mot den demokratiska planhalvan. Man ska komma ihåg att teorierna utvecklades under det kalla kriget. Statsvetare och politiker i väst sysslade länge med forskning och idéer om hur den fria världen skulle försvaras. Lipsets tankar rimmade väl med den utvecklingstanke som Harry Truman beskrev i sitt tal med ”fyra punkter” efter att han 1949 svurits in för en andra mandatperiod som USA:s president. Det som kunde förstärka demokratier skulle även, var tanken, kunna fungera för att knuffa världens auktoritära och fattiga stater i samma riktning som den i väst.

Även om Trumans doktrin för utveckling, och moderniserings-skolan, snabbt kom att kritiserars på många punkter – dels för att den förespråkade nykolonialism, dels för att den maskerade USA:s förtyck i fattiga länder framför allt i Sydamerika, och senare även för att den är ekologiskt ohållbar – så har sambandet mellan demokrati och ekonomiskt välstånd bestått. Och när Berlinmuren föll så såg det inledningsvis ut som att kapitalismen och liberalismens expansionsmöjligheter inte hade några gränser (Fukuyama 1992). Den tilltagande globaliseringen innebar mer av fria informationsflöden (Wolf 2005). Kunskap, innovationsstrategier och patenträttigheter migrerade i stor skala från väst till öst och fler stater än någonsin tidigare i världshistorien blev demokratier. När Kinas ekonomi reste sig och börja växa så påverkades även utvecklingen i Afrika (Cheru och Obi 2010; Rotberg 2008). Kinas satsningar på infrastruktur där fick stort genomslag och moderniserade mer än vad biståndsstrategier från väst lyckats med tidigare.

Men hela denna lovande och rätt så fantastiska era kom till ända den 11 september 2001. Och det berodde inte bara på Al-Qaida-attackerna mot USA. Under ytan hade osunda vanor i finanssektorn spridit sig runt om i världen. Finansbubblor sprack och spred den globala recessionen 2007–08 (Blinder 2014). Dessutom växte insikten om att delar av den ekonomiska tillväxten bidrog till en alltmer omfattande miljöförstöring. Utöver det så uppenbarade sig mer tydligt än någonsin tidigare att flera av moderniseringsteorins uttolkare byggt in ett felaktigt antagande. Ett *allvarligt* felaktigt antagande: att ekonomisk tillväxt gör att ett land automatiskt graviterar mot demokrati.

År 2007 skrev den israeliska statsvetaren Azar Gat en artikel med titeln ”The Return of the Authoritarian Great Powers” som

publicerades i *Foreign Affairs* 2007 som definitivt punkterade moderniseringsskolans idé om att allt gott hör ihop (Gat 2007). När artikeln publicerades fanns det fortfarande en stark tilltro till att Ryssland och Kina som då erfor hög ekonomisk tillväxt skulle sälla sig till demokratiernas skara. Men redan då syntes det att väst och öst återigen börjat glida isär. Azar Gat drev tesen att varken Ryssland eller Kina nödvändigtvis skulle utvecklas till demokratier. I och för sig hade Kina under nittiotalet visat ett intresse för demokratiska reformer. Det fanns experiment på regional och lokal nivå där styrmodeller med möjligheter för medborgligt inflytande prövades. Det fanns också hopp om att Vladimir Putin skulle kunna avsättas i något slags demokratisk process. Men Gat beskrev hur demokrati-loppet redan då var kört för ett flertal länder i världen. Och han argumenterade för att det räckte med en historisk tillbakablick på ungefär 200 år för att hitta flera exempel på stater som varit auktoritära men som ändå lyckats bli stora, mäktiga och kapitalistiska stater.

Egentligen var inte Azar Gat först med att ifrågasätta moderniseringsskolans idé om relationen mellan demokrati och ekonomisk tillväxt. Redan två decennier tidigare hade relationen testats och det visade sig då att demokratier tenderade att befrämja ekonomisk tillväxt. Men studerade man sambandet mellan auktoritärt styre och hög tillväxt så visade det sig vara 50/50 med tillväxten i de auktoritära staterna. Hälften av de auktoritära staterna hade dålig tillväxt, men för ungefär hälften gick det relativt bra (Przeworski och Limongi 1993). Robert Barro kom några år senare att kritisera de som hävdade att det fanns en stark koppling mellan demokrati och ekonomisk tillväxt (Barro 1998).

Så var befinner vi oss nu? Relationen mellan demokrati och ekonomisk tillväxt är inte alla gånger rätlinjig. Den var så ett tag (Widmalm och Oskarsson 2008). Men viktas man i dag för t.ex. Kinas befolkning så förändras bilden. Trots det så är den ursprungliga tanken om samhörigheten mellan ekonomisk utveckling och demokrati långt ifrån död. Det finns fortfarande samband mellan demokrati och BNP per capita (Acemoğlu m.fl. 2017; Doucouliagos och Ulubaşoğlu 2008). Så därför är det viktigt att säga mer om hur öppenhet, yttrandefrihet och frånvaro av självzensur kan vara viktig för den ekonomiska utvecklingen.

Som nämndes i inledningen så är innovationsförmåga av avgörande betydelse för ekonomisk utveckling. Och den fungerar bättre på *lång sikt* i demokratier än i auktoritära stater (vilket även Azar Gat tillstår). Statsstyrda dekret om vilka idéer som ska eller inte ska få utrymme och styra utvecklingen kan fungera ett tag. Men historien är full av exempel på hur auktoritära stater ger sig på miljö- och produktionsexperiment med katastrofala resultat (Bruno 2016; Economy and Lieberthal 2007; Hvistendahl 2008; Joravsky 1986; Panda 2014; Teiwes och Sun 1999). Lysenkoismen och Det stora språnget är kända exempel. Därmed inte sagt att kapitalismen inte bidrar till katastrofala utfall av olika slag – framför allt för miljön. Men en viktig bidragande förutsättning för en hållbar utveckling är att innovationsförmågan upprätthålls (Sunstein 2013). Forskare, i synnerhet, ska förutsättningslöst kunna ta sig an svåra problem utan att behöva knyta näven i fickan. Demokratier kan endast då korrigera sina skadliga beteenden lättare, snabbare och bättre än diktaturer.

Ytterligare en faktor som är viktig i sammanhanget och som gör att demokratier på sikt kan skapa bättre förutsättningar för ekonomisk utveckling, är det skydd som rättsstaten ger. Svaga demokratier eller auktoritära stater skapar osäkerheter på individnivå som hämmar utvecklingen. En hybridstat kan vara en attraktiv partner för ett större företag av nyss nämnda skäl – exempelvis genom att erbjuda billig och disciplinerad arbetskraft. Men för den enskilde medborgaren kan det vara mycket svårt att investera i en bättre framtid. Medborgaren kanske äger ett hus eller en bit mark som i en stabil demokrati skulle kunna belånas för att få loss pengar till en lönsam investering. Men i en stat där staten agerar godtyckligt och korrupt går det helt enkelt inte att låna pengar till rimliga villkor. Där finns det inte banker som kan ge vanliga medborgare rimliga låneräntor (de Soto 2000). En insikt som står sig är följande: en grundläggande institution för fungerande marknader och stabil ekonomisk utveckling är lagstyre. En fungerande rättsstat minskar riskerna som kommer med att investera privat kapital, genom att skydda äganderätten. Äganderätt bygger på individens möjlighet att själv ta beslut om hur de egna tillgångarna ska nyttjas. Om lagstyret sätts ur spel, eller inte alls uppstår, så finns det varken plats för mänskliga rättigheter, äganderätt eller yttrandefrihet (Benyishay och Betancourt 2010, s. 283–284).

Slutligen kan nämnas att demokratier inte bara bidrar till det vi menar med ekonomisk utveckling, t.ex. hur företag etableras, utvecklas och blir framgångsrika. När naturkatastrofer eller konflikter drabbar ett samhälle så innebär det att ekonomiska resurser obönhörligen rycks bort från individer. Amartya Sen visade för ett kvarts sekel sedan hur pass mycket mer effektiva demokratier, med flerpartisystem och fri press, är på att motverka katastrofers och krisers förödande effekter genom att informationskanaler hålls öppna (Sen 1999). Här är en fri press av avgörande betydelse. Det behövs journalister och redaktörer som inte oroligt tittar sig över axeln – och självcensurerar – när de snabbt behöver få ut korrekta lägesbeskrivningar och information om vilka som drabbas värst. Samma sak gäller de som arbetar i de delar av förvaltningen som hanterar kriser. De behöver fritt kunna byta information med varandra och behöver lyssna på vad andra källor än deras egna säger om vad som sker i en kris. Återigen behövs det ett klimat där samtal kan ske och information kan flöda utan de spärrar som präglar en auktoritär kultur.

Förra årets UNDP-årsrapport ”Deepening democracy in a fragmented world” bekräftar den insikten i inledningen där slutsatsen dras att “demokratier är avsevärt bättre på att tillgodose medborgarnas mest trängande sociala behov, särskilt i tider av kris eller fördrivning som mest drabbar fattiga människor” (United Nations/Development Programme 2002). Ekonomiska och humanitära lidanden hanteras helt enkelt bättre där yttrandefriheten skyddas. Och den kan skyddas med formella regelverk. Men till syvende och sist handlar det om huruvida individer vågar utnyttja sin rätt att säga det som de anser är angeläget att få säga – utan att först tänka på om de behöver utöva självzensur. Men det är lättare sagt än gjort. Självzensur är som vi redan nämnt ett brett begrepp. Det slags självzensur vi intresserar oss för här är inte den som handlar mest om hövlighet eller de restriktioner som uppstår i medvetandet hos individer i en diktatur. Vi vill som sagt fokusera på det som ligger någonstans däremellan – det som kan lägga restriktioner på samtal om politiskt viktiga men också infekterade frågor som riskerar att försvinna från det offentliga samtalet. Framför allt kräver det att vi i nästa del kan ge en tydligare definition på vad vi avser med självzensur.

4 Att definiera självcensur

Självcensur har använts för att beskriva en mängd olika företeelser. Det har i vissa sammanhang beskrivits som ett samhällsproblem och ett hot mot demokratin och ekonomin, vilket redogjorts för ovan. Men vad avses egentligen med självcensur när det lyfts som ett samhällsproblem? Människor anpassar alltid medvetet och omedvetet vad de väljer att säga, såväl med hänsyn till omgivningen som på andra grunder. Exempelvis kan en politiker dölja eller undanhålla viss information för sina väljare under en pågående valspurt av taktiska skäl. På tidningsredaktioner händer det att vissa uppgifter inte publiceras med hänvisning till pressetiska normer, och en konstnär kan välja att maskera sina budskap i ett verk för att uttrycka sig utan att väcka anstöt. I mer vardagliga situationer har nog de flesta någon gång undvikit att berätta för en vän eller närstående vad man egentligen tyckte om ett visst klädval eller en mindre lyckad prestation i köket.

Alla ovanstående exempel kan utvärderas utifrån både moraliska såväl som sociala aspekter. Att lägga band på sin tunga av hänsyn till andra människor, eller för att upprätthålla en professionell yrkesövning anser nog de flesta inte vara ett samhällsproblem – även om det kan innebära att någon grad av självcensur utövas. Annat är det i de fall då personer undviker att uttrycka sin politiska uppfattning på grund av en upplevd press från omgivningen. En person som tidigt ringade in problematiken på detta sätt var den tyska statsvetaren Elisabeth Noelle-Neumann. Efter andra världskriget hade hon en världsledande position inom opinionsforskningen och hon myntade 1974 begreppet ”tystnadsspiralen” som ligger mycket nära det vi här diskuterar som självcensur. Noelle-Neumann observerade hur publicerade opinionsmätningar kunde ge upphov till dramatiska förändringar i väljarbeteenden. Om ett parti förväntades få starkt stöd så kunde det tysta opponenter.

Observations made in one context the mass media spread to another and encouraged people either to proclaim their views or to swallow them and keep quiet until, in a spiraling process, the one view dominated the public scene and the other disappeared from public awareness as its adherents became mute, this is the process that can be called a spiral of silence. (Noelle-Neumann 1993).

Även om begreppet hon myntade var nytt så påpekade hon att fenomenet beskrivits från antiken och framåt. Hon tar t.ex. upp hur Alexis de Tocqueville beskrev en tystnadsspiral som uppstod under den franska revolutionen.

I found a precise description of the dynamics of the spiral of silence in Alexis de Tocqueville's history of the French revolution, published in 1856. Tocqueville recounts the decline of the French church in the middle of the eighteenth century and the manner in which contempt for religion became a general and reigning passion among the French. A major factor, he tells us, was the silence of the French church: 'Those who retained their belief in the doctrines of the Church became afraid of being alone in their allegiance and, dreading isolation more than error, professed to share the sentiments of the majority. So what was in reality the opinion of only a part ... of the nation came to be regarded as the will of all and for this reason seemed irresistible, even to those who had given it this false appearance.' (Noelle-Neumann 1993).

Utifrån exempel som detta, och vad hon själv kunde observera i sin forskning om opinioner så ringade hon även in den psykologiska faktor som fenomenet handlar om:

Everyone wants to be on the winning side, to belong with the winner that was how the bandwagon effect was usually explained. Always be on the winning side? Most people are probably not so pretentious. Unlike the elite, most people don't expect office or power from a win. We are dealing with something more modest, a desire to avoid isolating ourselves, a desire that apparently all of us share. No one wants to be as isolated as the university student who wore a Christian Democratic badge for a whole morning, so isolated that neighbors look the other way when they pass you on the stairs to your apartment, or fellow workers move away, leaving an empty seat next to you. We are only beginning to observe the hundreds of signals that let a person know he or she is not surrounded by a warm glow of sympathy but by a ring of avoidance. (Noelle-Neumann 1993).

Här bör det sägas att Noelle-Neumann hade personliga erfarenheter som grund för den analysen – men på ett helt annat sätt än när t.ex. kristdemokrater känt sig tystade. Det visade sig 1991, i en artikel skriven av den polske sociologen Leo Bogart, att Noelle-Neumann i sin avhandling och i nazistiska tidskrifter propagerat för anti-semitism. Hon var även i sin ungdom medlem i en nazistisk studentorganisation. Efter att ha sparkats från en av de nazistiska tidningarna arbetade hon för Frankfurter Zeitung tills den stängdes ner 1943 (Der Spiegel 1957). Själv hävdade hon till sitt försvar att hon försökt motarbeta nazismen i Tyskland inifrån, men utan att övertyga sina kritiker (Mearsheimer 1991). Oavsett denna bakgrund så går det inte att komma runt Noelle-Neumanns inflytande inom opinionsforskningen.

Faktum kvarstår att om strömningar i det offentliga politiska samtalet leder till att andras möjligheter att uttrycka sig fritt begränsas, eller att de rentav tystnar, går det att tala om självcensur som ett problem i termer av demokratihot. Här kan nämnas statsvetaren och nationalekonomen Timur Kuran begrepp ”preferensfalsifiering”³ som beskriver ett mycket närliggande fenomen men som inte är synonymt med självcensur – nämligen att rädslan för att väcka anstöt eller framstå som misshaglig leder till att individer inte bara döljer sina preferenser utan även förvränger eller ljuger om sina faktiska åsikter (Kuran 1997). Det är värt att nämna att Kuran beskriver hur situationer där åsikter inte kan uttryckas fritt kan leda till omvälvande förändringar, i regimer där en stor del av befolkningen tvingats dölja sina egentliga åsikter och säga något annat än sin mening. I exempelvis kommunistiska stater, så kan det leda till instabilitet och mycket snabba och stora förändringar, rent av revolutionära, som inte har men skulle kunna ha, förutsetts. Det är inte orimligt att anta att Kurans resonemang kan gälla även för stater där självcensur är vanligt om de självförstärkande spiralerna fått verka under lång tid.

Ämnet har många beröringspunkter med forskning inom bland annat psykologi, idéhistoria, sociologi, nationalekonomi och statskunskap. Med tanke på att fenomenet i åtanke dessutom är mångfasetterat är det emellertid avgörande med en tydligt avgränsad definition av begreppet för den som vill beskriva och undersöka

³ Betydelsen av ”falsifiering” ska här inte blandas ihop med begreppets betydelse och användning inom filosofin där det syftar på att en utsaga kan eller har motbevisats.

denna typ av självcensur. Detta avsnitt kommer därför tillägnas en diskussion av tidigare teoretiska bidrag som berört begreppets innebörd, vilket kommer utmyнна i en egen begreppsdefinition – ett bidrag som kommer ligga till grund för resten av rapporten.

De empiriska studier som tidigare undersökt förekomsten av självcensur använder något olika definitioner av begreppet. Gibson och Sutherland (2023, s. 1) hämtar sin definition från (Sharvit m.fl. 2018), vilken lyder: ”att medvetet och frivilligt undanhålla information från andra i frihet från formella hinder”. Menzner och Traunmüller (2023, s. 159) skriver å sin sida att självcensur istället avser ”att strategiskt undanhålla sin sanna åsikt”. Trots att ämnet självcensur är så nära förknippat med yttrandefriheten så har definitionen av självcensur inte formulerats utifrån ett sådant teoretiskt angreppssätt. En forskare som sammanfattat flera viktiga bidrag på temat är statsvetaren Ludvig Beckman (2016). Han visar att självcensur har beskrivits som en form av censur. Detta stämmer, om man utgår från censur i dess bredaste bemärkelse: allt undertryckande, hemlighållande och nedtystande av kommunikation. Samtidigt avser censur i strikt politisk mening enligt Beckman endast förhandsgranskning av publicering, som syftar till att undanhålla vissa typer av information och skildringar från allmänheten.

I öppna samhällen som Sverige är dock censuren formellt avskaffad. Därför menar Beckman att det är viktigt att skilja på begreppen censur och självcensur, för att kunna adressera problem med självcensur i samhällen som saknar censurlagar. I stater där repressiva medel används mot det fria ordet bärs censuren upp med hjälp av självcensur. Medborgarna där rättar sig så att säga i förväg – innan de uttrycker sig, i rädsla för de straff som kan bli påföljden.

Det är svårare att sätta fingret på den självcensur som inte är ett resultat av staters inskränkande av yttrandefriheten. Det finns försök att skilja olika slags självcensur åt. Statsvetaren Philip Cook och filosofen Conrad Heilmanns (2013) distinktion fokuserar på vem som utövar censuren, det vill säga vem som är censor. De gör skillnad på vad de kallar ”offentlig självcensur” och ”privat självcensur”. Offentlig självcensur är när en person väljer att censurera sig själv som ett resultat av rädsla för straff i en stat som inskränker yttrandefriheten, och där pålagan om censur utgår från en offentlig censor. Privat självcensur å andra sidan, är när en person väger det den önskar att säga mot en egen bedömning av vad andra anser

tillåtet att uttrycka offentligt, och sedan agerar på den bedömningen. Personen blir på så sätt sin egen censor. Med *tillåtet* i detta sammanhang avses inte vad som är lagligt, utan snarare vad personen bedömer vara acceptabelt utifrån olika former av yttre tryck. Det kan handla om exempelvis rådande sociala, moraliska eller politiska konventioner i ett samhälle.

Denna definition har mött kritik (Beckman 2016, s. 10). Att alla tillfällen då någon beslutar sig för att inte delge sin mening skulle räknas som självcensur är tveksamt. Som tidigare nämndes i inledningen finns det olika sociala, politiska, såväl som publicistiska situationer, som av olika anledningar kan kräva ett mått av återhållsamhet. Om återhållsamhet och självcensur skulle betyda samma sak, riskerar begreppet att tunnas ut. Gibson och Sutherlands (2023, s. 1) definition dras med samma problematik. Att definiera självcensur som ”att medvetet och frivilligt undanhålla information från andra i frihet från formella hinder” innebär att även den som vill visa hänsyn mot andra måste sägas utöva självcensur. Precis detta, att personer ibland faktiskt *vill* visa hänsyn mot andra, håller Beckman (2016, s. 10–11) mot uppfattningen att återhållsamhet skulle vara samma sak som självcensur. Den motsättning han ställer upp här kan emellertid ses som en falsk motsättning. Även när någon lägger band på sig själv för att inte uppfattas som ohövlig eller kränkande kan det ske motvilligt. Snarare är det rädslan för sanktioner, som t.ex. isolering, som utmärker självcensuren. Valet att hålla inne med sin åsikt bygger på en bedömning av risken att drabbas av sanktioner.⁴ Även på denna avgränsning faller Gibson och Sutherlands definition; att det skulle vara självcensur att frivilligt undanhålla information utan någon oro för följderna är inte ett rimligt antagande. Det måste antas ske hela tiden och även omfatta sådan information som aldrig skulle leda till några sanktioner även om den yttrades. Återhållsamheten upplevs kostsam först när rädslan för repressalier får en person att censurera sig själv.

Någon som tagit denna dimension av självcensur i beaktande är statsvetaren Matthew Festenstein (2018). Enligt honom bör självcensur förutsätta, utöver en autonom individ, att en person också på

⁴ När Kuran behandlar preferensfalsifiering så är just rädslan för olika former av sanktioner och bestraffning en central komponent i vad som motiverar att individer uttrycker andra åsikter offentligt än de som de håller privata. Men preferensfalsifiering är även förknippat med olika former av fördelar som kan uppnås med att uttrycka sig på ett sätt offentligt men som står i strid med personliga preferenser eller åsikter.

något sätt sviker sina egna ideal till följd av påtryckningar utifrån. Det vill säga, personen väljer att tåga trots att denne tycker att det moraliskt riktiga vore att tala. Festenstein illustrerar detta med ett exempel. De mediekkanaler som väljer att inte publicera karikatyrer av islam gör det inte för att de själva anser teckningarna hädiska. Orsaken till beslutet ligger snarare i att de viker ned sig för en yttre press, vilket får dem att svika de ideal om exempelvis tryckfrihet som de annars skulle ställa sig bakom. Detta relaterar till den sista förutsättningen för Festensteins (2018, s. 327–328) definition av självcensur; en yttre press som förmår en autonom individ att svika sina ideal genom att vara tyst. Festenstein menar att denna press går att härleda ur en ojämlik maktrelation, som kan ta sig olika form: från hot om våld till mer subtila former av inflytande, som exempelvis ett särskilt samhällsklimat, en tidsanda eller ideologiska och religiösa hegemonier.

Behållningen i Festensteins resonemang är genomlysningen av bakomliggande hotbilder som kan driva upp graden av självcensur i ett samhälle. Dessa kan vara olika till sin natur och komma från många olika håll. I de mest uppenbara fallen kommer hoten från staten i form av repressiva åtgärder; fängelse – eller i värsta fall tortyr och döden, som följd för yttranden som anses oönskade av en regim. Målet med hoten är att upprätta en tystnadskultur genom mer subtila signaler från staten vilket är långt mer effektivt än censur, eftersom en censurapparat som bevakar medborgare är kostsam att upprätthålla (Widmalm och Persson 2022, s. 115–116). Ett exempel på detta är en studie i afrikanska länder som visat hur medborgare i auktoritära stater var mer benägna att svara annorlunda om de uppfattade enkätens avsändare som representanter för myndigheterna snarare än ett fristående institut (Tannenbergs 2017). I mer demokratiska länder var skillnaderna inte lika stora. Detta visar hur normer kring vad som är möjligt att säga under ett specifikt styre internaliseras hos dess invånare.

Staten är inte den enda möjliga källan till hinder mot medborgares frihet att yttra sig. Som redan nämnts kan liknande typer av hot även komma från andra håll i samhället, från grupper eller individer villiga att använda sitt våldskapital. Det skulle kunna röra sig om personer eller grupper med extrema politiska eller religiösa sympatier, eller olika former av kriminella nätverk. Sådant som hot om kidnappning, misshandel eller mord för den som offentligt yttrar fel åsikt, hädar

eller vittnar i ett mål som rör organiserad kriminalitet, kan få personer att lägga band på sig själva.

Ett exempel som illustrerar hur självcensur kan frammanas genom olika hotbilder var när den danska tidningen Jyllands-Posten publicerade Muhammed-karikatyrrer. Idén om att trycka en serie satirteckningar som föreställde profeten Muhammed kom från en journalist som ville undersöka om det fanns självcensur i Danmark. Journalisten Kåre Bluitgens svårigheter att anlita tecknare till sin barnbok om Muhammeds liv, på grund av att många fruktade konsekvenserna, hade väckt tanken (Ranstorp 2023, s. 172).

Att avteckna profeten Muhammed är förbjudet enligt flera inriktningar inom islam och publikationen av satirteckningarna orsakade våldsamma protester i flera länder, där flera danska ambassader angreps (Ranstorp 2023, s. 173; Warburton 2009, s. 104). I Danmark arbetade vissa muslimska aktörer för att förmå den danska staten att se till att Jyllands-Posten avpublicerade sina karikatyrbilder. Flera anställda på tidningen blev utsatta för våld och hot från individer med koppling till muslimska grupperingar (Cook och Heilmann 2013, s. 11–13). Polisen rekommenderade att möta detta med tystnad, för att inte förvärta situationen. Nu stod tidningen trots detta upp för sin rätt att publicera bilderna, men kontroversen kring Jyllands-Posten blev ett varnande exempel för andra tidningar. Att en redaktion idag skulle utlysa en tecknartävling av samma slag ses nog som otänkbart. Detta visar på hur olika individer, grupper och stater kan påtvinga tystnad genom att vidta olika repressiva åtgärder (Heuman 2022).

Som tidigare nämnts finns det också mer utstuderade och subtila tillvägagångssätt att tysta andra. Genom informella maktstrukturer kan individer och grupper i samhället skapa osäkerhet om vad som får sägas, vilket kan leda till självcensur (Widmalm och Persson 2022, s. 115–116). Rädslan för social utfrysning och stigmatisering höjer insatserna för att säga fel saker. Även drev, ofta orkestrerade via sociala medier, förekommer. Många gånger syftar dessa drev till att avlägsna, eller cancellera, någon från offentligheten, eller ge andra kännbara konsekvenser – som att bli av med jobbet. Hoten är inte heller begränsade till det offentliga samtalet, utan finns även närvarande i andra delar av samhället. Osäkra anställningar försvårar för journalister att stå upp för sin yrkeskårs principer, i trycket från

arbetsgivare och makten – särskilt då privata redaktioner och politiska partier utgör denna grupps främsta uppdragsgivare.⁵

Dessa mer subtila medel för påtryckning kan även nyttjas av stater i såväl diktaturer som demokratier. Ett exempel på detta är normstyrningen av offentlig sektor, vilket omnämndes tidigare. När de normativa målsättningarna för verksamheten inom välfärden och andra statliga myndigheter krymper handlingsutrymmet skapas en kultur där rädslan att göra fel blir drivande för de anställda. I en sådan arbetskultur kan självcensuren frodas utan några hot om livet eller risken att hamna i fängelse. Sanktionerna är av ett annat slag, snarare ekonomiska; att exempelvis risken att förlora sitt jobb på grund av tjänstefel, eller att förlora finansiering på grund av ouppnådda normativa mål.

I inledningen omnämndes begreppet ”åsiktskorridoren” som myntades av statsvetaren Henrik Ekengren Oscarsson (Oscarsson 2013) i ett blogginlägg för tio år sedan. Blogginlägget var en kritik mot det offentliga samtalets tillstånd i Sverige där själva ”korridoren” avsåg utrymmet för vilka åsikter som var möjliga att yttra utan att ta emot en, som Oscarsson uttryckte det, ”diagnos av ditt mentala tillstånd”. Han menade att det utrymmet är mycket trångt och att det räcker med att säga att man tror på en högre makt för att hamna där – något 45 procent av svenskarna för övrigt sagt att de gör. Med data från opinionsundersökningar visade Oscarsson exempel på andra klassiska liberala, socialdemokratiska och konservativa åsikter med relativt stora sympatier bland befolkningen som helt saknar utrymme i den offentliga debatten. Om företrädare för dessa exempel skulle försöka ta plats i offentligheten, menar Oscarsson att det skulle leda till en våg av reflexmässiga avfärdanden från andra opinionsbildare. Risken för kategoriska fördömanden även vid yttrandet av åsikter som ligger inom demokratins ramar illustrerar hur hotbilden kan vara såväl informell som utan våld, men likväl kostsam.

För att återgå till Festensteins begreppsdefinition, så medför det problem att förutsätta en asymmetrisk maktrelation för fenomenet självcensur. Personer kan uppleva sig hotade utan att det för den skull måste finnas något fog för hotet. Oavsett om det upplevda

⁵ Självcensur sker även i andra samhällsfärer än det offentliga politiska samtalet. Det finns studier ägnade åt fenomenet inom journalistiken (se ex. Kenny och Gross 2008; Yesil 2014; Schimpfössl och Yablokov 2020), näringslivet (Detert och Edmondson 2011; Adamska 2017) och på universiteten (Shields 2016; Chamlee-Wright 2019; Välvirronen och Saikkonen 2021).

hotet stämmer överens med verkligheten, eller har sin orsak i en ojämlig maktrelation, så kan det ändå leda till självcensur.

Mot Festensteins två senare kriterier har ett par kritiska punkter lyfts som är värda att nämna (Beckman 2016, s. 11–12). För det första finns det problem med att låta värderingar styra ett begrepps innebörd. Om självcensur betyder att en person sviker sina ideal är det lätt att oenighet uppstår kring vad som ska räknas till självcensur, om det existerar olika idéer om vilka ideal som är legitima. Dessutom kan även en person som helt saknar ideal och uppfattningar om rätt och fel besluta sig för att självcensurera, om denne bedömer följer av ett uttalande som alltför kostsamma. För det andra finns det frågetecken kring rimligheten att tala om självcensur när det föreligger hot om våld. Problemet ligger i att det är svårt att påstå att självcensuren skulle vara frivillig om någon tvingats till den, eller att hotet om våld är så pass överhängande att något annat val än att tåga måste bedömas som orimligt. Exempelvis menar Ludvig Beckman att framtvungad tystnad inte kan räknas som självcensur. Istället har självcensur sin orsak i hot som är icke tvingande. Detta avser de situationer då autonomi inte kan sägas vara inskränkt, men där en person utifrån en upplevelse av ett hot väljer att inte yttra sig. Problemet med detta resonemang är att hot om våld visst är ett legitimt motiv till självcensur, vilket klargjorts i bland annat exemplet med Jyllands-Posten. Därför sker inte självcensur frivilligt i den meningen att det görs helt av fri vilja utan någon form av utvärderande av eventuella konsekvenser. Istället handlar det om att väga kostnaden av olika handlingssätt mot varandra.

Spänningsförhållandet mellan att själv välja och samtidigt vara påverkad av yttre hot adresseras av statsvetaren John Horton (2011) i sitt utforskande av begreppet självcensur. Han pekar ut två diken som begreppsdefinitionen tenderar att hamna i. Det ena diket beskriver Horton som en överbetoning på vikten av autonomi. Om självcensur endast innebär att frivilligt avstå från att yttra sig blir begreppet urvattnat enligt Horton och det skulle lika gärna kunna röra sig om återhållsamhet. Många gånger avstår personer från att säga sin mening eftersom de vill visa en hänsyn till andra. I den andra dikeskörningen läggs alltför stor tonvikt istället på att självcensuren endast har sin orsak i ett yttre hot om repressalier. Som tidigare påpekat är det svårt att tala om självcensur om någon tvingas till tystnad och autonomi inskränks. Då rör det sig snarare om ett fall

av censur, och begreppet blir överflödigt. Horton menar istället att det är just i spänningsfältet mellan dessa två svärförenliga koncept som självcensuren uppstår och alltid befinner sig – någonstans på vägen mellan de två dikena. Ibland är självcensur mer frivillig återhållsamhet, ibland mer rädsla för repressalier, men det inbegriper alltid båda delarna (Horton 2011, s. 99–100).

Som ett resultat av sin genomgång och diskussion av begreppet självcensur landar Ludvig Beckman (2016, s. 19) i att ”självcensur är att motvilligt avstå från att uttrycka sig”. Vidare följer ett resonemang kring hot, som landar i att hot, upplevda eller verkliga, kan vara anledningen till beslutet att självcensurera. Definitionen är på rätt spår, men ett par saker bör tilläggas. För det första är det inte nödvändigtvis en fråga om motvillighet. Snarare bör det benämnas som ett slags viljekonflikt, där viljan att uttrycka sig ställs mot viljan att undkomma föreställda negativa konsekvenser som kan följa av ett yttrande. Beslutet att avstå är alltså inte ett resultat av motvillighet, utan av en bedömning av potentiell risk. Det finns därmed en vilja att undvika sanktioner, men hade inga hot uppfattats hade beslutet att censurera sig inte tagits.

För det andra bör bedömningen av en hotbild på något vis integreras i en lyckad definition. Beckman menar att en hotbild *kan* vara motivet till självcensur, men det kan också vara något annat. Det finns all anledning att ifrågasätta huruvida det alls förekommer de som censurerar sig utan en bedömning av en hotbild. En uppfattning av ett hot kan vara förankrad i verkligheten likväl som hjärnspöken – eller någonstans däremellan – men individen ser det som att ett yttrande har en kostnad. Sammanfattningsvis ska det för att betraktas som självcensur föreligga en fruktan för sanktioner, ett beslut att avstå ett uttalande och att beslutet är motiverat av denna fruktan för sanktioner.⁶ En mer precis definition av begreppet lyder därför: *självcensur är när någon avstår från att framföra en åsikt i fruktan för sanktioner.*

⁶ Detta, enligt filosofen Per Bauhn, är en avgörande skillnad jämfört med när man avstår från att säga något på grund av hänsyn till någon annan.

5 Empirisk forskning om självcensur och närliggande fenomen

I detta avsnitt följer en redogörelse för tidigare empiriska undersökningar av självcensur, inklusive de viktigaste faktorerna för att förstå självcensurens dynamik i samhället. Självcensur har undersökts i olika sammanhang, med olika angreppssätt och teoretisk utgångspunkt. Det finns fallstudier, studier av självcensur i akademien (CP, FIRE och RCE 2020; FIRE 2023; German och Stevens 2015; Honeycutt, Stevens, och Kaufmann 2022; Kaufmann 2021; La Noue 2019), journalistiken (Lee 2019; Tapsell 2012) och konflikt-situationer (Bar-Tal 2017). En del har utforskat förekomsten av självcensur på sociala medier (Das och Kramer 2013; Hoffmann och Lutz 2017; Kwon, Moon och Stefanone 2015). I en svensk rapport från Brottsövermyndigheten (2021) har man exempelvis funnit hur självcensur kan uppstå till följd av hatbrott på nätet. I mer filosofiska och politiskt teoretiska bidrag har forskare sökt en bättre förståelse av själva begreppet självcensur, vilka diskuterades i föregående avsnitt.

När det kommer till empiriska studier av förekomsten av självcensur i de breda folklagren så är de tidigare bidragen få, men det finns några med lite olika infallsvinklar och teoretiska utgångspunkter. I boken *What Goes Without Saying* från 2022 undersöks när och varför amerikanska medborgare väljer att delta i politiska diskussioner. Utifrån sociala och psykologiska aspekter kartlägger statsvetarna Taylor N. Carlson och Jaimes E. Settle hur olika personer underrättar sig om andras åsikter, när de beslutar sig för att yttra sig, hur ärliga de väljer att vara med sina åsikter och huruvida erfarenheter påverkar viljan att delta i politiska samtal i framtiden (Carlson och Settle 2022).

För att bättre förstå självcensurens utbreddhet och bakomliggande faktorer har statsvetaren James L. Gibson sedan 1990-talet publicerat en rad undersökningar av självcensur och upplevd politisk frihet i USA (Gibson 1992, 1993, 2012; Gibson och Sutherland 2023b). I sina tidiga studier föreslår Gibson (1993, s. 127–132) socioekonomisk status, politiskt intresse, politiska preferenser, personlighet och demografi, såsom ålder och kön, som viktiga individuella faktorer förknippade med självcensur. Han finner stöd för flera av dessa faktorer och slår fast att självcensuren bland amerikaner är förknippad med politiskt ointresserade äldre medborgare med lägre självkänsla. De som föredrar social ordning⁷ är också mer benägna att självcensurera. Däremot finns det lite som talar för att socioekonomisk status har något samband med självcensur. Det finns en viss skillnad mellan svarta och vita medborgare i USA. Sambanden är de samma för båda grupperna, men starkare bland den förra gruppen.

Tre decennier senare analyserar Gibson tillsammans med forskarkollegan Joseph L. Sutherland data för att utröna individuella såväl som strukturella samband. Vid en analys av utvecklingen de senaste 50 åren finns det på en strukturell nivå ett samband mellan en ökad självcensur och affektiv polarisering, även om förhållandet är komplext. Polarisering brukar i teorin förknippas med motstånd mot medborgerliga rättigheter, särskilt när det gäller politiska motståndare. Mycket lite tyder emellertid på att vågen av självcensur har något att göra med ett motstånd mot medborgerliga rättigheter (Gibson och Sutherland 2023).

Ser man till de individuella faktorerna som kan förknippas med självcensur utgör ideologi det starkaste sambandet, där konservativa censurerar sig själva i högre utsträckning än liberaler. Viktigt att notera är dock att detta samband inte går att koppla till partisympatier. De som förväntar sig mer statligt förtryck och själva är intoleranta visar sig vidare också vara benägna till mer självcensur. För en rad typiska demografiska faktorer saknades signifikanta samband med självcensur: klass, kön, urbanisering och utbildning (Gibson och Sutherland 2023).

⁷ Det engelska begrepp Gibson använder sig av är *social order* vilket ställs mot *liberty*. Social order är inte helt oproblematiskt att översätta till svenska, men dikotomin mellan social order och liberty kan liknas vid avvägningen mellan säkerhet i förhållande till frihet.

Utöver Gibson och Sutherlands studie är ett av de viktigaste bidragen på senare tid statsvetarna Jan Menzner och Richard Traunmüllers (2023) undersökning av självcensur i Tyskland. De fastslår att alla Gibsons (1993) ursprungliga hypoteser har åtminstone någon förklaringsgrad i den tyska kontexten. Låga nivåer av politiskt engagemang, intresse och kunskap i politiska frågor går att koppla till självcensur. Personer med ett öppet sinnelag självcensurerar däremot i lägre grad. Till skillnad från vad Gibson och Sutherland (2023) visar är även klasstillhörighet en viktig faktor, med högre grad av självcensur i de lägre klasserna. Absolut viktigast för att förklara självcensuren är ideologi och partisympatier. Självcensuren är mer utbredd på den ideologiska högerkanten och bland populistpartiet AfD:s (Alternative für Deutschland) sympatisörer. Just populistiska attityder är även en faktor som ges hög förklaringsgrad. En faktor som emellertid saknade signifikans var användningen av sociala medier. Mer tid i sådana forum spelade liten roll för graden av självcensur. I vilka forum som enskilda väljer att censurera sig kvarstår dock som en viktig fråga.

I en norsk studie har just olika miljöers påverkan på självcensuren i landet undersökts (Steen-Johnsen och Enjolras 2016, s. 359). Respondenterna fick svara på i vilka sammanhang de var beredda att uttrycka sina åsikter även om de ansågs stötande. Där återfanns en tydlig skillnad mellan privat och offentligt, där självcensuren var mycket lägre bland familj och nära vänner jämfört med arbetsplatsen eller på sociala medier. Studien saknar dock ett viktigt forum för diskussion och öppen dialog – situationen inom utbildning och på universiteten. Detta har ett annat nordiskt forskningsbidrag tittat närmare på; i en finsk enkätstudie undersöks självcensuren bland forskare (Väliverronen och Saikkonen 2021). Självcensur bland forskare i Sverige kan sägas beröras i viss mån i en jämförande studie med fokus på OECD-länderna (Karran, Beiter och Appiagyei-Atua 2017). I data från det forskningsprojektet framgår att forskare i Sverige ofta avstår från att söka forskningsmedel för projekt som de själva anser att de borde söka medel för (Karran 2018). Av samma undersökning framgår orsaken. Svensk forskning är i jämförelse med andra OECD-länder hårt styrd och den akademiska friheten är i praktiken begränsad av forskningsanslagspolitiken.

Förekomsten av självcensur bland medborgare i Sverige har undersökts i mycket begränsad utsträckning och då främst gällande

uppmärksammade fall av självcensur och tystnadskulturer i svensk förvaltning (Beckman 2016; Brottsförebyggande rådet 2019; Ekström 2021; Elensky 2022; Littorin 2021). Det saknas tidigare undersökningar av det slag som vi här bidrar med, men det finns en undersökning gjord av opinionsinstitutet Demoskop som genomfördes 2015. Där ställdes en fråga om allmänhetens benägenhet att tala uppriktigt om sina åsikter: ”I vilken utsträckning känner du att du kan prata uppriktigt om vad du tänker om politik och samhällsfrågor?” De 4 398 respondenterna ombads ta ställning till frågan kopplat till tre miljöer: ”Med din familj och dina vänner”, ”Med dina arbetskamrater/studiekamrater”, samt ”Med personer du inte känner så väl”. Resultaten visade att det finns en påtaglig skillnad mellan hur uppriktig man är i politiska samtal med sina närmaste, där hela 90 procent av de tillfrågade uppgav att de kunde prata uppriktigt om politik och samhällsfrågor. Med arbetskamrater och studiekamrater var motsvarande andel 70 procent, medan 44 procent uppgav att de kunde prata uppriktigt om politik och samhällsfrågor i möten med människor man inte känner. Den andel som uppgav att de i ganska liten eller mycket liten utsträckning kunde prata uppriktigt om politik – vilket kan betraktas som ett slags mått på självcensur – var endast 3 procent gällande samtal med sina närmaste, 13 procent i samtal med arbetskamrater och studiekamrater, och 24 procent i samtal med människor man inte känner (Santesson 2015).

Två intressanta resultat i övrigt från undersökningen är, för det första, att ideologisk uppfattning tycks samvariera med i vilken utsträckning man kan tala uppriktigt om politik. Personer som står mer till vänster i politiken upplever att de i högre grad kan tala öppet om politik och samhällsfrågor än personer som står till höger, som i högre grad upplever att de inte kan tala fritt. Bland de personer som uppger att de inte kan prata fritt om politik och samhällsfrågor definierar sig 28 procent som vänster och 48 procent som höger (och 22 procent som varken höger eller vänster).

För det andra visar undersökningen från Demoskop att hur öppet man kan tala om politik och samhällsfrågor samvarierar med vilka frågor man bedömer vara viktigast. Störst andel som anger att de inte kan tala uppriktigt om sina uppfattningar återfinns bland personer som anser att invandring är den viktigaste samhällsfrågan. Bland dessa personer uppger 43 procent att de inte kan prata uppriktigt om

politik och samhällsfrågor. Näst högst andel (40 procent) återfinns bland personer som ser skatter som den viktigaste frågan och på tredje plats återfinns lag, ordning och trygghet (28 procent) tillsammans med integration (28 procent). Notera dock att det här handlar om en samvariation mellan vilka frågor man anser vara viktigast och i vilken grad man upplever att man inte kan tala fritt om politik; ingen direkt fråga har ställts om vilka frågor respondenterna anser att de inte kan tala öppet om. Till den senare frågan återkommer däremot vi i nästkommande avsnitt, tillsammans med en rad andra frågor som handlar om förekomsten av självcensur bland svenska medborgare.

6 Medborgarnas syn på självcensur

I syfte att undersöka i vilken utsträckning självcensur förekommer bland svenska medborgare har vi genomfört två enkätundersökningar i samarbete med SOM-institutet vid Göteborgs universitet. Detta har skett inom ramen för den årliga SOM-undersökningen, som genomförts varje höst sedan 1986 och som syftar till att belysa hur det svenska samhället och medborgaropinionen utvecklas över tid. Vi har bidragit med frågor i 2021 och 2022 års SOM-undersökningar, där cirka 3 500 slumpvist utvalda medborgare fått ta ställning till frågor bl.a. om självcensur, syn på demokratin, politiskt intresse och förtroende för myndigheter och andra människor, m.m. (för mer information om undersökningarna, se elektronisk bilaga till rapporten).

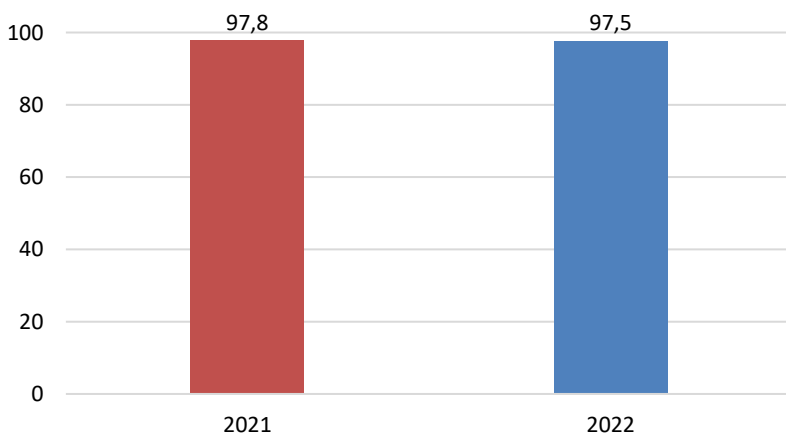
I det följande resultatavsnittet presenterar vi inledningsvis uppgifter om självcensurens utbredning och hur vanligt förekommande det är med självcensur bland svenska medborgare. Därefter presenterar vi resultat om i vilka sammanhang självcensur förekommer. I ett tredje avsnitt diskuterar vi kring vilka frågor svenskar väljer att censurera sig. Därefter redogör vi för de individuella bakgrundsfaktorer som samvarierar med självcensur. Avslutningsvis diskuteras potentiella förklaringar till självcensur, där vi redogör för de faktorer som tycks ha störst betydelse för den självcensur som vi uppmätt i de två SOM-undersökningarna.

6.1 Förekommer självcensur bland svenska medborgare?

Den svenska yttrandefriheten bygger på att var och en är tillförsäkrad rätten att offentligen få uttrycka tankar, åsikter och känslor

oavsett vilket ämne de rör. På så sätt säkras ett fritt meningsutbyte och en fri och allsidig debatt, vilket är grunden för det öppna demokratiska samhället. Den svenska yttrandefriheten har också ett grundmurat stöd bland medborgarna. Nästan alla som deltog i SOM-undersökningarna 2021 och 2022 svarade på en direkt fråga att de anser det vara viktigt att fritt få uttrycka sina åsikter (se figur 6.1). Cirka 98 procent av respondenterna, såväl 2021 som 2022, hävdar att de helt eller delvis instämmer i påståendet: ”Det är viktigt för mig att fritt få uttrycka mina åsikter”. Som ett av demokratins allra viktigaste fundament antyder således svaren på denna fråga att stödet för yttrandefriheten är kompakt. Det är få frågor i SOM-undersökningen där svenskarna uttrycker en så pass enig uppfattning som när det gäller just viljan att fritt få uttrycka sina åsikter.

Figur 6.1 Stöd för yttrandefrihet 2021 och 2022, procent

Anm: Figuren visar den andel i procent som helt eller delvis instämmer i påståendet: ”Det är viktigt för mig att fritt få uttrycka mina åsikter”. Antal personer som besvarade frågan var 1 568 i 2021 års undersökning och 1 664 i 2022 års undersökning.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2021 och 2022.

Givet det utbredda stödet bland svenskarna för att fritt få uttrycka sina åsikter infinner sig frågan huruvida det förekommer självcensur, vars innebörd ju är att yttrandefriheten i praktiken inskränks på grund av rädsla för repressalier om vissa åsikter yttras offentligt.⁸ För

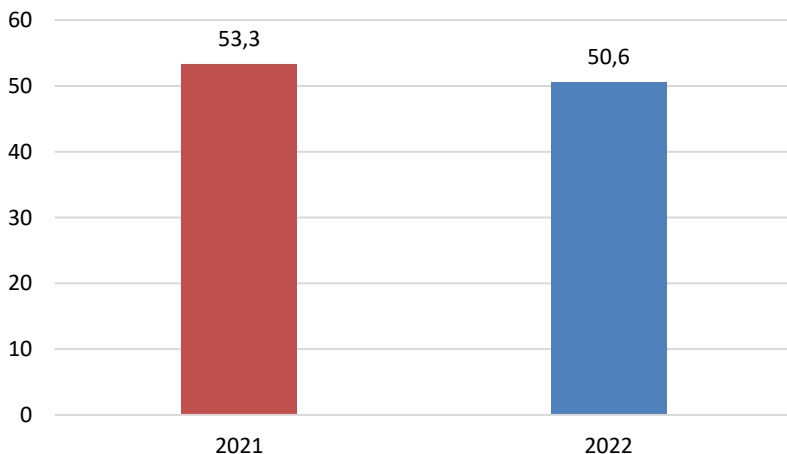
⁸ Det kan i sammanhanget nämnas att självcensur är förbehållet de restriktioner vi ålägger oss själva medan de restriktioner vi ämnar ålägga andra är kopplat till begreppet tolerans, eller snarare intolerans. Om detta har vi skrivit i andra sammanhang (Persson och Widmalm 2022; Widmalm och Persson 2022).

att undersöka i vilken utsträckning självcensur förekommer har vi ställt följande fråga i SOM-undersökningen 2021 respektive 2022: ”I dagens politiska klimat kan jag inte öppet uttrycka mina åsikter eftersom andra kan tycka de är stötande”. Här bör noteras att formuleringen avviker något från den definition som angavs på sidan 62 eftersom det kan vara svårt för gemene man att bekänna att man ”avstår från att framföra en åsikt i fruktan för sanktioner”. Vi vill återigen understryka, i linje med vad statsvetaren John Horton (2011, s. 99–100) hävdar, att självcensur rör sig i spänningsfältet mellan att, å ena sidan, avstå från att säga sin mening av hänsyn, hövlighet eller respekt (vilket riskerar att överbetona frivilligheten i agerandet) och, å andra sidan, avstå på grund av yttre hot om repressalier (vars tonvikt på tvingande sanktioner riskerar att snarare handla om censur). Vår operationalisering av begreppet, som betonar att ett yttrande av en åsikt kan väcka anstöt, rymmer både självcensur i form av mer frivillig återhållsamhet (där dock individen kan vilja undvika de sanktioner som eventuellt följer av att väcka anstöt), och självcensur av rädsla för mer tvingande repressalier. Vi kan således inte med säkerhet veta vilken form av självcensur som varje individ avser när de besvarar frågan. Däremot bedömer vi det vara rimligt, givet det begränsade kunskapsläge som råder kring förekomsten av självcensur i Sverige, att tillämpa en tämligen inkluderande operationell definition av begreppet. De validitetsproblem som föreligger med att mäta ett svårdefinierat begrepp som självcensur bör därför inte förringas, men det mesta talar ändå för att vår fråga fångar in essensen i begreppet, vilket vi återkommer till när vi senare diskuterar våra resultat.

Enligt den fråga vi ställt i SOM-undersökningen om förekomsten av självcensur finner vi att en betydande andel – rent av en majoritet av de svarande, såväl 2021 som 2022 – uppger att de inte öppet kan uttrycka sina åsikter eftersom andra kan tycka de är stötande (se figur 6.2). I 2021 års undersökning uppgav 53 procent att de, helt eller delvis, instämmer i påståendet att de inte öppet kan uttrycka sina åsikter. I 2022 års undersökning hade andelen sjunkit något, till 51 procent. Med beaktande av de mätproblem vi diskuterat ovan kan ändå dessa siffror anses vara tämligen höga, inte minst med tanke på det starka stöd som finns bland medborgarna för att fritt få uttrycka sina åsikter. Trots att 98 procent av respondenterna uppger att det är viktigt att fritt få uttrycka sina åsikter anser över 50 procent att de

inte öppet kan göra det. Som jämförelse kan återigen nämnas att under McCarthyismen och debatten i USA på 1950-talet om ”den röda faran”, som kretsade kring vidlyftiga anklagelser om att amerikanska myndigheter hade infiltrerats av kommunistiska agenter, svarade ungefär 13 procent av amerikanerna att de censurerade sina åsikter i offentligheten. I dag ligger den siffran på mellan 40 och 60 procent beroende på vilken studie som avses (Ekins 2020; Gibson och Sutherland 2020, 2023; Persson och Widmalm 2022). Den svenska debatten tycks i det avseendet likna den amerikanska, där det blivit betydligt vanligare med självcensur. Vi saknar dock svenska jämförelsemått bakåt i tiden och kan därför endast ge en någorlunda träffsäker bild av nutida förhållanden. I Demoskops tidigare nämnda undersökning svarade 24 procent av de tillfrågade att de inte kan prata uppriktigt om politik och samhällsfrågor med personer de inte känner så väl (Santesson 2015). Även om den frågan är svår att jämföra med vår egen eftersom den både avgränsar vad man inte kan prata uppriktigt om och med vem, så tyder ändå dessa resultat på att självcensuren tycks öka snarare än att minska.

Figur 6.2 Förekomst av självcensur 2021 och 2022, procent

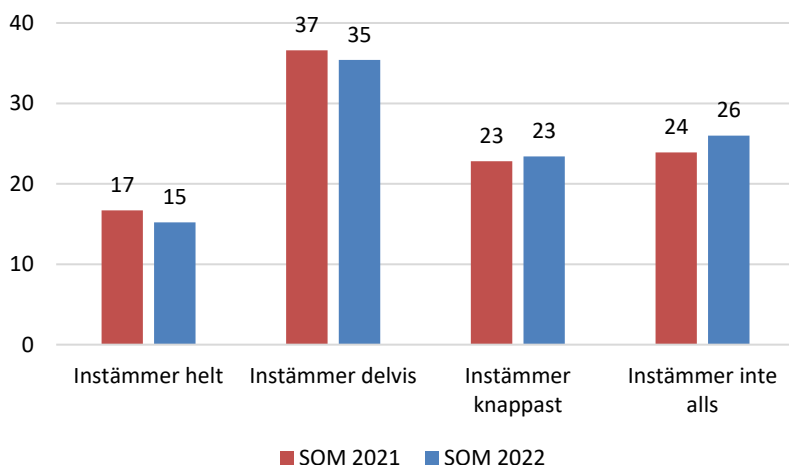

Anm: Figuren visar den andel i procent som helt eller delvis instämmer i påståendet: "I dagens politiska klimat kan jag inte öppet uttrycka mina åsikter eftersom andra kan tycka de är stötande". Antal personer som besvarade frågan var 1 541 i 2021 års undersökning och 1 654 i 2022 års undersökning. Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2021 och 2022.

Bryter vi ned svaren gällande förekomsten av självcensur i de olika svarsalternativ som erbjöds i undersökningarna finner vi att skill-

naderna mellan de två mätillfällena är mycket små, även om en något lägre andel uppger att de inte öppet kan uttrycka sina åsikter i 2022-års undersökning (se figur 6.3). Om denna nedgång speglar en faktisk förändring i debattklimatet eller om den snarare beror på rena tillfälligheter är svårt att avgöra; för att uttala sig om eventuella förändringar över tid behövs längre tidsserier. Det mest bestående intrycket av undersökningarna är därför att andelen som säger sig avstå från att öppet uttrycka sina åsikter är förhållandevis hög – över hälften av de svarande.

Figur 6.3 Förekomst av självcensur 2021 och 2022, alla svarsalternativ, procent

Anm: Figuren visar den andel i procent per svarsalternativ som instämmer i påståendet: "I dagens politiska klimat kan jag inte öppet uttrycka mina åsikter eftersom andra kan tycka de är stötande". Antal personer som besvarade frågan var 1 541 i 2021 års undersökning och 1 654 i 2022 års undersökning.

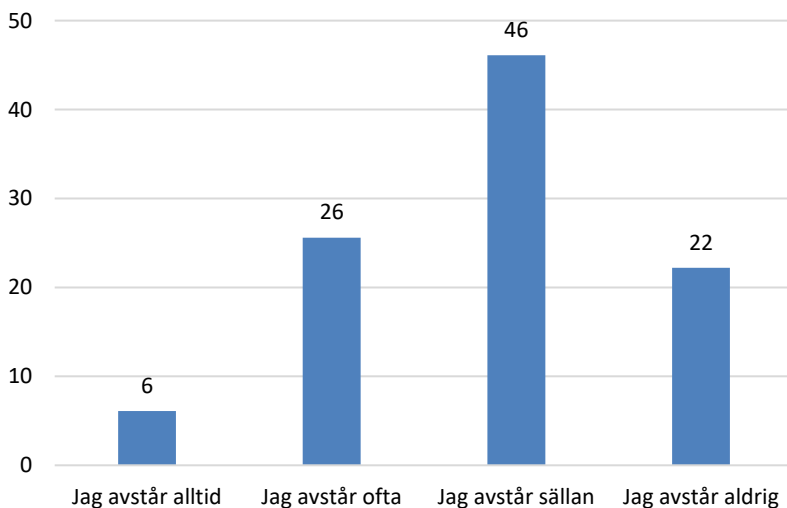
Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2021 och 2022.

6.2 I vilka sammanhang förekommer självcensur?

Givet att det tycks vara vanligt förekommande att medborgarna avstår från att öppet uttrycka sina åsikter är en första följdfråga i vilka sammanhang denna självcensur sker. Enligt SOM-undersökningen uppger 32 procent av de svarande att de, ofta eller alltid, avstår från att uttrycka sina åsikter om politiskt kontroversiella frågor i nära sociala sammanhang (se figur 6.4). Det är svårt att uttala

sig om denna siffra är att betrakta som hög eller låg, givet att vi inte har några tidigare siffror att jämföra med. Det vi kan konstatera är att förekomsten av självcensur i nära sociala sammanhang är lägre än genomsnittet, som ligger på över 50 procent. Samtidigt kan det anses vara något förvånande att självcensur, trots allt, är så vanligt förekommande i nära sociala sammanhang där individen i normalfallet kan förväntas befinna sig i en trygg och öppenhetlig miljö. I den tidigare nämnda undersökningen från Demoskop uppgav endast 3 procent av respondenterna att de i ganska liten eller mycket liten utsträckning kunde prata uppriktigt om politik i samtal med sina närmaste (Santesson 2015). Den stora skillnaden gentemot de siffror vi redovisar kan antingen bero på att frågan formulerats annorlunda eller att självcensur blivit ett mer utbrett fenomen även i dessa sammanhang.

Figur 6.4 Självcensur i nära sociala sammanhang, 2022, procent

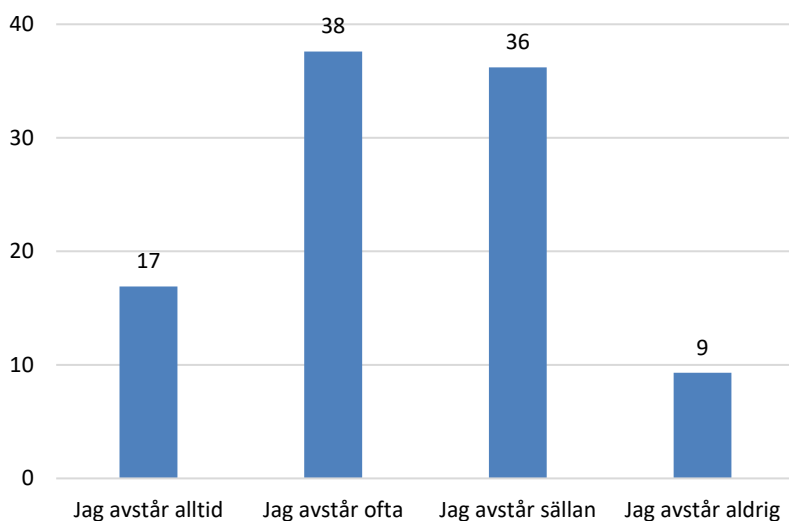
Anm: Figuren visar den andel i procent per svarsalternativ som besvarat följande fråga: "I följande sammanhang [i nära sociala sammanhang (t.ex. bland vänner och familj)], brukar eller brukar du inte avstå från att fritt uttrycka dina åsikter om politiskt kontroversiella frågor eftersom de kan väcka anstöt?". Antal personer som besvarade frågan var 1 659 i 2022 års undersökning.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2022.

På arbetsplatsen (figur 6.5) och *i skolan/på universitetet* (figur 6.6) är det betydligt vanligare att avstå från att uttrycka sina åsikter i politiskt kontroversiella frågor; här uppger 55 respektive 53 procent av de svarande att de ofta eller alltid avstår från att fritt uttrycka sina

åsikter. Det är inte särskilt förvånande att dessa miljöer präglas av en högre förekomst av självcensur än i nära sociala sammanhang. Däremot kan nivån anses vara oväntat hög med tanke på att mer än hälften av de svarande hävdar att de ofta eller alltid avstår från att ge sin åsikt tillkänna. I miljöer där vi önskar att det ska vara ”högt i tak” – på skolor, universitetet och arbetsplatser – finner vi tvärtom att samtalsklimatet präglas av stor återhållsamhet i att fritt uttrycka sina åsikter. Som jämförelse kan nämnas att i Demoskops undersökning från 2015 uppgav 13 procent att de i ganska liten eller mycket liten utsträckning kunde prata uppriktigt om politik i samtal med arbetskamrater och studiekamrater (Santesson 2015).

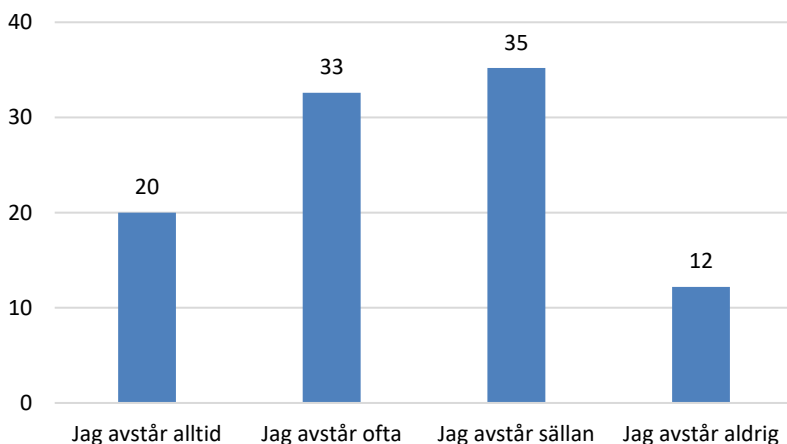
Figur 6.5 Självcensur på arbetsplatsen, 2022, procent

Anm: Figuren visar den andel i procent per svarsalternativ som besvarat följande fråga: "I följande sammanhang [på min arbetsplats (t.ex. bland arbetskamrater och med chefer)], brukar eller brukar du inte avstå från att fritt uttrycka dina åsikter om politiskt kontroversiella frågor eftersom de kan väcka anstöt?". Antal personer som besvarade frågan var 1 542 i 2022 års undersökning.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2022.

Figur 6.6 Självcensur i skolan/på universitetet, 2022, procent

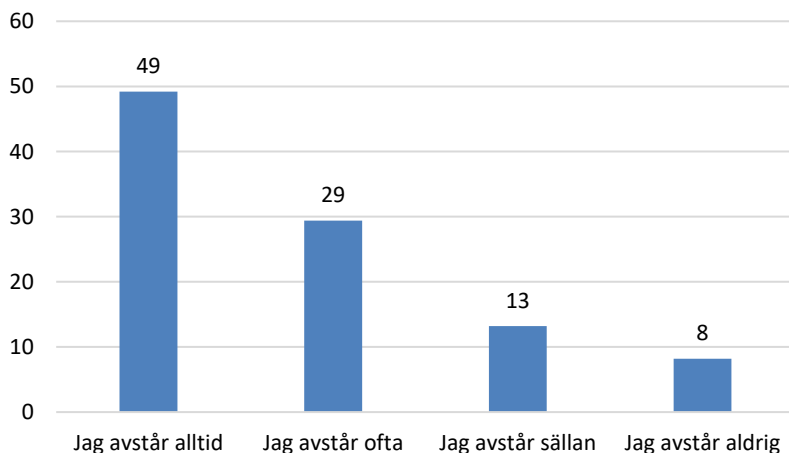

Anm: Figuren visar den andel i procent per svarsalternativ som besvarat följande fråga: "I följande sammanhang [i skolan/högskolan/universitetet (t.ex. bland studiekamrater och med lärare)], brukar eller brukar du inte avstå från att fritt uttrycka dina åsikter om politiskt kontroversiella frågor eftersom de kan väcka anstöt?". Antal personer som besvarade frågan var 1 366 i 2022 års undersökning.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2022.

Den miljö där självcensur tycks vara vanligast förekommande, åtminstone av de miljöer vi frågat om, är *i sociala medier*. Hela 78 procent av de svarande uppger att de ofta eller alltid avstår från att uttrycka sina åsikter i politiskt kontroversiella frågor i sociala medier (se figur 6.7). Här förekommer med andra ord en mycket hög grad av självcensur. Vi kan inte med säkerhet säga vad detta beror på, annat än vad som är allmänt känt om det stundtals "ogästvänliga" debattklimatet i sociala medier (Das och Kramer 2021; Steen-Johnsen och Enjolras 2016; Svensson m.fl. 2021). Den höga graden av självcensur kan återspegla allt från en personligt återhållsam inställning till att dela privata åsikter i dessa sammanhang, till en uppriktig fruktan för de repressalier som kan följa av att yttra privata åsikter i sociala medier, exempelvis i form av hotfulla och hatiska kommentarer.⁹

⁹ Noteras kan att någon jämförbar fråga om sociala medier inte ställdes i undersökningen från Demoskop.

Figur 6.7 Självcensur i sociala medier, 2022, procent

Anm: Figuren visar den andel i procent per svarsalternativ som besvarat följande fråga: "I följande sammanhang [i sociala medier (t.ex. på Facebook, Instagram, Twitter och Snapchat), andelar i procent], brukar eller brukar du inte avstå från att fritt uttrycka dina åsikter om politiskt kontroversiella frågor eftersom de kan väcka anstöt?". Antal personer som besvarade frågan var 1 505 i 2022 års undersökning.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2022.

Det finns givetvis även andra sammanhang än de som nämnts här där självcensur kan förekomma, t.ex. i föreningslivet eller i andra sociala sammanhang och situationer, såväl privata som offentliga. Vårt syfte är inte att vara uttömmande kring var självcensur sker utan vi presenterar de sammanhang där vi, utifrån tidigare forskning, bedömer att det är vanligt förekommande. Den samlade bilden är också att en betydande andel avstår från att uttrycka åsikter i de sammanhang vi frågar om, vilket stämmer väl överens med de svar vi fick på den allmänna frågan om hur stor andel som avstår från att öppet uttrycka åsikter som kan uppfattas som stötande (se figur 6.2 och 6.3). Därmed inte sagt att det inte förekommer självcensur även i andra sammanhang.

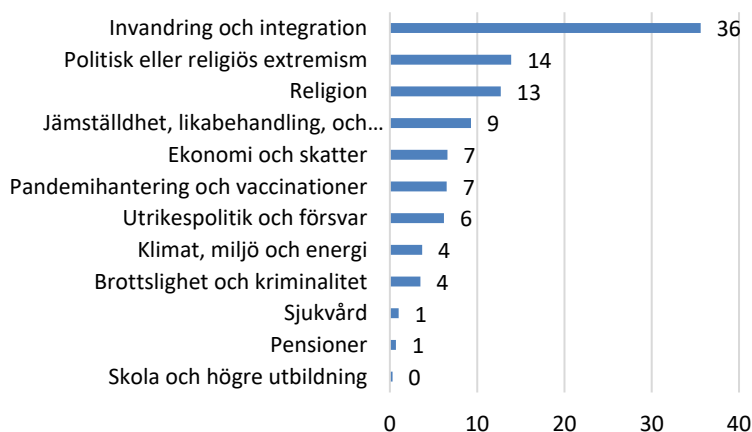
6.3 Kring vilka ämnen förekommer självcensur?

Mot bakgrund av att självcensur tycks vara ett utbrett fenomen i många olika sammanhang finns det skäl att närmare undersöka vilka ämnen som upplevs vara de mest kontroversiella att uttrycka åsikter om. Det finns samtidigt skäl att tro att vissa ämnen kan upplevas vara

kontroversiella i några sammanhang men inte i andra. I redovisningen som följer härefter presenteras därför graden av självcensur inom olika ämnen för samtliga fyra arenor som vi undersökt: nära sociala sammanhang, arbetsplatsen, skolan/universitetet och sociala medier. Respondenterna ombads ta ställning till vilket ämne de främst inte kan uttrycka sina åsikter fritt om för var och en av dessa arenor. Följande tolv ämnen angavs som svarsalternativ: skola och högre utbildning; pensioner; sjukvård; brottslighet och kriminalitet; klimat, miljö och energi; utrikespolitik och försvar; pandemi-hantering och vaccinationer; ekonomi och skatter; jämställdhet, likabehandling, och HBTQ-rättigheter; religion; politisk eller religiös extremism; invandring och integration. Det erbjöds även ett trettonde svarsalternativ – ”inget ämne” – vilket en knapp majoritet av de svarande (757 personer) angav när vi frågade om det ämne de främst inte kan uttrycka sig fritt om i nära sociala sammanhang.¹⁰ Bland de resterande 722 personer som angett ett ämne där de upplever att de inte fritt kan uttrycka sina åsikter är *invandring och integration* det ämne som flest nämner, följt av *politisk eller religiös extremism* och frågor som rör religion (se figur 6.8). Över en tredjedel (36 procent) av de personer som angett ett ämne uppger invandring och integration, som således är ett omtvistat ämne inte bara i den offentliga debatten utan även i nära sociala sammanhang. Det kan givetvis finnas även andra kontroversiella ämnen som inte fångas upp av våra kategorier. Återigen bör påpekas att vårt syfte inte är att vara uttömmande när det gäller att kartlägga förekomsten av självcensur. Vårt fokus riktas primärt mot de sammanhang och ämnen där fenomenet tidigare uppmärksammats utan att ha undersökts systematiskt.

¹⁰ Frågan lyder: ”Vilket av följande samtalsämnen upplever du främst att du inte kan uttrycka dina åsikter fritt om i olika sociala sammanhang”. 51 procent av de svarande angav då alternativet ”inget”, vilket kan tolkas antingen som att de inte upplever några hinder för att uttrycka sig fritt, eller att de inte tycker att de tolv alternativ som erbjöds täcker in det samtalsämne de främst anser att de inte kan uttrycka sina åsikter fritt om.

Figur 6.8 Samtalsämnen som undviks i nära sociala sammanhang, 2022, procent av de respondenter som angett ett ämne

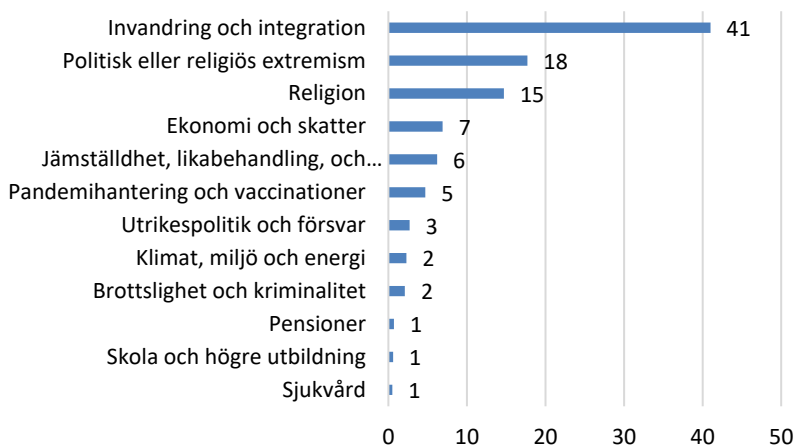
Anm: Figuren visar den andel i procent per svarsalternativ som besvarat följande fråga: "Vilket av följande samtalsämnen upplever du främst att du inte kan uttrycka dina åsikter fritt om i olika sociala sammanhang? I nära sociala sammanhang undviker jag främst att diskutera:". Antal personer som besvarade frågan var 1 479, varav 757 personer angav alternativet "inget". Figuren visar fördelningen bland de 722 personer som angav ett av de övriga alternativen.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2022.

På jobbet (figur 6.9) och i skolan/på universitetet (figur 6.10) är det samma tre ämnen som flest anger att de avstår från att diskutera. Av de svarande som angett ett omtvistat ämne de gärna undviker att diskutera på arbetsplatsen uppger 41 procent invandring och integration, medan motsvarande siffra i skolan/på universitetet är 39 procent.¹¹ Noterbart är även att ekonomi och skatter är det fjärde vanligaste ämne som undviks på arbetsplatsen, medan jämställdhet, likabehandling och HBTQ-rättigheter är det fjärde vanligaste ämne som undviks såväl i skolan/på universitetet som i nära sociala sammanhang och i sociala medier.

¹¹ Noteras bör att 483 personer, motsvarande 35 procent av alla svarande, angav att inget ämne undviks på arbetsplatsen. Gällande skolan/universitetet svarade 550 personer, motsvarande 48 procent av alla svarande, att inget ämne undviks. I sociala medier svarade 476 personer att inget ämne undviks, vilket motsvarar 38 procent av de 1 268 svarande. De andelar som illustreras i figuren baseras således enbart på de personer som angett ett av de övriga alternativen. Eftersom störst andelar anger att "inget" ämne är för kontroversiellt för att kunna diskuteras i nära sociala sammanhang (51 procent) och i skolan/universitetet (48 procent), kan vi dra slutsatsen att det tycks vara något "högre i tak" i dessa sammanhang än på arbetsplatsen (35 procent) och i sociala medier (38 procent).

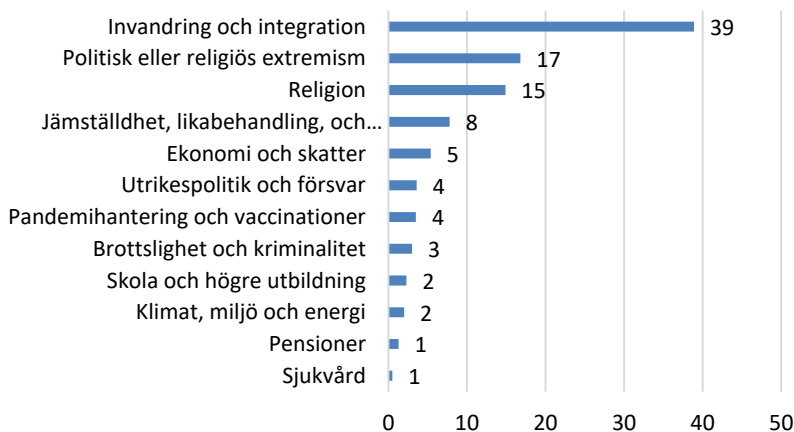
Figur 6.9 Samtalsämnen som undviks på arbetsplatsen, 2022, procent av de respondenter som angett ett ämne

Anm: Figuren visar den andel i procent per svarsalternativ som besvarat följande fråga: "Vilket av följande samtalsämnen upplever du främst att du inte kan uttrycka dina åsikter fritt om i olika sociala sammanhang? På jobbet undviker jag främst att diskutera:". Antal personer som besvarade frågan var 1 370, varav 483 personer angav alternativet "inget". Figuren visar fördelningen bland de 887 personer som angav ett av de övriga alternativen.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2022.

Figur 6.10 Samtalsämnen som undviks i skolan/universitetet, 2022, procent av de respondenter som angett ett ämne

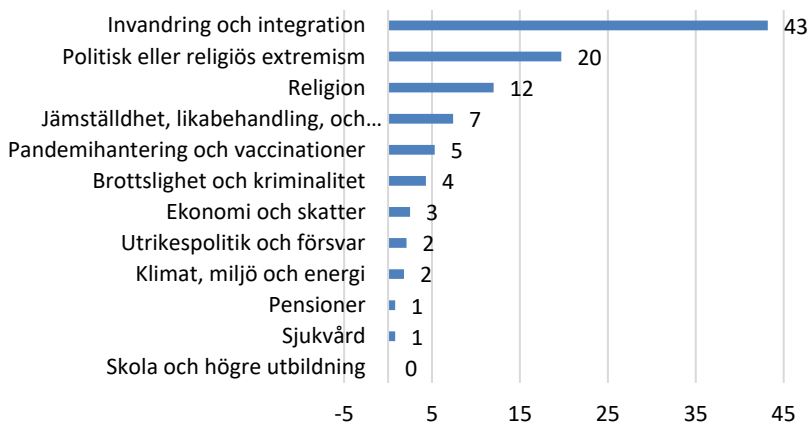

Anm: Figuren visar den andel i procent per svarsalternativ som besvarat följande fråga: "Vilket av följande samtalsämnen upplever du främst att du inte kan uttrycka dina åsikter fritt om i olika sociala sammanhang? I skolan/högskolan/universitet undviker jag främst att diskutera:". Antal personer som besvarade frågan var 1 156, varav 550 personer angav alternativet "inget". Figuren visar fördelningen bland de 606 personer som angav ett av de övriga alternativen.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2022.

Samma tre ämnen undviks även i högst grad i sociala medier, där 43 procent uppger att invandring och integration är det ämne som de främst undviker att diskutera, följt av politisk eller religiös extremism (20 procent) och religion (12 procent). Dessa tre ämnen följs av jämställdhet, likabehandling och HBTQ-rättigheter (7 procent) (figur 6.11). Sammantaget tyder dessa resultat på en förvånansvärt stor överensstämmelse mellan vilka ämnen som upplevs vara kontroversiella i olika sociala sammanhang. Oavsett om diskussionen äger rum i mer privata situationer, exempelvis med nära sociala kontakter, eller i mer offentliga sammanhang, exempelvis på arbetsplatsen eller i skolan, är invandring och integration det ämne som flest väljer att undvika. Det är slående hur detta ämne framstår som det i särklass mest kontroversiella ämnet, oavsett i vilket sammanhang det diskuteras. Detta stämmer väl överens med bilden av att "det är den fråga som det råder störst och starkast motsättningar kring i svensk offentlighet och där tabuna dessutom är som starkast" (Elensky 2022, s. 122).¹²

Figur 6.11 Samtalsämnena som undviks i sociala medier, 2022, procent av de respondenter som angett ett ämne

Anm: Figuren visar den andel i procent per svarsalternativ som besvarat följande fråga: "Vilket av följande samtalsämnena upplever du främst att du inte kan uttrycka dina åsikter fritt om i olika sociala sammanhang? I sociala medier undviker jag främst att diskutera." Antal personer som besvarade frågan var 1 268, varav 476 personer angav alternativet "inget". Figuren visar fördelningen bland de 792 personer som angav ett av de övriga alternativen.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2022.

¹² Även i undersökningen av Demoskop från 2015 rapporterades att de som i störst utsträckning anser att de inte kan tala uppriktigt om sina politiska uppfattningar återfinns bland personer som anser att invandring är den viktigaste samhällsfrågan (Santesson 2015).

6.4 Vilka bakgrundsfaktorer samvarierar med självcensur?

Självcensur per parti

Med kännedom om hur vanligt förekommande självcensur är, i vilka sammanhang den förekommer och kring vilka frågor medborgare väljer att avstå från att uttrycka sina åsikter, infinner sig en undran om vilka individer det är som i störst utsträckning väljer att censurera sina åsikter. Ser vi till *partisympatier* finner vi att andelen som instämmer helt eller delvis i påståendet att de inte öppet kan uttrycka sina åsikter är allra högst bland sympatisörer till Sverigedemokraterna. Bland de personer som i de två SOM-undersökningarna angett att de sympatiserar med SD uppger över 80 procent att de inte öppet kan uttrycka sina åsikter. Därefter följer sympatisörer till Kristdemokraterna och Moderaterna, där andelen uppgår till cirka 65 respektive 55 procent (se figur 6.12).¹³ Figuren påvisar ett tydligt samband mellan blockpolitisk tillhörighet och graden av självcensur. Sympatisörer till de fyra partier som efter valet 2022 tillhör det regerande högerblocket (regeringspartierna M, KD, L och stödpartiet SD) uppvisar en betydligt högre grad av självcensur än de fyra partier som tillhör den röd-gröna oppositionen (S, V, MP och C).¹⁴ Motsvarande samband mellan vänster-höger-dimensionen och graden av självcensur har påvisats även i andra länder (se exempelvis Menzner och Traunmüller 2023). I vår undersökning, liksom i undersökningar i Tyskland och USA, tenderar självcensur att vara vanligare bland väljare som identifierar sig som konservativa jämfört med väljare som anger en annan ideologisk tillhörighet. I både Tyskland och Sverige är självcensur också vanligare bland väljare som röstar på högerpartier än bland väljare som röstar på vänsterpartier. I USA uppträder inte samma korrelation mellan självcensur och partipreferens (Gibson och Sutherland 2023).

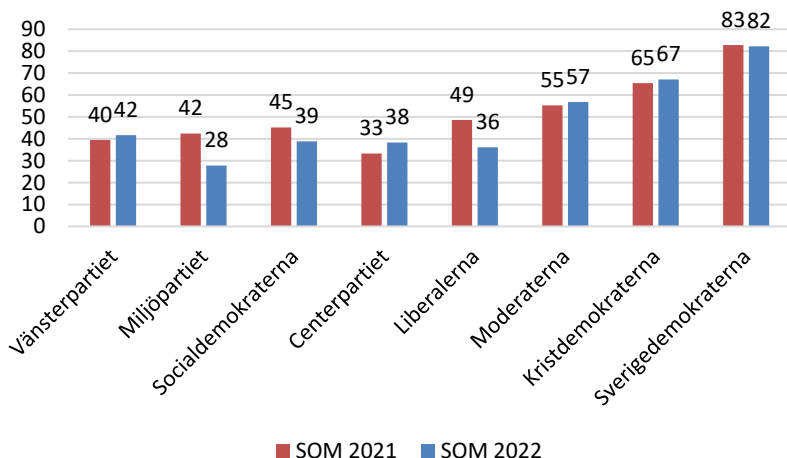
Värt att notera är att skillnaderna i upplevd grad av självcensur mellan våra två mätillfällen är förhållandevis små för hälften av

¹³ När respondenternas svar bryts ner för att se hur partiernas respektive sympatisörer bedömer frågor om självcensur blir antalet respondenter för vissa partier relativt få. Resultaten bör då tolkas med försiktighet. Som framgår av tabellerna A12-17 i rapportens elektroniska bilaga gäller det främst följande partier: Liberalerna, Miljöpartiet, Kristdemokraterna, Vänsterpartiet och Centerpartiet, samt kategorierna "annat parti" och "inget parti".

¹⁴ I vanlig ordning används följande partibeteckningar: Moderaterna (M), Kristdemokraterna (KD), Liberalerna (L) och Sverigedemokraterna (SD), samt Socialdemokraterna (S), Vänsterpartiet (V), Miljöpartiet (MP) och Centerpartiet (C).

partierna. Det gäller för Sverigedemokraterna, Moderaterna, Kristdemokraterna och Vänsterpartiet. För Miljöpartiet, Liberalerna och Socialdemokraterna minskar däremot graden av självcensur från 2021 års till 2022 års undersökning med mellan 6 och 14 procentenheter. För Centerpartiet ökar istället graden av självcensur med 5 procentenheter mellan de två mättillfällena. Det är återigen svårt att avgöra om dessa skillnader beror på faktiska förändringar i debattklimatet, eller om de snarare beror på tillfälligheter kopplade till de personer som ingår i undersökningen vid respektive mättillfälle. Det bör emellertid påpekas att båda undersökningarna görs i samband med en turbulent period i svensk inrikespolitik. I juni 2021, en tid innan den första undersökningen påbörjades, tvingades statsminister Stefan Löfvens andra regering, bestående av Socialdemokraterna och Miljöpartiet, att avgå efter att ha fällts i en misstroendeomröstning i riksdagen. Löfven återvaldes kort därefter till statsminister för att leda en ny regering bestående av Socialdemokraterna och Miljöpartiet, men i samband med regeringskrisen övergavs det så kallade Januariavtalet, som garanterat stöd från Centerpartiet och Liberalerna till Löfvens regering. Liberalerna valde att byta block och därmed inleddes en period av ökat samarbete inom högerblocket som sedermera mynnade ut i det så kallade Tidöavtalet efter valet 2022 – som sammanfaller med vår andra mätperiod – då en regering bestående av Moderaterna, Kristdemokraterna och Liberalerna tillträdde med stöd av Sverigedemokraterna (Bjereld, Garne och Hinnfors 2022; Teorell m.fl. 2020). Dessa omvälvande händelser i svensk inrikespolitik kan mycket väl ha bidraget till att vissa partiers sympatisörer upplever ett mer tillåtande debattklimat medan andra upplever det omvända. Kring detta kan vi dock endast spekulera.

Figur 6.12 Självcensur och partisympati 2021 och 2022, procent

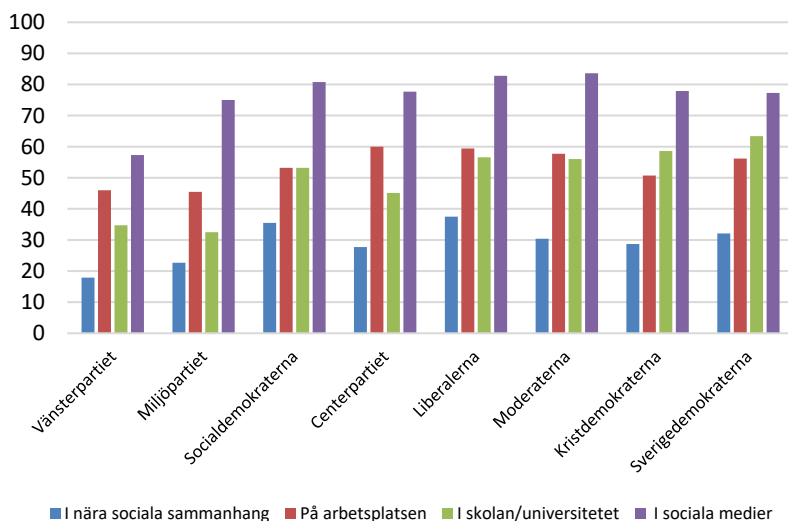

Anm: Figuren visar den andel i procent per partitillhörighet, som helt eller delvis instämmer i påståendet: "I dagens politiska klimat kan jag inte öppet uttrycka mina åsikter eftersom andra kan tycka de är stötande". Antal personer som besvarade frågan samt angav partisympati var 1 424 i 2021 års undersökning och 1 545 i 2022 års undersökning.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2022.

Ser vi till de olika sammanhang där vi undersöker om självcensur förekommer, finner vi däremot stora likheter mellan partierna. Den andel som svarat att de ofta eller alltid avstår från att uttrycka åsikter om politiskt kontroversiella frågor är i samtliga partier högst gällande sociala medier och lägst i nära sociala sammanhang. Sympatisörer till Sverigedemokraterna särskiljer sig i detta avseende inte från de övriga partiernas sympatisörer; tvärtom är den andel som avstår från att uttala sig om politiskt kontroversiella frågor i sociala medier högst bland moderater (84 procent), liberaler (83 procent) och socialdemokrater (81 procent), och i nära sociala sammanhang är det främst liberaler (38 procent) och socialdemokrater (36 procent) som håller inne med sina åsikter (se figur 6.13). I skolan/på universitetet ligger däremot sverigedemokrater högst (63 procent), medan centerpartister är de som i högst utsträckning (60 procent) säger att de ofta eller alltid avstår från att uttrycka åsikter om politiskt kontroversiella frågor på arbetsplatsen.

Figur 6.13 Självcensur i olika sammanhang och partisympati 2022, procent

Anm: Figuren visar den andel i procent per partitillhörighet och socialt sammanhang, som svarat att de alltid eller ofta avstår, gällande frågan: "I följande sammanhang, brukar eller brukar du inte avstå från att fritt uttrycka dina åsikter om politiskt kontroversiella frågor eftersom de kan väcka anstöt?". Antal personer som besvarade frågan samt angav partisympati varierar mellan 1 281 ("i skolan/universitetet") och 1 547 ("i nära sociala sammanhang").

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2022.

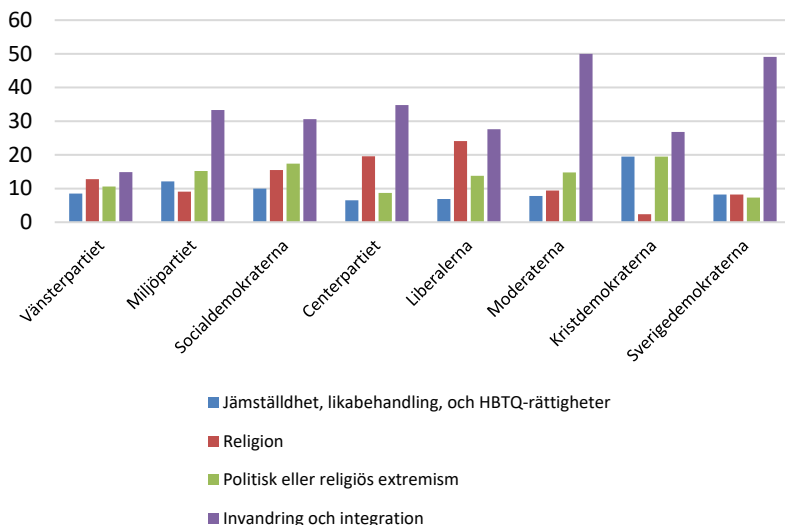
Nästa fråga att besvara är kring vilka ämnen självcensur förekommer bland de olika partiernas sympatisörer? Här visar det sig råda stor enighet kring vilka ämnen som upplevs vara mest kontroversiella. I figuren nedan visas för överskådlighetens skull endast de fyra ämnen som är vanligast förekommande: invandring och integration, politisk eller religiös extremism, religion, samt jämställdhet, likabehandling och HBTQ-rättigheter. Dessa ämnen är genomgående de som oftast nämns, oavsett parti. De övriga ämnen som vi frågat om förekommer endast i begränsad utsträckning (för en fullständig redogörelse, se elektronisk bilaga¹⁵).

I nära sociala sammanhang är moderater och sverigedemokrater de som i högst utsträckning uppger att de oftast avstår från att uttrycka åsikter om invandring och integration (50 respektive 49 procent), även om alla partiers sympatisörer anger att det är det ämne där de oftast väljer att censurera sina åsikter. Självcensur gällande jämställdhetsfrågor (20 procent) och religiös extremism (20 pro-

¹⁵ Bilaga tillgänglig på https://eso.expertgrupp.se/rapporter/2024_1_talande-tystnad/.

cent) är vanligast förekommande bland kristdemokrater, medan religion nämns oftast bland liberaler (24 procent) (se figur 6.14).

Figur 6.14 Självcensur kring olika ämnen i nära sociala sammanhang, per partisympati 2022, procent

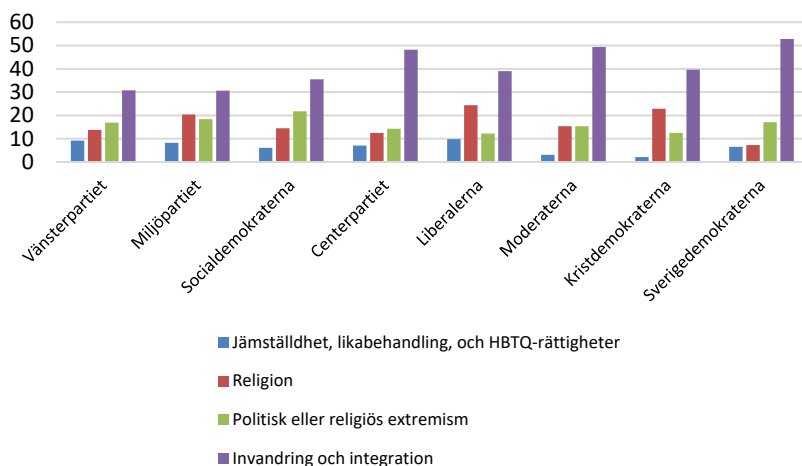

Anm: Figuren visar den andel i procent per partitillhörighet som besvarat frågan: "Vilket av följande samtalsämnen upplever du främst att du inte kan uttrycka dina åsikter fritt om i olika sociala sammanhang? I nära sociala sammanhang undviker jag främst att diskutera...". Antal personer som besvarade frågan samt angav partisympati var 676 personer.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2022.

Även på arbetsplatsen är sverigedemokrater (53 procent) och moderater (49 procent) de som i högst utsträckning avstår från att uttrycka åsikter om invandring och integration, men alla partiers sympatisörer anger att det är det ämne där de oftast väljer att censurera sina åsikter. Självcensur gällande religion (24 procent) och jämställdhet (10 procent) är vanligast bland liberaler, medan politisk och religiös extremism är vanligast bland socialdemokrater (22 procent) (se figur 6.15).

Figur 6.15 Självcensur kring olika ämnen på jobbet, per partisympati 2022, procent

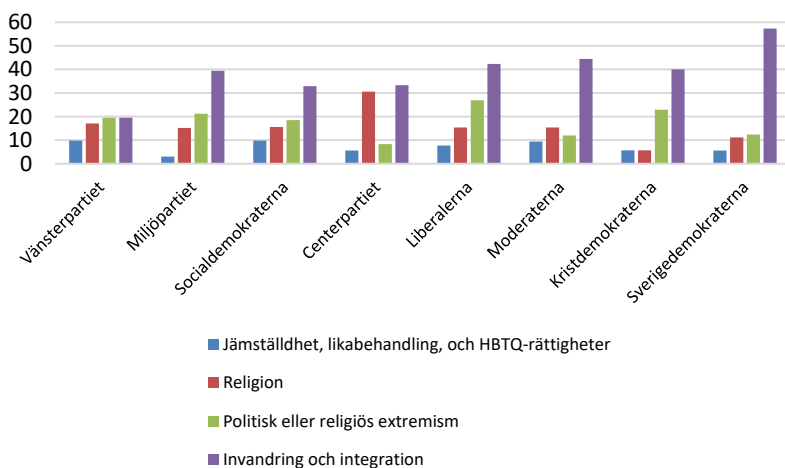

Anm: Figuren visar den andel i procent per partitillhörighet som besvarat frågan: "Vilket av följande samtalsämnen upplever du främst att du inte kan uttrycka dina åsikter fritt om i olika sociala sammanhang? På jobbet undviker jag främst att diskutera...". Antal personer som besvarade frågan samt angav partisympati var 831 personer.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2022.

I skolan eller på universitetet utmärker sig sverigedemokrater (57 procent) som de som i högst utsträckning avstår från att uttrycka åsikter om invandring och integration. Alla partiernas sympatisörer anger att det är det ämne där de oftast väljer att censurera sina åsikter, men i lägre utsträckning än SD-anhängare. Självcensur gällande religion (31 procent) nämns oftast av centerpartister, medan politisk och religiös extremism är vanligast bland liberaler (27 procent) och jämställdhet (10 procent) bland vänsterpartister och socialdemokrater (se figur 6.16).

Figur 6.16 Självcensur kring olika ämnen i skolan/universitetet, per partisympati 2022, procent

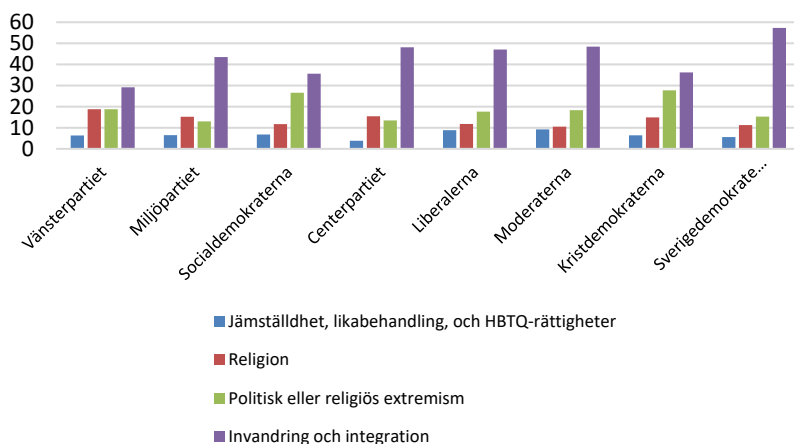

Anm: Figuren visar den andel i procent per partitillhörighet som besvarat frågan: "Vilket av följande samtalsämnen upplever du främst att du inte kan uttrycka dina åsikter fritt om i olika sociala sammanhang? I skolan/högskolan/universitet undviker jag främst att diskutera...". Antal personer som besvarade frågan samt angav partisympati var 569 personer.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2022.

Även i sociala medier utmärker sig sverigedemokrater (57 procent) som de som i högst utsträckning avstår från att uttrycka åsikter om invandring och integration. Alla partiers sympatisörer anger återigen att det är det ämne där de oftast väljer att censurera sina åsikter. Självcensur gällande politisk och religiös extremism (28 procent) nämns oftast av kristdemokrater, medan religion är vanligast bland vänsterpartister (19 procent) och jämställdhet (9 procent) bland liberaler och moderater (se figur 6.17).

Figur 6.17 Självcensur kring olika ämnen i sociala medier, per partisympati 2022, procent

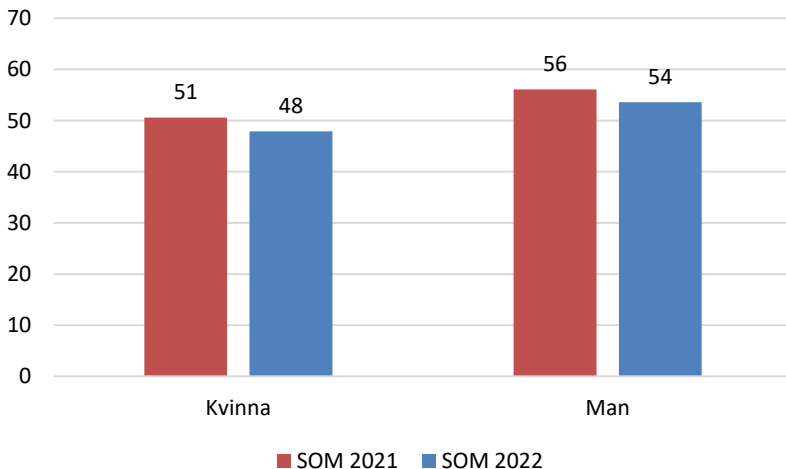
Anm: Figuren visar den andel i procent per partitillhörighet som besvarat frågan: "Vilket av följande samtalsämnen upplever du främst att du inte kan uttrycka dina åsikter fritt om i olika sociala sammanhang? I sociala medier undviker jag främst att diskutera...". Antal personer som besvarade frågan samt angav partisympati var 752 personer.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2022.

Självcensur uppdelat på kön

Beträffande *kön* uppger en högre andel män än kvinnor att de censurerar sina åsikter (se figur 6.18). I 2021 års undersökning uppgav 56 procent av männen att de inte öppet kan uttrycka sina åsikter medan motsvarande andel i 2022 års undersökning var 54 procent. Bland kvinnorna var motsvarande andelar 51 respektive 48 procent vid de två mätillfällena. I tidigare forskning har inte några betydande könsskillnader påvisats (se exempelvis Gibson 1993; Gibson och Sutherland 2023; Menzner och Traummüller 2023).

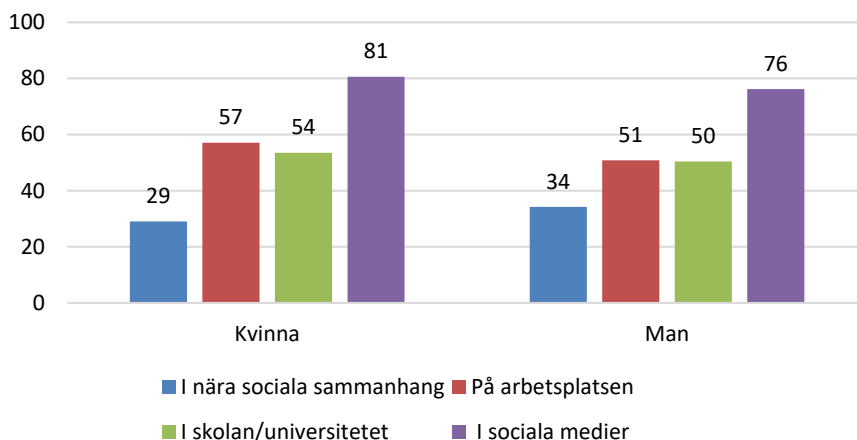
Figur 6.18 Självcensur och kön 2021 och 2022, procent

Anm: Figuren visar den andel i procent per könstillhörighet, som helt eller delvis instämmer i påståendet: "I dagens politiska klimat kan jag inte öppet uttrycka mina åsikter eftersom andra kan tycka de är stötande". Antal personer som besvarade frågan var 1 535 i 2021 års undersökning och 1 615 i 2022 års undersökning.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2022.

Om vi på motsvarande sätt som gällande partisympati ser till de sammanhang där självcensur förekommer finner vi stora likheter mellan män och kvinnor. Självcensur är vanligast i sociala medier, vilket gäller för båda könen, och minst vanligt i nära sociala sammanhang. Bland kvinnor uppger dock en något högre andel att de självcensurerar på arbetsplatsen, i skolan/på universitetet och i sociala medier än motsvarande andel för män, medan förhållandet är det omvända i nära sociala sammanhang (se figur 6.19).

Figur 6.19 Självcensur i olika sammanhang uppdelat på kön 2022, procent

Anm: Figuren visar den andel i procent per kön och socialt sammanhang, som svarat att de alltid eller ofta avstår, gällande frågan: "I följande sammanhang, brukar eller brukar du inte avstå från att fritt uttrycka dina åsikter om politiskt kontroversiella frågor eftersom de kan väcka anstöt?". Antal personer som besvarade frågan samt angav partisynpatier varierar mellan 1 331 ("i skolan/universitetet") och 1 623 ("i nära sociala sammanhang").

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2022.

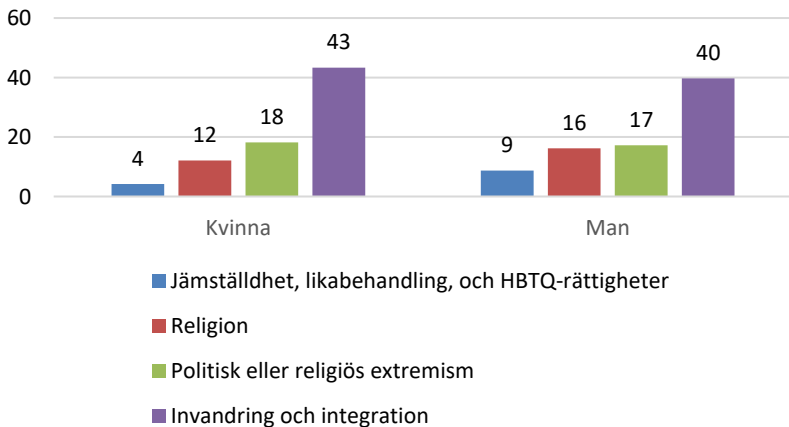
Sett till de ämnen kring vilka självcensur förekommer är mönstret återigen mycket likartat mellan kvinnor och män. I samtliga sammanhang är invandring och integration det ämne där självcensur är vanligast, vilket gäller för båda könen. Högst är andelen i sociala medier (se figur 6.23), men det är även det vanligaste ämnet i nära sociala sammanhang (figur 6.20), på arbetsplatsen (figur 6.21), och i skolan/på universitetet (figur 6.22).

Figur 6.20 Självcensur kring olika ämnen i nära sociala sammanhang, per kön 2022, procent

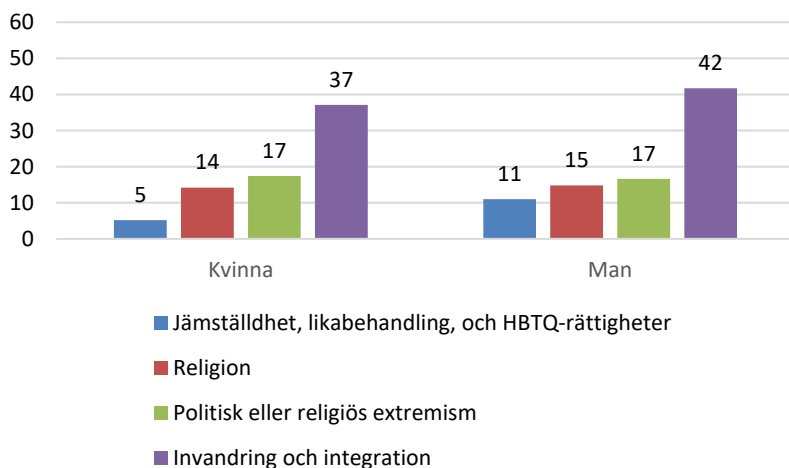
Anm: Figuren visar den andel i procent per kön och socialt sammanhang, som besvarat frågan: "Vilket av följande samtalsämnen upplever du främst att du inte kan uttrycka dina åsikter fritt om i olika sociala sammanhang? I nära sociala sammanhang undviker jag främst att diskutera..." Antal personer som besvarade frågan samt angav kön var 707 personer. Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2022.

Figur 6.21 Självcensur kring olika ämnen på jobbet, per kön 2022, procent

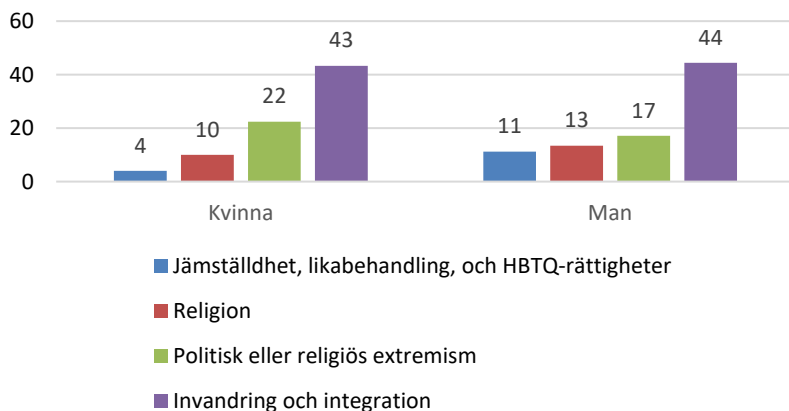
Anm: Figuren visar den andel i procent per kön och socialt sammanhang, som besvarat frågan: "Vilket av följande samtalsämnen upplever du främst att du inte kan uttrycka dina åsikter fritt om i olika sociala sammanhang? På jobbet undviker jag främst att diskutera..." Antal personer som besvarade frågan samt angav kön var 868 personer. Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2022.

Figur 6.22 Självcensur kring olika ämnen i skolan/universitetet, per kön 2022, procent

Anm: Figuren visar den andel i procent per kön och socialt sammanhang, som besvarat frågan: "Vilket av följande samtalsämnen upplever du främst att du inte kan uttrycka dina åsikter fritt om i olika sociala sammanhang? I skolan/universitetet sammanhang undviker jag främst att diskutera..." Antal personer som besvarade frågan samt angav kön var 593 personer. Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2022.

Figur 6.23 Självcensur kring olika ämnen i sociala medier, per kön 2022, procent

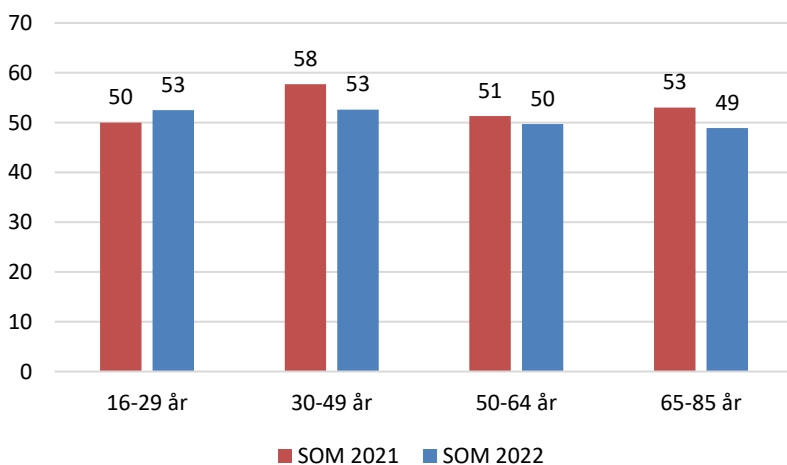

Anm: Figuren visar den andel i procent per kön och socialt sammanhang, som besvarat frågan: "Vilket av följande samtalsämnen upplever du främst att du inte kan uttrycka dina åsikter fritt om i olika sociala sammanhang? I sociala medier sammanhang undviker jag främst att diskutera..." Antal personer som besvarade frågan samt angav kön var 776 personer. Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2022.

Självcensur beroende på ålder, inkomst och utbildning

Förutom partitillhörighet och kön finns en rad andra bakgrundsfaktorer där graden av självcensur kan variera. Tre av dessa faktorer förekommer ofta i tidigare undersökningar om självcensur: *ålder, inkomst och utbildning*. Gällande ålder finns endast små skillnader mellan olika ålderskategorier (se figur 6.24), vilket stämmer överens med tidigare forskningsresultat (se exempelvis Gibson och Sutherland 2023; Menzner och Trautmüller 2023). I en äldre amerikansk undersökning fann dock Gibson (1993, s. 131) att äldre vita amerikaner tenderar att i högre grad censurera sina åsikter än yngre, medan motsvarande förhållande inte gick att belägga bland svarta amerikaner.

Figur 6.24 Självcensur och ålder 2021 och 2022, procent

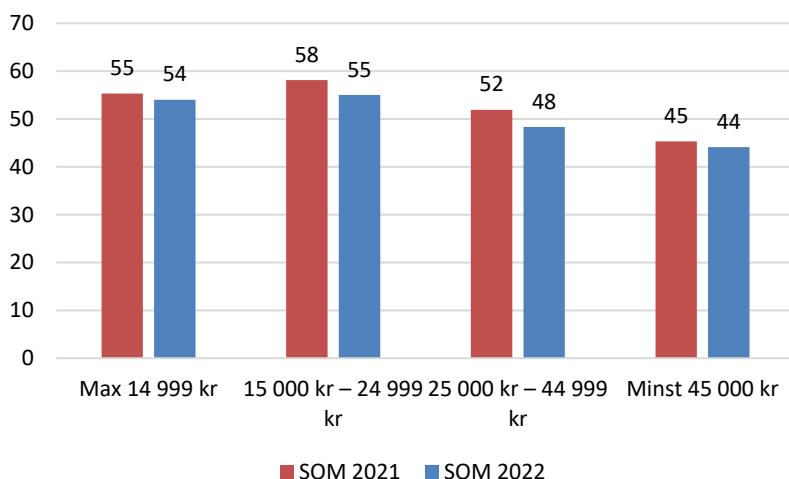
Anm: Figuren visar den andel i procent per ålderskategori, som helt eller delvis instämmer i påståendet: "I dagens politiska klimat kan jag inte öppet uttrycka mina åsikter eftersom andra kan tycka de är stötande". Antal personer som besvarade frågan var 1 541 i 2021 års undersökning och 1 654 i 2022 års undersökning.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2022.

Det föreligger vissa skillnader mellan olika inkomstskategorier, där höginkomsttagare i lägre grad än låginkomsttagare instämmer i påståendet att de inte öppet kan uttrycka sina åsikter (se figur 6.25), vilket det finns vissa belägg för även i andra studier (Menzner och Trautmüller 2023). Sambandet har dock visat sig svårt att belägga

statistiskt i exempelvis USA (Gibson 1993; Gibson och Sutherland 2023).

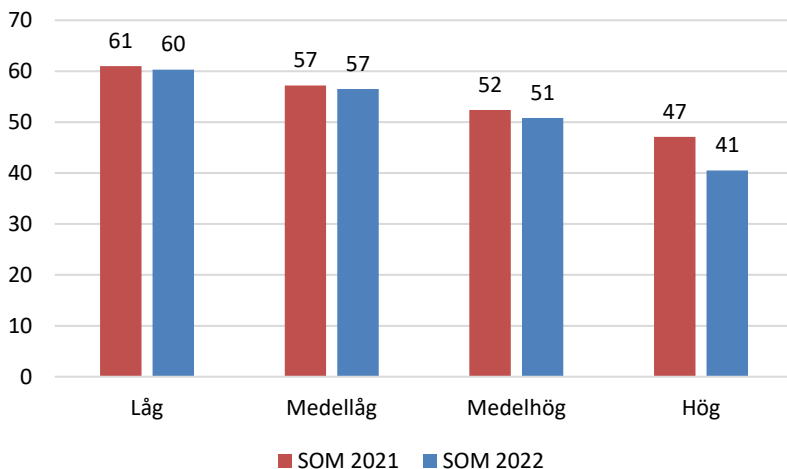
Figur 6.25 Självcensur och inkomst 2021 och 2022, procent

Anm: Figuren visar den andel i procent per inkomstkategori, som helt eller delvis instämmer i påståendet: "I dagens politiska klimat kan jag inte öppet uttrycka mina åsikter eftersom andra kan tycka de är stötande". Antal personer som besvarade frågan var 1 490 i 2021 års undersökning och 1 590 i 2022 års undersökning.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2022.

Även gällande utbildning finns en tydlig samvariation med graden av självcensur. Lågutbildade instämmer i betydligt högre grad än högutbildade i påståendet att de inte öppet kan uttrycka sina åsikter (se figur 6.26). Detta resultat tycks överensstämma med situationen i Tyskland (Menzner och Traunmüller 2023), men avviker från de förhållanden som råder i USA, där utbildning inte förefaller ha något statistiskt säkerställt samband med graden av självcensur (Gibson 1993; Gibson och Sutherland 2023).

Figur 6.26 Självcensur och utbildning 2021 och 2022, procent

Anm: Figuren visar den andel i procent per utbildningskategori, som helt eller delvis instämmer i påståendet: "I dagens politiska klimat kan jag inte öppet uttrycka mina åsikter eftersom andra kan tycka de är stötande". Antal personer som besvarade frågan var 1 515 i 2021 års undersökning och 1 616 i 2022 års undersökning.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2022.

6.5 Vilka individuella faktorer har störst betydelse för självcensur?

För att få bättre förståelse för vilka faktorer som har störst betydelse för i vilken utsträckning individer väljer att censurera sina åsikter presenterar vi i följande avsnitt resultaten från två separata regressionsanalyser – en för respektive undersökning – där graden av självcensur utgör den beroende variabeln.¹⁶ Varje regressionsanalys består av fyra modeller, där den första illustrerar betydelsen av de individuella bakgrundsfaktorer som vi presenterat i den ovanstående framställningen: kön, ålder, inkomst, utbildning och vänsterhögerposition. I den andra modellen prövar vi betydelsen av ytterligare några faktorer som är kopplade till individernas bakgrund och livssituation, och som förekommer i vissa av de studier vi tidigare refererat: arbetslöshet, invandrarbakgrund, storstadsboende, tro, föreningsmedlemskap och partimedlemskap. Den tredje modellen undersöker betydelsen av förtroende (för myndigheter och andra

¹⁶ Deskriptiv statistik för de variabler som ingår i respektive undersökning presenteras i tabell A27 och A28 i rapportens elektroniska bilaga.

människor), värderingar (gällande demokrati och åsiktsfrihet) och attityder (om trygghet och upplevda hotbilder): politiskt intresse, myndighetsförtroende, nöjdhet med demokratin, åsiktsfrihet, social tillit, upplevd trygghet, upplevt hot från miljö- och klimatförändringar, och upplevt hot från invandring. I den fjärde och sista modellen testas vi betydelsen av samtliga faktorer i en och samma modell.¹⁷

Den första modellen i tabell 6.1 – som avser 2021 års undersökning – visar att samtliga bakgrundsfaktorer tycks ha betydelse för graden av självcensur: individer som placerar sig till höger på den politiska vänster-högerskalan tenderar att i högre grad hålla inne med sina åsikter. Samma sak gäller för män, yngre personer, lågutbildade och individer med lägre inkomst. Samtliga faktorer är signifikanta på minst 95 procent säkerhetsnivå (se tabell 6.1).

Av nästa modell som presenteras i tabell 6.1 framgår att endast två av faktorerna gällande individernas bakgrund och livssituation är signifikanta: personer som bor i storstad (Stockholm, Göteborg och Malmö) och som är medlemmar i någon förening tenderar att i lägre grad censurera sina åsikter jämfört med övriga.

Den tredje modellen presenterar betydelsen av olika former av tillit, värderingar och attityder, där det framgår att en rad faktorer är signifikanta. Individer med högre förtroende för myndigheter och större nöjdhet med demokratin tenderar att i lägre grad hålla inne

¹⁷ De förklarande variablerna i tabell 6.1 och 6.2 är konstruerade enligt följande. Vänster-högerposition: Klart till vänster (1); Något till vänster (2); Varken till vänster eller till höger (3); Något till höger (4); Klart till höger (5). Kön: Kvinna (0); Man (1). Ålder: 16–29 år (1); 30–49 år (2); 50–64 år (3); 65–90 år (4). Utbildning: Låg utbildning (1) = max grundskola el. motsv.; Medellåg (2) = max gymnasium, folkhögskola el. motsv.; Medelhög (3) = eftergymnasial utb., högsk./univ.; Hög (4) = hög-skola/universitet 3 år eller längre/forskarutbildning. Inkomst: Max 14 999 kr (1); 15 000 – 24 999 kr (2); 25 000 – 44 999 kr (3); Minst 45 000 kr (4). Arbetslös: Nej (0); Ja (1). Invandrarbakgrund: Nej = Du själv och båda dina föräldrar har huvudsakligen vuxit upp i Sverige (0); Ja = Du själv eller någon av dina föräldrar har huvudsakligen vuxit upp i ett annat land (1). Storstadsbo: Ej storstad (0); Storstad = Stockholm, Göteborg och Malmö (1). Troende: Nej (0); Ja (1). Föreningsmedlem: Nej (0); Ja (1). Partimedlem: Nej (0); Ja (1). Politiskt intresse: Inte alls intresserad (1); Inte särskilt intresserad (2); Ganska intresserad (3); Mycket intresserad (4). Myndighetsförtroende: Mycket litet förtroende (1); Ganska litet förtroende (2); Ganska stort förtroende (3); Mycket stort förtroende (4). Nöjdhet med demokratin: Inte alls nöjd (1); Inte särskilt nöjd (2); Ganska nöjd (3); Mycket nöjd (4). Åsiktsfrihet: "Det är viktigt för mig att fritt få uttrycka mina åsikter": Instämmer inte alls (1); Instämmer knappast (2); Instämmer delvis (3); Instämmer helt (4). Social tillit: "Enligt din mening, i vilken utsträckning går det att lita på människor i allmänhet?": Det går inte att lita på människor i allmänhet (0) till Det går att lita på människor i allmänhet (10). Trygghetsutveckling: Otryggheten har ökat i hög grad (1); Otryggheten har ökat i viss grad (2); Ingen förändring (3); Tryggheten har ökat i viss grad (4); Tryggheten har ökat i hög grad (5). Grad av hot – miljö-/klimatförändring: I mycket liten grad (1); I ganska liten grad (2); I varken hög eller liten grad (3); I ganska hög grad (4); I mycket hög grad (5). Grad av hot – invandring: I mycket liten grad (1); I ganska liten grad (2); I varken hög eller liten grad (3); I ganska hög grad (4); I mycket hög grad (5).

med sina åsikter. De individer som värderar åsiktsfrihet tenderar däremot att i högre grad censurera sina åsikter, vilket kan tyckas vara något paradoxalt. En tolkning kan dock vara att detta samband följer av den förmodat stora grupp individer som uppger att de väljer att censurera sina åsikter när de i själva verket skulle *vilja* uttrycka sig fritt. Individer som har högre tillit till andra människor och som tycker att tryggheten ökat över tid, tenderar att i lägre grad censurera sina åsikter. Det gäller även för personer som upplever sig hotade av miljö- och klimatförändringar. Däremot tenderar de individer som upplever hot från invandring att i högre grad ta till självcensur. Alla dessa resultat är signifikanta på minst 95 procents signifikansnivå. Denna modell har också störst förklaringskraft av de tre inledande modellerna, vilket framgår av det justerade R²-värdet.

I den sista modellen inkluderas samtliga variabler i en och samma modell. Vid kontroll för övriga faktorer visar sig följande variabler kvarstå som signifikanta: vänster-höger-position, kön, ålder och inkomst, nöjdhet med demokratin, åsiktsfrihet, social tillit, upplevd trygghet, samt upplevt hot från såväl miljö- och klimatförändringar som invandring. Noterbart är att endast en variabel är signifikant på 99,9 procent säkerhetsnivå: graden av upplevt hot från invandring. Ju starkare detta hot upplevs, desto högre grad av självcensur, vilket är ett resultat som överensstämmer med den bild vi tidigare förmedlat, nämligen att invandring och integration är den i särklass mest kontroversiella frågan i svensk samhällsdebatt.

Frågan är härnäst om de resultat vi erhöll i den första undersökningen är stabila och återfinns även i SOM-undersökningen 2022. Viktigt att notera är dock att två av de frågor som ingick i undersökningen 2021 inte återfinns i formuläret 2022: huruvida individen är troende och hur tryggheten bedöms ha utvecklats över tid. I övrigt har samma frågor ställts vid båda mättillfällena.

Tabell 6.1 OLS-regression med självcensur som beroende variabel, 2021

	Modell 1		Modell 2		Modell 3		Modell 4	
	B- koeff.	Standard- fel	B- koeff.	Standard- fel	B- koeff.	Standard- fel	B- koeff.	Standard- fel
Vänster-höger- position	0,234	(0,022)***					0,052	(0,026)*
Kön	0,117	(0,054)*					0,113	(0,057)*
Ålder	-0,061	(0,026)*					-0,087	(0,029)**
Utbildning	-0,086	(0,028)**					0,016	(0,030)
Inkomst	-0,101	(0,030)***					-0,078	(0,031)*
Arbetslös			0,306	(0,204)			0,219	(0,196)
Invandrarbakgrund			-0,041	(0,075)			-0,009	(0,032)
Storstadsbo			-0,195	(0,074)**			-0,037	(0,069)
Troende			0,078	(0,061)			0,071	(0,058)
Föreningsmedlem			-0,25	(0,058)***			-0,095	(0,055)
Partimedlem			-0,098	(0,121)			-0,051	(0,113)
Politiskt intresse					-0,01	(0,031)	0,008	(0,037)
Myndighetsförtroende					-0,116	(0,042)**	-0,079	(0,047)
Nöjdhet med demokratin					-0,172	(0,039)***	-0,136	(0,044)**
Åsiktsfrihet					0,167	(0,050)***	0,151	(0,056)**
Social tillit					-0,058	(0,012)***	-0,044	(0,015)**
Upplevd trygghet					-0,08	(0,034)*	-0,08	(0,036)*
Grad av hot - miljö/klimat					-0,077	(0,021)***	-0,066	(0,024)**
Grad av hot - invandring					0,177	(0,020)***	0,204	(0,025)***
Konstant	2,358	(0,137)***	2,592	(0,048)***	2,868	(0,245)***	2,690	(0,300)***
N	1440		1320		1451		1209	
Justerat R2	0,09		0,019		0,224		0,241	

Anm: Tabellen visar resultaten från en OLS-regression där grad av självcensur är den beroende variabeln. Variabeln baseras på frågan: "I dagens politiska klimat kan jag inte öppet uttrycka mina åsikter eftersom andra kan tycka de är stötande". Svaren varierar på en skala mellan 0 ("instämmer inte alls") och 4 ("instämmer helt").

*** p < 0,001, ** p < 0,01, * p < 0,05.

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2021.

Inledningsvis kan det konstateras att kön inte längre är signifikant och inte heller storstadsboende, eller värdering av åsiktsfrihet. I den sista modellen, där samtliga variabler ingår, är inte heller inkomst signifikant. Däremot är arbetslöshet signifikant till skillnad från undersökningen 2021: arbetslösa tenderar att i lägre grad censurera

sina åsikter. Partimedlemskap och politiskt intresse är också signifikant; partiaktiva tenderar att i lägre grad självcensurera åsikter medan politiskt intresserade gör det i högre grad. De faktorer där vi finner en signifikant effekt i båda undersökningarna är följande: vänster-höger-position, ålder, nöjdhet med demokratin, social tillit och upplevt hot från miljö- och klimatförändringar respektive invandring. Det innebär i korthet att personer som står till höger i politiken, är yngre, missnöjda med demokratin, har låg tillit till andra människor, samt upplever hot från invandring, är de individer som i störst utsträckning tenderar att censurera sina åsikter. På motsatt sätt är personer som står till vänster i politiken och som är äldre, nöjda med demokratin, har hög tillit till andra människor, samt upplever hot från miljö- och klimatförändringar, de individer som i lägst utsträckning tenderar att censurera sina åsikter (se tabell 6.2). Av de tre modeller som innehåller olika förklaringsfaktorer har den tredje modellen, som undersöker betydelsen av förtroende, värderingar och attityder störst förklaringskraft.

Resultaten antyder att fenomenet är komplext. Många individuella faktorer tycks bidra till graden av självcensur; ingen enskild faktor kan ensam förklara fenomenet. Det går inte heller att med hjälp av dessa tvärsnittsdata reda ut de exakta orsakssambanden. Exempelvis kan vi påvisa samband mellan, å ena sidan, graden av självcensur och, å andra sidan, utbildning och inkomst, som sedan försvinner eller försvagas i de modeller där vi inkluderar samtliga variabler. Det kan tyda på att dessa faktorer är bakomliggande, men vi kan inte med säkerhet fastslå detta. Vad vi presenterar här är samvariation mellan en rad variabler snarare än kausala samband. Det bör också påpekas att de modeller vi presenterar här endast förklarar en del av variationen i den beroende variabeln (självcensur) – cirka en fjärdedel i den sista modellen, vilket det justerade R²-värdet indikerar – medan en stor del av variationen förblir oförklarad. En viktig sak att ha i åtanke är att vår undersökning endast tar hänsyn till individfaktorer och vissa kontextuella faktorer, men däremot inga faktorer på systemnivå. Dock har det i tidigare undersökningar påpekats att fenomenet självcensur är starkt förknippat med just mikromiljön, eller som Gibson och Sutherland uttrycker det: ”Sammantaget tyder dessa fynd på att ens större makromiljö kan ha lite att göra med självcensur. Istället är det föreställningar kopplade till mikromiljön, som att oroa sig för att uttrycka impopulära åsikter

vilka kommer att isolera och alienera människor från deras vänner, familj och grannar, som kan vara drivkraften bakom självcensur” (Gibson och Sutherland 2023, s. 1). I linje med detta kan vi konstatera att även vår undersökning påvisat en rad individuella faktorer som tycks öka sannolikheten för att svenskar väljer att censurera sina åsikter av rädsla för de sanktioner de kan möta.

Tabell 6.2 OLS-regression med självcensur som beroende variabel, 2022

	Modell 1		Modell 2		Modell 3		Modell 4	
	B-koeff.	Standard-fel	B-koeff.	Standard-fel	B-koeff.	Standard-fel	B-koeff.	Standard-fel
Vänster-höger-position	0,237	(0,020)***					0,099	(0,022)***
Kön	0,073	(0,051)					0,07	(0,051)
Ålder	-0,094	(0,024)***					-0,118	(0,024)***
Utbildning	-0,112	(0,026)***					-0,044	(0,027)
Inkomst	-0,063	(0,028)*					-0,032	(0,027)
Arbetslös			-0,178	(0,205)			-0,378	(0,181)*
Invandrarbakgrund			0,123	(0,069)			0,069	(0,064)
Storstadsbo			-0,085	(0,070)			-0,055	(0,065)
Föreningsmedlem			-0,151	(0,053)**			-0,038	(0,049)
Partimedlem			-0,213	(0,112)			-0,252	(0,102)*
Politiskt intresse					0,053	(0,031)	0,102	(0,034)**
Myndighetsförtroende					-0,171	(0,040)***	-0,163	(0,042)***
Nöjdhet med demokratin					-0,228	(0,036)***	-0,244	(0,037)***
Åsiktsfrihet					-0,017	(0,046)	0,018	(0,049)
Social tillit					-0,052	(0,011)***	-0,039	(0,013)**
Grad av hot - miljö/klimat					-0,108	(0,019)***	-0,071	(0,022)***
Grad av hot - invandring					0,159	(0,019)***	0,141	(0,021)***
Konstant	2,296	(0,141)***	2,346	(0,092)***	3,705	(0,231)***	3,381	(0,284)***
N	1548		1536		1549		1415	
Justerat R2	0,112		0,008		0,224		0,263	

Kommentar: Tabellen visar resultaten från en OLS-regression där grad av självcensur är den beroende variabeln. Variabeln baseras på frågan: "I dagens politiska klimat kan jag inte uttrycka mina åsikter eftersom andra kan tycka de är stötande". Svaren varierar på en skala mellan 0 ("instämmer inte alls") och 4 ("instämmer helt").

Källa: Den nationella SOM-undersökningen 2022.

7 Självcensur – ett problem som inte bör tigas ihjäl

Ett öppet meningsutbyte och en fri och allsidig debatt är grunden för det öppna demokratiska samhället. Det fria informationsflödet är också centralt för att skapa goda förutsättningar för företag och entreprenörskap i en öppen marknadsekonomi. En utbredd själv-censur i ett samhälle kan således drabba både demokratin och ekonomin. Men forskningen på detta område ligger efter. De resultat som vi har presenterat här utgör *ett* bidrag som vi hoppas kommer att följas av flera. Klyschor från forskarvärlden bör undvikas, men ämnet *är* minst sagt komplext. Vi har presenterat resultat från två mätillfällen, då ett begränsat antal frågor har ställts till ett riksrepresentativt urval av befolkningen. Men alla är inte lika väl representerade. De som är yngre och har utländsk bakgrund är exempelvis underrepresenterade. Slutsatserna här ska läsas med detta i åtanke.

Denna sista del av rapporten är upplagd på följande sätt. Först rekapitulerar vi undersökningsresultaten. Vi sammanfattar våra slutsatser om resultaten från de svenska SOM-undersökningarna 2021 och 2022, och det kombineras med korta redogörelser för hur resultaten här låter sig jämföras med liknande studier i USA och Tyskland. Vi gör det eftersom det är USA och Tyskland som legat före Sverige med studier av själv-censur. I USA handlar det om en forskningstradition som går tillbaka till femtiotalet. Dessutom jämför vi våra resultat med den enda undersökning i Sverige som vi känner till som genomfördes i ämnet 2015.

Därefter lyfter vi blicken och diskuterar vad i den svenska utvecklingen som kan tänkas påverka själv-censuren och vilka tänkbara konsekvenser den kan ha. Resonemangen förs utifrån våra redovisade forskningsresultat. Vi vill betona att vi här för fram hypoteser,

tänkbara förklaringar och resonemang som vi anser att det finns goda skäl att lyfta fram givet de resultat vi erhållit i vår studie. Våra tankegångar bygger också på vad vi lärt oss av att studera förvaltning, offentlig debatt, politiska partier, väljarbeteende, politisk filosofi, politisk tolerans, akademisk frihet, krishantering, tillit, demokrati, och autokrativering. Här diskuterar vi även möjliga policyalternativ som ges av våra undersökningsresultat.

Vi börjar med ett av de mest framträdande resultaten i studien: att immigrationsfrågan är den fråga där vi kan se att flest självcensurerar.¹⁸ Det leder oss till ett resonemang om Sverigedemokraternas (SD) valframgångar i Sverige under senare år. Vi vet redan att SD är det parti som klättrat snabbast i väljarstöd under en längre tid, och att det är ett parti som har immigration som sin profilfråga. Här sammanfaller med andra ord SD:s profilfråga med den fråga där flest respondenter säger att de censurerar sina åsikter. Detta förtjänar en särskild diskussion.

Men självcensur handlar inte bara om immigration och Sverigedemokraterna. Vi lever i en tid då värderingar förändras snabbt. Mycket som gick att säga igår kan inte sägas idag. Gårdagens populära ”skämt” kan idag klassas som rasism eller lyteskomik. Som Menzer och Traunmüller säger så kan självcensuren och korrelationen med konservatism bero på att många individer, inte bara de som är äldre, finner det svårt att anpassa sig till många nya normer – i synnerhet mer egalitära värderingar. Men ibland kan det också bara bli *för många* normer att hålla reda på. Vi beskriver därför kortfattat den kontext där ett slags normträngsel har tilltagit. Normträngsel, konservatism och självcensur, menar vi, kan höra ihop.

Därefter diskuterar vi resultaten som visar att självcensuren är mest omfattande då individer vistas i sociala medier. Med tanke på att det är många i dag som främst umgås med och odlar kontakter i sociala medier så kan våra resultat betraktas som oroväckande. Vi kan inte säga precis vad som följer av att främst de yngre i samhället tycks socialiseras till självcensur. Men snart är de som i dag är unga

¹⁸ Här behandlas inte koranbränningar. Frågan om koranbränningar är nära kopplad till frågor som berör yttrandefriheten. Men det ämnet handlar inte på ett utpräglat sätt om självcensur såsom vi har studerat frågan här. Självfallet kan man argumentera att koranbränningar är ett uttryck för frånvaro av självcensur. Men vår syn på fenomenet är att det handlar om en typ av yttrande som oerhört få individer använder sig av i Sverige. Vår studie syftar till att beskriva vad som karakteriserar en större del av populationens syn på självcensur.

äldre. Och tills slut kan en hel generation ha socialiserats till att idka självcensur om inte utvecklingstrenden bryts.

Vi avslutar med några reflektioner om hur synen på spelreglerna för yttrandefriheten har förändrats. Här handlar det återigen, i viss mån i vart fall, om normträngsel och om hur nya ideal påverkar journalistiken. Vi kan inte göra en uttömmande redogörelse av hela det ämnet i denna rapport. Men vi har några observationer och argument som vi vill framföra och som relaterar till en viktig fråga; nämligen den om journalistiken främst bör ha en fostrande roll, eller om den så kallade konsekvensneutrala journalistiken är viktigare. Det kan i sin tur påverka om individer självcensurerar eller inte. Men vi börjar som sagt med att sammanfatta rapportens huvudsakliga resultat och därefter diskuterar vi tolkningar och förklaringar som vi finner möjliga och rimliga, och några slutsatser av policyrelevans som kan diskuteras.

7.1 Sammanfattning av undersökningsresultat

Den samlade bilden av fenomenet självcensur ger oss anledning att dra följande slutsatser: förekomsten av självcensur i Sverige är hög och utgör en svaghet i demokratin.¹⁹ Det finns skäl att återigen betona att det sätt på vilket vi undersökt självcensur fångar in ett

¹⁹ Det går inte att sätta en absolut gräns för vad som är ”mycket” eller ”lite” självcensur. Vi har samma metodologiska utmaningar som exempelvis Varieties of Democracy-projektet som försöker sätta gränser i ett index för vad som är ett auktoritärt eller demokratiskt styre (Lührmann, Tannenberg och Lindberg 2018). Det går inte att undvika att en gränsdragning inbegriper ett visst mått av godtycke. Samma sak gäller var man sätter gränsen för vad som kan bedömas som ett högt eller lågt valdeltagande och vilken nivå som är bra eller dålig för en demokrati. Å ena sidan kan ett valdeltagande på 80 procent anses vara ett högt valdeltagande som visar att uppslutningen bakom demokratin är god. Å andra sidan kan en stor andel av de som röstar i ett val stå för åsikten att demokratin bör avskaffas. Men bara för att en gränsdragning är svår så vore det att resignera inför problemet att inte säga något alls om vad som kan sägas vara högt eller lågt, eller ”sämre” eller ”bättre”. Vår ståndpunkt i frågan är följande: Det finns inte en absolut gräns för hög eller låg grad av självcensur. Men eftersom självcensur, precis som censur, innebär att individer låter bli att säga sin mening för att de fruktar sanktioner så innebär det en inskränkning av en vital frihet. Därför kan vi till att börja med konstatera att vi anser att en lägre grad av självcensur är att föredra i en demokrati. Som vi diskuterade i inledningen, kan det vara önskvärt att vissa åsikter självcensureras. Men på *det hela taget* så är det ett problem för en demokrati om medborgarna upplever att de måste låta bli att säga vad de tycker om saker de ser som angelägna att diskutera öppet. Mot bakgrund av vad vi vet om tidigare forskning om utvecklingen i USA så ser vi att demokratin i stort försämrats påtagligt från 2016 (Varieties of Democracy 2022). Detta *föregås* av en period då självcensuren ökade från att ha legat på omkring 30 procent till att därefter stiga till över 40 procent (Gibson och Sutherland 2023a). Mot bakgrund av den empirin drar vi slutsatsen att när graden av självcensur stiger ökar kraftigt eller omfattar stora delar av befolkningen så kan den inverka begränsande för demokratin på ett sätt som är betydande och problematisk.

brett fenomen, som kan rymma allt från att avstå från att fritt uttrycka sina åsikter av hövlighet och respekt för andra, till att avstå på grund av rädsla för hårda repressalier. Med detta i åtanke kan vi ändå konstatera att över hälften av de personer som besvarat våra två enkäter uppger att de i dagens politiska klimat inte öppet kan uttrycka sina åsikter eftersom andra kan tycka att de är stötande. Detta illustrerar en påfallande återhållsamhet i medborgarnas sätt att yttra sig i centrala politiska spörsmål.

Även om resultaten från den i Sverige tidigare genomförda studien 2015 inte är helt jämförbara med de frågor vi använt så tyder också det mesta på att förekomsten av självcensur i Sverige har ökat. En hel del talar också för att den höga graden av självcensur inte främst beror på att många medborgare avstår från att yttra sig av ren hövlighet och respekt (Trägårdh m.fl. 2013). I de regressionsmodeller vi presenterat ovan finner vi att självcensur ofta korrelerar med låg utbildning, låg inkomst, låg tilltro till både andra människor, till myndigheter och till demokratin. Och ser vi till hur självcensur fördelar sig på den politiska höger-vänster skalan så är självcensuren mest utbredd bland Sverigedemokrater. Vår tolkning är att de som självcensurerar främst är personer som är, eller ser sig som varandes, vid sidan om eller utanför det övriga samhället. Självcensuren kan tolkas som att den drivs av okunskap och fördomsfullhet. Den kan samtidigt även reflektera ett missnöje med politik på vissa områden där ett offentligt ifrågasättande antas leda till ett än mer påfallande utanförskap i relation till samhällsgemenskapen. Här kan även nämnas de resultat som tagits fram av Trägårdh m.fl. som visar att de som känner låg tillit till andra och myndigheter har det svårare, eller är mindre benägna, än de tillitsfulla att upprätthålla viktiga dygder i samhället (Trägårdh m.fl. 2013).

Fenomenet förekommer dessutom i många olika sammanhang: i nära sociala sammanhang, på arbetsplatsen, i skolan/på universitetet och i sociala medier. Minst vanligt är det i nära sociala sammanhang. Mest vanligt är det i sociala medier. Givet tidigare forskning om självcensur så tycks fenomenet vara ungefär lika vanligt i Sverige som i USA (Gibson och Sutherland 2023).

Ett viktigt bidrag i de undersökningar som vi har genomfört är att vi kan visa vad självcensur korrelerar med. Våra undersökningsresultat tycks inte helt överensstämna med de resultat som Gibson och Sutherland presenterar i så måtto att de hävdar att det är i

mikromiljöer, t.ex. i familjen, som självcensur frodas mest. I vår undersökning är självcensuren där den lägsta. Men man kan också tänka sig att mikromiljöer avser även de kretsar av vänner man umgås med på arbetsplatsen och i studiemiljön, liksom i sociala medier. Där formas och utvecklas många av de normer och värderingar som en individ har att förhålla sig till. Att bryta mot dessa normer kan innebära isolering och alienering från människor som är betydelsefulla i ens liv, vilket kan göra att många istället självcensurerar åsikter som kan uppfattas som obekväma. Det finns exempelvis undersökningar i USA som överensstämmer med våra resultat som visar att sociala medier är det slags kommunikationsplattform där självcensur förekommer mest (German och Stevens 2015). En fråga som infinner sig här är således om sociala medier bör betraktas främst som en mikro- eller makromiljö. Men oavsett hur vi kategoriserar sociala medier så är det *där* som merparten av självcensuren sker i Sverige.

Något mindre än hälften av de tillfrågade i vår studie säger att de inte alls självcensurerar. Men när respondenterna har angivit en fråga där de självcensurerar så är det vanligaste ämnet invandring och integration. Detta ämne har en särställning: det är det vanligaste ämnet i alla olika sammanhang som vi frågat om, och det är det vanligaste ämnet som anges oavsett partisympati och kön. Dessutom är det tydligt att självcensuren korrelerar med att immigration upplevs som ett hot. Det råder även i övrigt stor sammanstämmighet om vilka ämnen som, utöver invandring och integration, anses vara kontroversiella: politisk och religiös extremism, religion, samt jämställdhet, likabehandling och HBTQ-frågor. Övriga ämnen som vi presenterade som alternativ nämns mer sällan.

Här tycks luckorna i de amerikanska kollegernas forskning vara som störst. Det saknas helt enkelt en hel del information i flera av de viktiga studier vi nämnt här angående *vilka* frågor som är förknippade med självcensur. Den studie som vi citerade tidigare som genomförts i Tyskland beskriver emellertid att de individer som starkast tar ställning mot invandring också är de som i störst utsträckning självcensurerar jämfört med de som är för invandring där självcensuren är lägre (Menzner och Traunmüller 2023, s. 172–173). I detta avseende tycks svenskarna likna tyskarna.

I vår studie hittade vi även ett otvetydigt resultat som visar att det finns en vänster-höger-dimension i fenomenet; självcensur är betyd-

ligt vanligare bland anhängare till högerblockets partier (de nuvarande regeringspartierna M, KD och L, samt stödpartiet SD), än vänsterblockets partier (S, V, MP och C). Allra mest vanligt är det att SD-anhängare väljer att censurera sina åsikter. Här skiljer sig resultaten från studier i USA. I och för sig är självcensur vanligare där bland ”konservativa” jämfört med personer som beskriver sig som ”liberaler.” Emellertid finns det ingen statistiskt säkerställd skillnad i USA mellan ”Republikaner” och ”Demokrater” i graden av självcensur (Gibson och Sutherland 2023a). Svenskarna är i detta avseende mer lika tyskarna, där höger-vänsterskalan har ungefär samma relation till självcensur. I samtliga tre länder är dock ”konservatism” relaterat till självcensur.

Sett till vilka faktorer som kan sägas vara viktigast för att förklara fenomenet (bland de individfaktorer vi undersökt), kan vi konstatera att vänster-höger-position, ålder, nöjdhet med demokratin, social tillit och grad av upplevt hot från miljö- och klimatförändringar respektive invandring, är de faktorer där vi finner en signifikant effekt i båda undersökningarna. Personer som står till höger i politiken, är yngre, missnöjda med demokratin, har låg tillit till andra människor, och upplever hot från invandring, är de som i störst utsträckning tenderar att censurera sina åsikter. Resultaten kan kopplas till statsvetaren Jenny Madestams observation om att det går en konservativ våg bland unga i Sverige (Nilsson 2022). Eftersom konservativa åsikter mestadels sammanfaller med den högra delen av vår höger/vänsterskala, så är det även där alltför unga och en högre andel av de som självcensurerar placerar sig. På motsatt sätt är personer som står till vänster i politiken, är äldre, nöjda med demokratin, har hög tillit till andra människor, och upplever hot från miljö- och klimatförändringar, de individer som i lägst utsträckning tenderar att censurera sina åsikter. Återigen är likheterna med resultaten från USA begränsade. I USA har exempelvis socioekonomiska faktorer inte någon stark koppling till självcensur. I USA har inte heller kön någon stark koppling till självcensur. Däremot finns det belägg för att det i Tyskland finns en relation mellan självcensur och ”social klass”.

Situationen i Sverige påminner i ett viktigt avseende om utvecklingen i Tyskland och USA. I samtliga länder är självcensuren så pass utbredd att den betraktas som en fara för demokratin. Och givet vad vi vet om tankefrihet, fria informationsflöden och hur öppna

samtalsmiljöer verkar för kreativitet och entreprenörskap så kan en utbredd självcensur hämma även den ekonomiska utvecklingen. Däremot är det oklart om just immigrationsfrågan är lika känslig i hela Tyskland och i USA som den är i Sverige. Oavsett svaret på den frågan är det angeläget att se vilka slutsatser vi kan dra av immigrationsfrågans särställning för Sveriges del. Vi kan säga mer om på vilket sätt immigrationsfrågan sannolikt har haft betydelse för SD:s ökade stöd i Sverige under senare år. Därmed inleder vi nästa del i detta kapitel med att diskutera självcensuren och relationen till Sverigedemokraterna. Och därefter går vi vidare till frågor som har att göra med normträngsel, sociala medier, och konsekvenserna av våra resultat för journalistiken.

7.2 Immigration, integration och Sverigedemokraternas ökade stöd i väljarkåren

Ett resultat från vår undersökning kan te sig något underligt: Sverige är, enligt resultat från undersökningen World Values Survey (2023), ett av världens mest sekulära länder. Och Sverige har varit öppet för invandring under lång tid. Men samtidigt framgår det av undersökningarna som presenterats här att ämnena invandring, integration, religiös extremism och religion är de som oftast leder till självcensur. Hur kan det vara så? Ett annat resultat som är viktigt att nämna i sammanhanget är att värdesättandet av yttrandefrihet korrelerar med upplevd självcensur. Vår undersökning kan inte ge ett tydligt svar på varför det förhåller sig så. Men en hypotes är att det kan bero på att den som upplever att den måste självcensurera blir frustrerad, och yttrandefrihet ses som ett slags botemedel eller som något som kan skänka andrum. Vi ser det som möjligt att ovan nämnda observationer kan ha en hel del att göra med det vi diskuterar nedan som handlar om Sverigedemokraternas ökade stöd i väljarkåren – den största förändringen i partirynden sedan Miljöpartiet kom in i riksdagen.

Under 1990-talet ökade immigrationen till Sverige markant. Tidigare hade immigrationsfrågan mestadels handlat om arbetskraftsinvandring. Men under 1980-talet ökade andelen som utgjordes av flyktingar och kulminerade i samband med kriget på Balkan under 1990-talet. En ny och än mer kraftig ökning av

invandring till Sverige kom 2015 till följd av kriget i Syrien och andra konflikter och kriser i världen. Sammantaget har detta haft stor påverkan på befolkningssammansättningen i Sverige. I dag är en femtedel av Sveriges medborgare födda utomlands (Statistiska centralbyrån 2023b) och en tredjedel är antingen själva födda utomlands eller har minst en förälder som är född utomlands (Statistiska centralbyrån 2023a). Samtidigt har integrationen av invandrare i flera avseenden inte fungerat väl och segregationen i Sverige är betydande (Bäckström Lerneby 2020; Boverket 2023; Brinkemo 2020; Byström och Frohnert 2017; Idle, Fridell och Lundgren 2023; Salihu 2021a, 2021b). Det som inträffade runt 2015 var en flyktingkris med stora humanitära kostnader och med omfattande politiska konsekvenser. Men långt före flyktingkrisen 2015 var frågor som berör immigration och integration bland de mest känsliga i politiken (Petersson 1998). Samma sak gäller hela Västeuropa där frågan fått allt större betydelse för väljarkåren samtidigt som anti-immigrationspartier vuxit sig allt starkare. Immigration har visat sig gynna radikala högerpartier. Men det är inte heller så att kritiska ståndpunkter i frågor som handlar om invandring på något enkelt sätt alltid kan kopplas till rasism och hat mot invandrare (Uvell 2018; Dennison och Geddes 2019; Green-Pedersen och Otjes 2019). Sverige är i detta avseende inget undantag.

Utan att göra någon längre historisk exposé om hur frågor om immigration har diskuterats och behandlats i svensk politik så kan vi nämna ett talande exempel som visar hur känslig frågan har varit och som säger något om ett diskussionsklimat som kan ha påverkat graden av själv censur. År 1991 fick även Sverige ett missnöjesparti i riksdagen – Ny demokrati (några av våra grannländer hade haft liknande partier i politiken länge). När valresultatet var klart samlades partiledarna i en soffa i SVT:s valstudio. När Ian Wachtmeister och Bert Karlsson – ledarduon för Ny demokrati – slog sig ner så reste sig Folkpartiledaren Bengt Westerberg och lämnade studion. Han protesterade mot de främlingsfientliga inslagen i Ny demokratis valkampanj. Så känslig var frågan redan då. Budskapet var tydligt. Vissa frågor skulle inte diskuteras, särskilt inte med somliga aktörer. Men immigrationsfrågan försvann inte för det. I och för sig så kollapsade Ny demokrati som parti ganska snart. Men deras plats i politiken ersattes av ett nytt parti som insett att många politikernas

ovilja att tala om immigrationsproblem kunde utgöra en stabil plattform för en mer omfattande politisk rörelse.

Sverigedemokraterna (SD) bildades vid slutet av 1980-talet och arbetade under 1990-talet med att utveckla strategier för att skapa en bredare väljarbas. Eftersom SD har sina rötter i nazistiska rörelser i Sverige och profilerade sig i immigrationsfrågor, så blev just immigrationsfrågan alltmer infekterad – och i flera avseenden mer låst. Partiet har också genom åren haft medlemmar i sin ledning som återkommande gjort främlingsfientliga uttalanden och vissa medlemmar har agerat våldsamt, som t.ex. Kent Ekeroth i den så kallade ”järnrörsskandalen” som inträffade 2012 när Ekeroth var SD:s rättspolitiska talesperson. Den offentliga debatten blev därför kraftigt polariserad. Å ena sidan var det helt relevant att peka ut SD som exempel på hur motstånd mot immigration kunde drivas av invandrarfientliga krafter. Å andra sidan blev det samtidigt allt vanligare att försök till att diskutera invandring och integrationsproblem på oskäliga grunder kategoriserades och stämplades som rasism eller stöd för högerextremism (Widmalm 2019a). Polariseringsen i debatten spädades på ytterligare av en tilltagande cancelkultur.²⁰

Dessutom har Sverige under det senaste årtiondet drabbats en av tilltagande organiserad brottslighet, skjutningar, sprängningar, personrån och sexuella trakasserier – särskilt i utsatta områden. Utvecklingen i Sverige är i detta avseende helt unik inte bara i Skandinavien utan även i Europa. Diskussionen om eventuella

²⁰ Cancelkultur är inget nytt fenomen. Det var en tillämpad strategi i Weimarrepubliken på 1930-talet och det tillämpas i dag systematiskt av exempelvis Kina (The Economist 2021). Men om vi här håller oss till vad som vanligtvis menas med cancellering (som alltså är en huvudsaklig beståndsdel i en cancelkultur) i demokratier, där fenomenet har beskrivits och undersökts i ett växande antal kvalitativa studier (H. Lindgren 2022; Lindsay 2023; Lukianoff och Haidt 2019; Lukianoff och Schlott 2023; Mounk 2023; Pluckrose och Lindsay 2020), så kan fenomenet beskrivas på följande sätt: en cancellering kännetecknas av tre huvudsakliga beståndsdelar. För det första handlar det om att någon agerar eller säger något på ett sätt som uppfattats som misshagligt i relation till en rådande normkultur. För det andra påtalas eller uppmärksammas detta genom ett så kallat ”utrop” som vanligtvis sker i sociala medier. Det kan börja i dolda debattforum av olika slag. Eller så genomförs kampanjen i helt öppna debattforum. Här handlar det inte om försök till rationell diskussion. Det är vanligt med falska påståenden och mycket hårt vinklade påståenden om den som uppfattas som misshaglig. Ett tydligt exempel är när Mariah Larsson, professor i filmvetenskap, anklagades för att vara rasist efter en föreläsning i sexologi vid Malmö universitet (Larsson 2021). Vad som här bör betonas är att det sällan eller aldrig handlar om uppriktiga försök att skapa rationell dialog med den som kritiseras. Det handlar ofta om att till chefer, tidskrifter, anslagsgivare, eller kontrollorgan (t.ex. ÖNEP) ”anmäla” den som väcker ”obehag” (Widmalm 2023b). För det tredje inbegrips ett centralt syfte med handlandet vilket är att ta bort ”plattformen” för den som uppfattats som meningsmotståndare. I Sverige tycks fenomenet ha blivit vanligare över tid (Widmalm 2023b) och frågan undersöks för tillfället i en utredning om akademisk frihet som genomförs av UKÄ.

kopplingar mellan immigration och dessa former av våld tillhör de mest infekterade i den offentliga debatten. Det är knappast kontroversiellt att påstå att den utvecklingen har gagnat SD. I valet 2022 fick partiet strax över 20 procent av väljarnas stöd. Mot den bakgrunden vill vi säga något mer om hur debattläget kan relatera till det vi nu vet mer om angående själv censur bland medborgarna.

Tidigare forskning som handlat om SD:s popularitet har visat att deras väljare motiveras av den egna situationen på arbetsmarknaden och SD:s ställningstaganden i frågor som berör immigration och integration (Dehdari 2018; Jungar 2018; Jylhä, Rydgren och Strimling 2019; Öhberg 2020; Rydgren och Van Der Meiden 2019; Sannerstedt 2016). Och det finns insiktsfulla analyser av partiets förflutna och hur dess ideologiska innehåll kan begripas i jämförelse med andra populistiska partier i Sverige och i våra grannländer (Jungar 2018; Oskarson och Demker 2015). Vad vi kan visa här är att själv censuren är som störst i just de frågor där SD har en stark profil: invandring och integration, politisk eller religiös extremism, och religion. Ju mer vi går åt höger på den politiska vänster/höger-skalan, desto mer av själv censur ser vi som handlar om dessa ämnen. Av det skälet är det fullt möjligt att SD fångat upp ett slags frustration i delar av väljarkåren som andra partier inte lyckats hantera eller motverka. Det är en hypotes som låter sig formuleras av de resultat vi presenterat. Vi menar att det är möjligt att väljarna har upplevt att deras åsikter inte blivit hörda eller ens möjliga att uttrycka offentligt. Det har saknats "voice"-alternativ, för att tala med Hirschman och Rokkan, inom de etablerade partierna. En del av väljarnas reaktion kan därför ha blivit "exit" – från framför allt Socialdemokraterna och Moderaterna – till SD. Våra resultat visar att det finns korrelationer mellan stödet för SD och själv censur, samt att själv censur är vanligast i frågor som berör immigration, integration och religion. Det är inte orimligt att anta att själv censur, och det slags frustration som den i vart fall delvis kan böttna i, och SD:s politiska profil, hänger ihop. Resultaten som ingår i denna rapport är i flera avseenden talande. Vi vet att själv censur påverkas av vilka frågor som gör att individer känner sig hotade. Men olika slags hot ger upphov till olika effekter på graden av själv censur. Att anse att klimatförändringar är ett hot är negativt korrelerat till själv censur, medan att anse att invandring är ett hot är positivt korrelerat med själv censur. Med andra ord anser den som bekymrar sig för klimat-

frågan att den kan uttala sig fritt utan rädsla för sanktioner. Det är tvärtom för den som upplever sig hotad av immigration.

Policyimplikationer

Med tanke på diskussionen ovan om SD och immigrations- och integrationsfrågan är det viktigt att påminna om att det inte är vår uppgift att i denna rapport ange vilket slags immigrations- eller integrationspolitik som en regering eller opposition bör förespråka. Men, under denna första rubrik för ”Policyimplikationer” börjar vi med att bidra med tankar som handlar om hur självcensur och hur känsliga frågor, särskilt de som handlar om immigration och integration, kan hanteras. Vi tar som utgångspunkt resultaten om förekomsten av självcensur och bidrar här med en betraktelse, med utgångspunkt i våra undersökningsresultat och utifrån rådande samtalsklimat i politiken, eller frågor som berör politik, som vi följer i vår forskning. Vi bidrar här snarast med råd i frågan snarare än konkreta policyförslag. Det är råd som kan vara till hjälp för politiker, journalister, chefer eller för individer i privata samtal.

I den politiska debatten i medierna får ibland vissa frågor tidvis en helt dominerande och central position. Det berör då frågor där betydelsen för den framtida utvecklingen ställs på sin spets. Det kan handla om hur t.ex. miljöfrågor, jämställdhet, immigration, integration, försvarsallianser, kriminalitet, pandemier, och ekonomiska kriser hanteras. Här ses det som nödvändigt för politiska aktörer att sätta tydliga gränser och visa vilka principer och åtgärder som måste prioriteras. Det kan göras med hjälp av rationella argument såväl som genom att hänvisa till ideologiska eller moraliska principer. Det finns då en särskild risk för att aktörer i den offentliga politiska debatten vill försöka trumfa varandra med ett tilltagande osakligt språkbruk. Det kan inbegripa en taktik som går ut på att försöka spärra ut motståndaren från att ens få delta i dialog. Det kan finnas goda skäl för att beskriva en debattmotståndares position eller ideologiska hemvist i hårda ordalag. Men det är också så att ett alltför idogt benämmande av meningsmotståndare med nedsättande epitet och placeringar i ogillade kategorier kan leda till ett slags språklig urvattning där viktiga ord förlorar sin betydelse, och där betydligt mer allvarliga problem trivialiseras. Vad som kan uppstå som konsekvens

är en onödig affektiv polarisering i samhället (Bäck och Kokkonen 2022; Renström, Bäck och Schmeisser 2020).

Vad som kan vara en rekommendation i sammanhanget, för att motverka själv censur, är att vara mycket försiktig med att döma ut mening smotståndarnas rätt att framföra sina ståndpunkter. Skälet till det är att den strategin, om den upprepas och används slentrianmässigt, kan användas av de populistiska krafterna i politiken för att bekräfta att deras huvudargument om att samhället egentligen styrs över folkets huvuden av ”eliterna” (Mudde och Rovira Kaltwasser 2017; Müller 2016). Därmed är det inte sagt att politiker inte bör vara tydliga med vad de motsätter sig hos mening smotståndares positioner och ställningstaganden. Det handlar främst om att inte i onödan, genom att vinna kortsiktiga politiska poänger, skapa det slags situationer som gör att medborgarna knyter näven i fickan och kanaliserar sin frustration via mer radikala eller extrema politiska alternativ.

Det finns mycket mer att säga om detta ämne och det handlar om fler frågor än bara immigration och integration som vi här har diskuterat. Immigration och invandring är uppenbart kopplade till normer och starka uppfattningar om vad som är rätt och fel, som är viktiga för medborgarna. Det påverkar vad vi kan tala öppet om och handlar om känslor som går på djupet. Men själv censur kan även påverkas av *mängden* normer förhållningsregler som en medborgare i dag måste hålla reda på.

7.3 Normträngsel

Själv censur kan påverkas av mycket mer än just valet av de frågor som hamnar i topp när vi frågar om *vad* som själv censureras och vilka partisympatier det kan relatera till. Mycket talar för att väldigt *många* nya normer på kort tid tillkommit eller fått en mer framträdande roll i den offentliga debatten, kultursfären, förvaltningen, journalistiken, politiken, och vid skolor och universitet i Sverige på kort tid (Alvesson och Spicer 2019; Lindgren 2014). Det handlar om normer som kräver stor anpassning och som inte alltid är enkla att hålla reda på. Problemet med själv censur kan orsakas av mer än frustration över en viss norm. Problemet kan vara att det blivit väl många normer som ska tas hänsyn till och hållas reda på. Den som tidigare

tyckte sig ledigt kunna delta i en spontan diskussion, kan idag uppleva att de mest enkla dialogerna är som att beträda ett moraliskt minfält. Det kan då handla om att vissa inte bara vill anpassa sig. De kan tycka att de har *rätt* att inte ändra på vad de tycker i olika frågor. Särskilt om utbudet på frågor som kräver anpassning och förändring bara ökar. Och vissa kanske har rätt i att man inte bör anpassa sig hela tiden. Demokratin ska ju erbjuda frihet. Lyckligtvis ska vi inte här avgöra vad som är skälig eller legitim anpassning. Det är inte vad vår undersökning mäter. Vi vill väcka en fråga som emellertid mycket väl kan relatera till självcensur – nämligen att det uppstår ett slags *normträngsel* på olika områden. Av undersökningen framgår det att arbetsplatser, skolor och universitet, utgör sammanhang där självcensur är vanligt, och det är i dessa sammanhang vanligt med direktiv, riktlinjer och policydeklarationer som tydligt betonar normers betydelse.

Begreppet ”normträngsel” myntades av läkaren, folkbildaren och humanisten Inga-Greta Agrell i början av 1960-talet (Agrell och Agrell 2022). Hon utvecklade begreppet utifrån debatter och etik och etikett där hon varnade för att normer måste portioneras ut i lagom mängd för att vara verkningsfulla. Och de måste tillämpas med konsekvens. Det är en till synes enkel idé men som i den moderna staten tycks vara svår att tillämpa. Och det kan helt enkelt hänga ihop med att det är just många normer som konkurrerar om utrymmet i verksamheter utifrån ett styrningsperspektiv. Analysen under rubriken om integration, immigration och SD handlade mest om hur väljare och partirynden påverkas. I detta stycke diskuterar vi mer generella tendenser på arbetsplatser, i företag, i skolorna, i sjukvården, i förvaltningen och vid universiteten som tycks ha råkat ut för ett slags normträngsel (journalistiken återkommer vi till under en särskild rubrik lite senare).

Normstyrningen av offentlig verksamhet har tilltagit sedan 1990-talet (Alvesson 2019; Brante m.fl. 2015; L. Lindgren 2014; Widmalm 2019b). Skolan, sjukvården, universiteten och alla myndigheter har fått allt fler direktiv av normativ karaktär att förhålla sig till. Här inbegrips allt fler krav och mål som relaterar till exempelvis hållbar utveckling, mångfald, rasifiering, HBTQ+-frågor, jämställhet och genusperspektiv, avkolonisering och intersektionella analysperspektiv. Dessutom har New Public Management-reformer förändrat hur förvaltningen och välfärdsstaten bedriver sin verksamhet. Här

inbegrips New Public Management-ideal (NPM) som delar upp verksamheter i producenter och kunder – ofta på bekostnad av arbetsmiljön och kvaliteten i verksamheten (Ahlbäck Öberg och Bringselius 2015; Zaremba 2013). Som ett resultat av NPM-reformer är det många verksamheter som tidigare bedrevs i myndighetsform som idag antar hybridformer eller är rent privata verksamheter med i huvudsak offentlig finansiering. Om konsekvenserna av denna utveckling finns mycket att säga, men det tycks i varje fall ha blivit svårare att kunna utkräva ansvar i olika verksamheter som är viktiga i välfärden. Sammantaget, vill vi hävda, kan även denna utveckling ha bidragit till ökad självzensur.

Även om målen i olika frågor utan tvekan kan beskrivas som behjärtansvärda så tycks ett slags normträngsel ha uppstått i samhället, i politiken, i kulturen och i förvaltningen. Det är vad som här avses med termen normträngsel. Det är helt enkelt väldigt många värden och perspektiv som samtidigt antas ska genomsyra *hela* verksamheter (Boverket 2023; Groglopo m.fl. u.å.; Karlskrona kommun 2023; K. Lindberg och Olsson 2016; Vit icke vit 2019). En vanligt förekommande uppmaning är att verksamheter ska granskas ur ett ”normkritiskt” perspektiv. Så här står det t.ex. i ett styrdokument upprättat av Uppsala universitet som behandlar innehållet i undervisningen:

Avseende innehåll ska text och bild i kurslitteratur och annat utbildningsmaterial granskas ur ett genus- och normkritiskt perspektiv.
(Uppsala universitet 2016)

Men normträngsel kan, oavsett vilka normer som förespråkas, skapa problem eftersom det kan bli mycket svårt eller rent av omöjligt att veta vad som ska prioriteras när listan på vad som ska prioriteras blir mycket lång – precis det som Agrell varnade för, även om det gällde ett annat sammanhang. Dessutom kan det när detta sker i förvaltningen, paradoxalt nog, skapa ökad godtycklighet i styrningen (Power 1997). I en arbetsmiljö där direktiv, förordningar och regler blivit så många att överblicken går förlorad så tilltar risken för att regler kan tillämpas till exempel efter egenintressen vilket i sin tur kan göra att verksamheter blir ineffektiva och att de förlorar sin legitimitet (Sjögren 2023). Kritiska röster har menat att de som arbetar i förvaltningen och i företag och som tidigare har drivits av

idealet att ”göra rätt”, alltför ofta, på grund av normträngsel, nu främst motiveras av ”att inte göra fel” (Alvesson 2014). Det skapar i sin tur en förvaltning, forskningsmiljöer och företag som blir reaktiva snarare än framåtblickande. Det kan också skapa tystnad kring viktiga frågor.

Exempel på hur normträngsel kan leda till självzensur inom förvaltningen hittar vi t.ex. i socialtjänsten som sätter upp många vägledande normer för verksamheten. Alltmer svåra normstyrningsmål har skapat ett olyckligt korstryck för de anställda (Bergling 2019; Brottsförebyggande rådet 2019; Ekström 2021; Littorin 2021). Normstyrning har för den personal som ska utföra mycket krävande arbetsuppgifter i t.ex. utsatta områden, lett till en tystnadskultur i verksamheten. Den som t.ex. har uppdraget att genomföra en behovsprövning av stöd måste ta hänsyn till ett mycket stort antal normstyrningsdirektiv. Det kan krävas att arbetet ska genomföras på ett sätt som är inkluderande och genom att iaktta mångfaldsperspektiv. Behandlingen ska vara jämlik, rättvis, men också anpassas efter särskilda omständigheter och individuella behov. Allt måste göras rätt – särskilt när behovsprövning ska genomföras för personer som bor i utsatta områden. Där blir det särskilt svårt att i vardagsarbetet hela tiden lyckas vikta normer som kan hamna på tvärs med myndighetsutövandets och rättssäkerhetens grundprinciper – som t.ex. att lika fall ska bedömas och behandlas lika, och att tjänstemännen ska agera opartiskt. Detta kan i sin tur leda till två oönskade effekter. Socialtjänstens anställda kan helt enkelt inte lösa sina arbetsuppgifter där insatser behövs som mest. Och att anställda inom socialtjänsten blir utbrända och sjukskrivna, och att de till slut säger upp sig.

Samma sak gäller även i t.ex. sjukvården, skolan och polisen. Där konkurrerar dagens styrsystem med kärnverksamheten (Alvesson 2019; Brante m.fl. 2015; L. Lindgren 2014; Prekopic 2023). Effekten blir att lärare, vårdpersonal, och poliser får ägna alltför lite tid åt det de utbildats för att göra. Det skapar i sin tur frustration och alltför många situationer där individer tvingar sig själva att vara tysta och knyta näven i fickan. Och i längden gör det att många tappas geisten – för att uttrycka det diplomatiskt.

I akademien gäller, enligt kritiska röster, samma sak. Där växer de administrativa bördorna. Undervisningstiden för studenterna sjunker (Widmalm 2021). Samtidigt gör normstyrning att den

akademiska friheten minskar (Widmalm 2021). Kraven på vad det innebär att *göra rätt* kan ligga långt från vad som krävs och görs i kärnverksamheten – i undervisningen och forskningen. Normstyrningen omsätts även i tilldelningen av forskningsmedel. Den som tycker rätt saker i relation till politiska satsningar har bättre chanser att få forska. Och när forskningen *utvärderas* så tar normativa kriterier allt större plats. Det kan tränga ut vetenskapliga ideal och skapar givetvis frustration för den som trots att sådana skulle ha en premierad plats i anslagsbedömningar (Söderberg 2020). Och än mer begränsas den fria forskningen av etikprövningsregler som hämmar och skapar frustration (Widmalm 2023a).

De företeelser som nämnts och kritiken som tas upp är i sig inte nya. Förvaltningen i komplexa samhällen har alltid brottats med att förena krav på transparens, effektivitet, rättssäkerhet och legitimitet. NPM skapar dysfunktioner, men det gjorde även de toppstyrda organisationsformerna som var vanliga på 1970- och 1980-talen. Forskningen har alltid varit mer eller mindre styrd av normer. Men vad som är särskilt framträdande i dag är att t.ex. tjänstemän, forskare, politiker, journalister och inte minst medborgarna tycks befinna sig under ett ovanligt hårt korstryck.

Å ena sidan ska arbetsplatser bli alltmer slimmade och effektiva. Effektivitetsmått och utvärderingar spelar en helt central roll i allt fler individers vardag. Samtidigt ökar kraven på att allt fler normer ska iakttas. Universitet och andra delar av förvaltningen utvecklar uppförandekoder, så kallade ”white papers”, verksamhetsplaner och styrdokument som ställer höga krav på att vissa normer efterlevs. Företag upprättar ”Corporate Social Responsibility”-deklarationer som styrs av normer. Ledningar för banker diskuterar alltmer ”compliance” i relation till normer vid sina planeringsmöten. Samtidigt ska mer åstadkommas med mindre resurser. Även detta vet vi från studier i förvaltningen, kultursektorn och den privata sektorn där kraven på effektivitet och att tänka på rätt sätt travas på varandra till den grad att individer tystnar (Asp 2021; Bergling 2019; Ekström 2021; Littorin 2021; Prekopic 2023). ”Voice” går förlorad och ersätts av ”exit” – för den som har råd och kan byta jobb. Men för den som arbetar i socialtjänsten eller skolan kanske det inte finns något uppenbart alternativ på arbetsmarknaden. Det finns ingen ”exit” – och frustration omvandlas till stress och utbrändhet. Detta drabbar

personer i nämnda verksamheter. Men de är ju samtidigt medborgare. Därför drabbar normträngsel hela samhället.

Vi befarar att även dessa förändrade villkor i vardagen och samhället kan bidra till de höga siffror av självcensur som kommer till uttryck i våra forskningsresultat, som ju visar att av de delar av samhället vi ställde frågor om är självcensuren näst högst på arbetsplatser.

Policyimplikationer

Givet att normträngsel faktiskt bidrar inte bara till självcensur utan även till ökad godtycklighet i styrning av offentlig sektor, arbetsplatser, skolor och universitet så finns det ett enkelt policyråd att ge här: rensa i normstyrningsfloran. Det kan göras på fler sätt så att omistliga och nödvändiga normer kan främjas samtidigt som effektiviteten ökar och självcensur och godtycklighet minskar. Till att börja med kan det vara viktigt att försöka prioritera ett färre antal normer som av nödvändighet måste ”genomsyra” en hel verksamhet. Det är fullt möjligt att dessutom skära ner på interna funktioner som i princip dubblar ansvaret för att lagen följs. Ett exempel är inrättandet av Likavillkorsgrupper och Likavillkorsspecialister inom akademien som tillsätts från institutionsnivå till ledningsnivå. Syftet är lovvärt – att skapa rättvisa och verka för likabehandling. Men det skapar även strukturer som har visats sig kunna skapa just godtycklig maktutövning eller som inskränker den akademiska friheten (Karlsson, Rider och Widmalm 2020; Rosenberg 2020; Widmalm 2021). I Sverige finns det lagar som t.ex. tydligt har som ändamål ”att motverka diskriminering och på andra sätt främja lika rättigheter och möjligheter oavsett kön, könsöverskridande identitet eller uttryck, etnisk tillhörighet, religion eller annan trosuppfattning, funktionsnedsättning, sexuell läggning eller ålder” (Svensk författningssamling 2008). Det kan vara viktigare att se till att dessa grundläggande ändamål efterlevs snarare än att bygga upp parallella granskningsstrukturer som utöver dessa mål lägger till en mängd ytterligare mål som får minst lika hög status som dessa grundläggande ändamål och som samtidigt ska efterlevas.

Nu kommer vi till den sfär av samhället där självcensuren är som allra högst.

7.4 Sociala medier

I undersökningen fick vi ett intressant resultat som visar att partimedlemskap och politiskt intresse är signifikant relaterade till självzensur, men på olika sätt. Partiaktiva tenderar att i lägre grad censurera åsikter medan politiskt intresserade gör det i högre grad. Även här kan vi inte exakt veta hur relationen kan förklaras. Men en hypotes är att partier kan ha ett slags inverkan på individer som främjar engagemang i debatter. På så sätt kan, som statsvetare brukar säga, partiengagemang fungera som en ”skola i demokrati” (Putnam 1994). Däremot räcker det inte med att medborgarna är *politiskt intresserade* för att demokratin ska fungera bra. Medborgarna måste även lära sig spelregler. Så när Dahl talar om betydelsen av att ha medborgare med ”upplyst förståelse” i en demokrati, så gör vi gärna ett tillägg om att medborgarna behöver skolas i självbehärskning och debattdisciplin. Det kan ses som en nödvändig förutsättning för att det demokratiska samtalet ska bli meningsfullt. Detta kan vara viktigt att påminna om i en tid där de politiska samtalen allt oftare tycks bli odisciplinerade. I det rådande klimatet självcensurerar vissa aktörer allt mindre genom att tillämpa en allt rårare samtalsston. Det leder sannolikt i sin tur till att andra tystas och självcensurerar mer. Därför är det särskilt viktigt att funderar på vad som händer i den sfär där samtalsdisciplin tycks saknas i allt för stor utsträckning – vilket är i sociala medier.

Sociala medier är ett växande ämne i demokratiforskningen. I början av 2000-talet fanns det en utbredd uppfattning om att sociala medier mestadels skulle verka för en global förstärkning av demokratin. Uppfattningen var sannolikt som mest utbredd runt 2010 och under den arabiska våren. I flera länder som omfattades av de stora sociala protester som genomfördes då ställdes det krav på demokratisering. I några av länderna samordnades aktionerna främst via sociala medier. Nu har beskrivningarna av sociala mediers roll svängt en hel del. T.ex. anser demokratiforskaren Yascha Mounk att sociala medier utgör en starkt bidragande orsak till demokratins nedgång i världen (Mounk 2018). Maria Ressa som fick Nobels fredspris 2021 har även varnat för hur auktoritära regimer och aktörer använder sociala medier för att verka för avdemokratisering. Tyvärr kan vi bidra med mer kritik mot sociala medier utifrån det vi sett som handlar om självzensur.

Vi ser i vår studie att det finns en särskilt utbredd rädsla för att information om egna åsikter kan spridas i sociala medier. Och som nämnades tidigare så är sociala medier den plats där självzensuren är som mest utbredd. Mycket tyder på att detta är specifikt relaterat till det som kallas cancelkultur. Det är i de sociala medierna som rädslan för sanktioner är högst.

Sociala medier bidrar tyvärr, som t.ex. statsvetaren Yascha Mounk påpekar, till att tysta individer (Mounk 2018, 2023). Kostnaden för att tysta någon är liten eller ingen alls, samtidigt som skadorna blir mycket stora för den som utsätts för en canceleringskampanj, eller av nåthet i största allmänhet.

Även om unga är något underrepresenterade i SOM-undersökningen såg vi en viktig tendens i våra resultat: att ju yngre en individ är desto mer utövar den självzensur. Detta är något som är minst sagt bekymrande. I den ålder som friheter bör utvecklas och utövas som mest så sker det motsatta. De unga socialiseras till att hålla inne med sina åsikter. Detta sammanfaller med en trend där förstagångsväljare mer än någonsin tidigare lade sina röster på Sverigedemokraterna (Sveriges Radio 2022). Återigen ser vi trender som skulle kunna tolkas som att SD kan beskrivas som ett slags "exit"-alternativ för de frustrerade som inte hittat vad de söker i den politiska mittfåran.

Huvudproblemet är här att sociala medier har så pass stor utbredning, och så stor betydelse i särskilt de ungas vardag – samtidigt som det är den plats där individer självzensurerar allra mest. Sociala umgängen i dag sker via webbplatser och appar. Så det är, som vi nämnde tidigare, inte lätt att kategorisera den verksamheten. Å ena sidan kan vi betrakta den sociala mediasfären som något som ligger långt bort från individerna. Först kommer familj och nära vänner. Därefter kamrater som man träffar i skolan, vid universitetet och på arbetsplatser. Och längst bort från individen, är det lätt att tänka, kommer allt det som händer när vi interagerar med en skärm. Där är det enkelt att interagera med andra och samtidigt vara helt anonym. Det går att röra sig mellan olika platser utan att någon annan vet vem du är. Samtidigt är det som händer på sociala medier det som upptar största delen av många individers fritid. Och det kan lika gärna vara så att de mest intima relationerna mellan människor byggs upp i etern. Men oavsett hur vi kategoriserar de sociala medierna så står det klart att rädslan för att förföljas eller utsättas för ett drev där är särskilt skrämmande. Spridningen av information går snabbt på nätet

och följer med in i mobiltelefoner och surfplattor och sedan vidare in på de domäner som vi förut betecknade som privata.

Av dessa skäl kan det som sägs, skrivs, visas, och spelas upp i sociala medier tränga sig långt in i människors medvetande. Och det räcker inte alltid med alla hålla tyst för den som vill undvika trycket och pressen från de drev som skapas. I drev som bildas i sociala medier formuleras inte sällan argumenten så att den som inte sluter upp bakom drevet kan mycket väl kategoriseras som en motståndare i frågan det handlar om (Neiman 2023).

Men har det inte alltid varit så – t.ex. när någon läst en tidning eller lyssnat på transistorradio? En viktig skillnad är något som Mounk pekat ut som särskilt viktigt för hur information som kan vara förolämpande, kränkande, falsk, eller komprometterande, kan få spridning. Det är inte bara att det är information som färdas snabbt elektroniskt. Mounk menar att sociala medier har förvandlats till en kraft som bidrar till avdemokratisering eftersom sociala medier saknar redaktörer. Och saknas det redaktörer så finns det få, om alls några, möjligheter till ansvarsutkrävande. Sociala medier skyddar mest den som inte vill hålla sig till de samtalsregler som är viktiga för en demokrati.

Policyimplikationer

Eftersom kritiken mot sociala medier som den formulerats här är hård så vore det inte förvånande om någon väntade sig rekommendationer som gick ut på att begränsa de sociala medierna på något sätt. Att kräva hårdare granskning av redaktörer. Att kräva att redaktörer stänger ner flöden. Även om en sådan strategi diskuteras och i viss mån även provas så är det i dag i praktiken mycket svårt att reglera sociala medier även om försök till regleringar pågår (O'Carroll 2023). Kommunikation via digitala kanaler kan knappast stoppas utan att inrätta kontrollorgan som i sin tur kan vara svåra att kontrollera.

Därför landar ansvaret för att kunna hantera informationsflödena till stor del på individerna. Det är på individnivå som desinformation, lögn, falska konspirationsteorier, och hatkampanjer av olika slag måste hanteras om samhället i övrigt ska kunna hållas öppet. Det är välutbildade, bildade, källkritiskt medvetna, och belästa medborgare

som kan bedöma och filtrera vad som är värdefullt eller vad som sägs av auktoritära aktörer – hur mycket de än lindar in sina budskap. Det bästa skyddet mot de krafter som gör de digitala informationskanalerna till instrument för avdemokratisering byggs därför upp genom en väl fungerande skola. En skola som är jämlik och som lär ut ett kritiskt granskande tankesätt snarare än att tala om för elever och studenter vad de ska tycka. Det kan låta självklart men det finns allt för mycket som tyder på att skolan i dag tvingas syssla med helt andra saker i allt för stor utsträckning såsom att genomföra alltför mycket utvärderingar eller bara att kontrollera ordningen i klassrummen och avvärja hot mot lärare (Henrekson och Wennström 2022; Lärarförbundet 2021; Prekopic 2023).

Slutligen så måste det finnas tillgång till medier som noggrant granskar både sina egna och andras nyheter och tar fram granskande och undersökande artiklar som inte styrs främst av hur många klick de ger. Detta leder oss vidare till det sista område som vi vill uppmärksamma – nämligen journalistiken.

Om nu sociala medier motverkar den demokratiska utvecklingen på grund av att de saknar redaktörer, och att det leder till förekomsten av ”fake news” och exkluderingar av olika slag, kan man då inte tänka sig att journalistiken i större utsträckning borde drivas av starka redaktörer med normativa ideal som stöttar demokratin? Exempelvis redaktörer som månar om sanningen och verkar för ett mer inkluderande samhälle? Vore det en lösning?

7.5 Journalistikens uppdrag

Den fria journalistiken är särskilt beroende av yttrandefriheten. Men hur det fria ordet hanteras varierar. Å ena sidan har vi medier som står långt till höger politiskt och som bevisligen producerar falska nyheter. Två exempel är Fox News i USA och Al Jazeera med huvudsäte i Qatar (Hamdan 2023; Peltz och Riccardi 2023). Eller för att inte tala om alla tankesmedjor – som t.ex. SETA i Turkiet som mestadels levererar information som president Erdoğan vill höra (Sandelin 2022). Å andra sidan så finns det en riktning som företräds av en mer progressiv vänster som eftersträvar ”balans” i medie-rapporteringen eller som helt enkelt ser det journalistiska uppdraget som ett socialt eller politiskt projekt. Problemet är att strävan efter

balans eller viljan att skapa rättvisa också skapar filter för vad som blir nyheter, hur nyhetsrapporteringen ser ut när den väl sänds eller trycks, och hur avvikande eller obekväma uppfattningar hanteras (A'Lee Frost 2019; Bennet 2023; Dugyala 2020; Ekman 2023; Greenberg 2020; Jones 2020; Lifvendahl 2023; Lilla 2017; Pompeo 2018; Tabarrok 2019). Så det här är ingen enkel fråga heller.

Det behövs uppenbarligen journalistiska ideal och normer för att det fria ordet inte ska missbrukas och för att hålla medborgarna välinformerade om viktiga politiska frågor. Ett sådant ideal är att journalister ska kunna ”säga sanningen till makthavarna”. Det var utifrån ett sådant motiv som Peter Forsskål formulerade de tankar och idéer som sedan formulerades i vår Tryckfrihetsförordning år 1766. Men det kan bli problematiskt att försvara yttrandefriheten genom att på förhand bestämma vad den ska användas till. Historikern Timothy Snyder tar det till sin spets när han hävdar att säga sanningen till makthavare är syftet med just yttrandefriheten (Snyder 2023). Den ryskfödde journalisten Peter Pomerantsev har ett liknande budskap när han hävdar att informationsflöden ”för det goda” måste utformas så att medborgarna får reda på hur de kan påverka i de frågor som tas upp i nyheterna (Pomerantsev 2023). Utan tvekan är det viktigt att kunna och våga gå mot strömmen och alla gällande konventioner för att ställa svåra frågor och att frilägga sanningar. Men det är långt ifrån oproblematiskt att så tätt koppla yttrandefriheten till ett särskilt syfte och idéer om sanning som ofta är avhängiga de maktrelationer som råder i samhället. Vilka är de ”sanningar” som förtjänar att rapporteras medan andra bör förtigas? Vem avgör det? Ska journalister förväntas tala om hur ett problem ska lösas för att de ska kunna rapportera om det? Svaren kan ju styras till stor del av personliga politiska preferenser. Och det är uppenbart att försök att just kontrollera läsarnas reaktioner genom att utelämna information för att undvika konflikter och att fördomar sprider sig, mycket väl kan leda till att läsare söker sig till mycket vinklade nyhetsorgan. Många läsare som i dag läser en nyhetsnotis om t.ex. sammandrabbningar mellan ”grupperingar” vet att det alltid finns ett mer rättframt bud på vad det handlar om på t.ex. Flashback. Även om det som sägs där kanske inte är sant.

Falska nyheter eller vinklade nyheter kan medverka till att frambringa självzensur. Den som förstår att en nyhet är vinklad kan reagera genom att känna den frustration som vi diskuterat tidigare.

Läsaren förstår att vissa saker inte bör sägas. Eller ens bör tänkas. Så det är som vanligt – vägen till helvetet är stenlagd med goda intentioner. Eller onda. Det är mot den bakgrunden, bland annat, som journalisten Erik Fichtelius förespråkar en egentligen gammal men alltjämt viktig syn på journalisternas tillämpning av pressfriheten. Han förespråkar ”konsekvensneutralitet” vilket innebär att journalister inte alls ska ta hänsyn till vad som händer när deras nyheter har rapporterats (Fichtelius 2021). Det gäller att dessutom *inte* ta hänsyn till konventioner. Man ska vara *rak*. Det är så mediernas förtroende hos allmänheten upprätthålls. Eller, som Hertigen av Wellington lär ha sagt: “Publish and be damned!”. Frasen har länge använts för uttrycka ståndpunkten att obehagliga och kontroversiella budskap inte bör undertryckas. Men självfallet är det svårt att dra gränser till det som drar åt sensationalism eller det som kallas pajkastning. En ledande princip som återopas i medier är att allmänintresset ska kunna styra vad som blir en nyhet och hur mycket information som ska förmedlas om en händelse. Men allmänintresset har en subjektiv innebörd så även här föreligger problem som handlar om att avgöra vad som är lämpligt att rapportera. Men lösningen är ändå, menar Fichtelius, att journalister ska ta sig an sina uppdrag utan att ha ställt sig på någons sida i förväg. Helt enkelt att rapportera vad som grävs fram utan hänsyn till vem som drabbas eller gynnas.

Slutsatsen vi kan dra för denna studie är att även ”gammelmedier” såsom tidningar, radio och teve, fortfarande har en viktig roll att spela för hur medborgarna resonerar kring vad som kan sägas och diskuteras öppet. De har fördelen av att åtminstone ha redaktörer. Men det räcker inte i sig för att de ska motverka självcensur. Om det för åhöraren blir tydligt att vissa saker inte kan nämnas eller ens tas upp så uppstår i medvetandet en föreställning av hur åsiktskorridoren ser ut. En åsiktskorridor måste inte vara något som är dåligt. Det kan ju vara något som kan skapa en mer humanitär och disciplinerad diskussion som gagnar demokratin. En korridor kan ju verka som ett slags ledsagare för en individ att hålla sig informerad och upplyst i ett informationslandskap som är mycket svårnavigerat. Men mestadels så står trånga åsiktskorridorer i motsatsförhållande till yttrandefriheten. Och om det blir uppenbart för medborgarna att nyhetsflöden filtreras på förhand och det skiner igenom att nyhetsinslagen syftar till att få åhöraren att tänka på ett visst sätt efter snäva

ramar, så leder det sannolikt också till att näven i fickan knyts. Så växer frustrationen. Självcensuren slår till. Och det kan gagna extrema politiska aktörer.

Policyimplikationer

Det finns goda skäl för att nyheter och opinionsbildning bör hållas isär, och för att journalistiken främst förespråkar ett ansvarstagande för att nyhetsrapporteringen är saklig, neutral, och välgrundad snarare än för de konsekvenser som följer av den. Fichtelius analys är därför viktig. Men det är uppenbarligen lättare sagt än gjort. Även om nyhetsredaktionerna skulle vilja upprätthålla konsekvensneutraliteten som ideal, så är den svår att förverkliga på grund av ekonomiska realiteter. Det är lätt att ställa krav på ”god journalistik” men samtidigt är det svårt att ange en praktisk lösning för hur den bäst kan åstadkommas. Om mediekonsumenterna, kunderna, efterfrågar nyhetsmedier som är överdrivet cyniska och polariserande så är det helt enkelt svårt att stoppa. Och nyhetsmedier förenklar svåra problem i samhället som att de nästan alltid främst handlar om en kamp mellan goda och onda krafter. Om mediekonsumenterna främst lockas av den typen av budskap så blir det också en lönsam strategi för medierna eftersom de får lättare att sälja annonsplatser. Så som policyrekommendation är konsekvensneutralitet ett tydligt mål. Men hur det förvekligas kan vi inte svara på här. Vi landar även här i svaret att det bästa som kan göras är att ge de yngsta i samhället en ambitiös och välfungerande skola som alla får lika god tillgång till.

7.6 Epilog

Det vi förmedlat här är långt ifrån en uttömmande bild av självcensurens utbredning i Sverige. Än mindre har vi berört alla dess konsekvenser. I slutdiskussionen har vi främst utgått från vad vi vet genom tidigare forskning om vad som kan hända om yttrandefriheten begränsas. Men de två undersökningar av självcensuren som vi nu har genomförts visar att självcensuren är alltför utbredd i Sverige. Det finns goda skäl att anta att det inte är bara Sverige som detta drabbar. Det är sannolikt ett växande problem i demokratier mer generellt, och det gör dem sårbara inte bara för extrema rörelser

inifrån, utan även påverkan från t.ex. främmande makt. Det finns goda skäl till att ta argumenten på allvar som säger att självcensuren gör både demokratin och ekonomin sårbar.

Anledningen till att vi ville genomföra denna studie var att vi i våra tidigare studier visat att graden av politisk tolerans i Sverige i vissa avseenden kan betecknas som låg (Persson och Widmalm 2022). Vi har även sett att stödet för demokratin sviktar i flera avseenden och när vissa politiska frågor tas upp för debatt (Persson och Widmalm 2023). Det kan i sin tur hänga ihop med olika former av konformism och begränsningar av friheter som hämmar samtal och som begränsar vad som tillåts sägas. Därför ville vi även undersöka förekomsten av självcensur. Om politisk intolerans lägger restriktioner på vilka rättigheter och friheter andra ska åtnjuta, så färgar det, av logisk nödvändighet, av sig på vad individer själva anser att de kan tala högt om. Befinner man sig i den politiska mittfåran eller är en del av en vedertagen normkultur så kan intolerans gentemot andra formuleras utan större kostnad. Det kan upplevas som en frihet för den som känner att den står på fast politisk mark. Men den som utsätts för intolerans, eller i varje fall upplever att den utsätts för något sådant, blir den som knyter näven i fickan – den som påtvingar sig själv tystnad, eller bara inte blir hörd, och som då blir frustrerad av det. Det är lätt att tänka att de som känner så helt enkelt får stå ut med det. Men det är kanske inte det enda som händer. De medborgare som upplever att de inte fritt kan uttrycka sina åsikter kanske till slut anlägger ett cyniskt perspektiv på de partier, medier eller vänner som säger sig försvara demokratin. För nästa generation kan majoriteter och minoriteter ha bytt plats. Och då får självcensuren och intoleransen en helt ny innebörd. Det är inte forskningsresultat från våra studier. Men det är en välgrundad farhåga.

Referenser

- Acemoglu, Daron, Suresh Naidu, James Robinson, och Pascual Restrepo. 2017. "Democracy and Economic Growth: New Evidence." *VoxDev*. <https://voxdev.org/topic/institutions-political-economy/democracy-and-economic-growth-new-evidence> (September 19, 2023).
- Acemoglu, Daron, och James Robinson. 2012. *Why Nations Fail - The Origins of Power, Prosperity and Poverty*. Crown Business.
- Adamska, Krystyna. 2017. "Self-Censorship in Organizations." I *Self-Censorship in Contexts of Conflict*, Peace Psychology Book Series, eds. Daniel Bar-Tal, Rafi Nets-Zehngut, och Keren Sharvit. Cham: Springer International Publishing, 41–60. http://link.springer.com/10.1007/978-3-319-63378-7_3 (Augusti 29, 2023).
- Agrell, Erik, och Beata Agrell. 2022. "Inga-Greta Agrell – En Biografi." *Agrell.info*. <https://agrell.info/inga-greta/biografi.html> (November 6, 2023).
- Ahlbäck Öberg, Shirin, och Louise Bringselius. 2015. "Professionalism and Organizational Performance in the Wake of New Managerialism." *European Political Science Review*, årg. 7, nr 4, s. 499–523. 7(4): 499–523.
- Aixalá, José, och Gema Fabro. 2009. "Economic Freedom, Civil Liberties, Political Rights and Growth: A Causality Analysis." *Spanish Economic Review* 11(3): 165–78.
- A'Lee Frost, Amber. 2019. "Why the Left Can't Stand The New York Times." *Columbia Journalism Review*. https://www.cjr.org/special_report/why-the-left-cant-stand-the-new-york-times.php/ (September 20, 2023).

- Alfonso-Gil, Javier, Maricruz Lacalle-Calderón, och Rocío Sánchez-Mangas. 2014. "Civil Liberty and Economic Growth in the World: A Long-Run Perspective, 1850–2010." *Journal of Institutional Economics* 10(3): 427–49.
- Alvesson, Mats. 2014. "Rädsla att göra fel bör inte få ta över." *Svenska Dagbladet*. <https://www.svd.se/a/45c3078c-3797-34a0-9ca7-a30f599cd961/radsla-att-gora-fel-bor-inte-fa-ta-over> (Augusti 25, 2023).
- Alvesson, Mats. 2019. *Extra allt*. Stockholm: Fri tanke.
- Alvesson, Mats, och André Spicer. 2019. *Dumhetsparadoxen*. Stockholm: Fri tanke. <https://fritanke.se/bokhandel/bocker/dumhetsparadoxen/> (November 26, 2021).
- Anderson, Benedict R. O’G. 1983. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.
- Asp, Jon. 2021. "Tystnad, symbolpolitik, tagning – Visionärerna flyr landet." <https://www.aftonbladet.se/a/2dR91l> (Augusti 16, 2021).
- Barro, Robert J. 1998. *Getting It Right: Markets and Choices in a Free Society*. 4. print. Cambridge, Mass. [: MIT Press.
- Bar-Tal, Daniel. 2017. "Self-Censorship as a Socio-Political-Psychological Phenomenon: Conception and Research: Self-Censorship in a Society." *Political psychology* 38: 37–65.
- Beckman, Ludvig. 2016. *Själv censur, yttrandejämlikhet och yttrandefrihet*. Stockholm: Konstnärsnämnden.
- Bennet, James. 2023. "When the New York Times lost its way". *The Economist*. <https://www.economist.com/1843/2023/12/14/when-the-new-york-times-lost-its-way> (19 december 2023).
- Benyishay, Ariel, och Roger R. Betancourt. 2010. "Civil Liberties and Economic Development." *Journal of Institutional Economics* 6(3): 281–304.
- Bergling, Mikael. 2019. "Granskning: Varannan lärare är tyst av rädsla för att straffas." <https://skolvarlden.se/artiklar/granskning-varannan-larare-ar-tyst-av-radsla-att-straffas> (Augusti 27, 2023).

- Bjereld, Ulf, Cecilia Garme, och Jonas Hinnfors. 2022. *Att Älska Den Man Kan Få - Januariavtalet Och Svensk Demokrati i Förändring*. Stockholm: Atlas.
- Blinder, Alan S. 2014. *After the Music Stopped: The Financial Crisis, the Response, and the Work Ahead*. New York: Penguin books.
- Boverket. 2023. "Jämställdhet i samhällsplaneringen." *Boverket*. <https://www.boverket.se/sv/samhallsplanering/sa-planeras-sverige/nationell-planering/nationella-mal-for-planering/jamstalldhet-i-samhallsplaneringen/> (September 20, 2023).
- Brante, Thomas, Eva Johansson, Gunnar Olofsson, och Lennart G Svensson. 2015. *Professionerna i Kunskapssambället*. Stockholm: Liber.
- Brinkemo, Per. 2020. *Mellan klan och stat: somalier i Sverige*. Timbro. <https://timbro.se/forlag/mellan-klan-och-stat-somalier-i-sverige/> (Oktober 11, 2021).
- Brottsförebyggande rådet. 2019. *Tystnadskulturer - Brottsförebyggande rådet*. Brottsförebyggande rådet. https://bra.se/download/18.62c6cfa2166eca5d70ea8578/1614334364279/2019_10_Tystnadskulturer.pdf (Augusti 17, 2021).
- Brottsoffermyndigheten. 2021. *Näthat Och Själv censur – Det Nya Normala?*
- Bruno, Andy. 2016. "The Nature of Soviet Power: An Arctic Environmental History." Cambridge: Cambridge University Press.
- Byström, Mikael, och Pär Frohnert. 2017. Kunskapsöversikt *Invandringens Historia - Från "Folkhemmet" till Dagens Sverige*. Delegationen för Migrationsstudier.
- Bäck, Hanna, och Andrej Kokkonen. 2022. "Affektiv Polarisering Bland Riksdagsledamöterna." I *Folkviljans Förverkligare*, eds. Patrik Öhberg, Henrik Oscarsson, och Jakob Ahlbom. Göteborg: Göteborgs universitet, Statsvetenskapliga institutionen.
- Bäckström Lerneby, Johanna. 2020. *Familjen*. Stockholm: Mondial.

- Carlson, Taylor N., och Jaime E. Settle. 2022. *What Goes Without Saying: Navigating Political Discussion in America*. Cambridge: Cambridge University Press.
<https://www.cambridge.org/core/books/what-goes-without-saying/DFF1AE538BD9E193A565F0D0C470E5A8> (Februari 20, 2023).
- Chamlee-Wright, Emily. 2019. "Self-Censorship and Associational Life in the Liberal Academy." *Society* 56(6): 538–49.
- Chazan, Guy. 2023. "A Danger for Democracy? Germany's Far Right Scores First Local Victory." *Financial Times*.
<https://www.ft.com/content/d2eb427f-5e8e-4448-950a-96203e52eb9d> (Augusti 25, 2023).
- Cheru, Fantu, och Cyril I. Obi, eds. 2010. *The Rise of China and Africa in India: Challenges, Opportunities and Critical Interventions*. London: Zed Books (in Association with the Nordic Africa Institute, Uppsala).
- Cook, Philip, och Conrad Heilmann. 2013. "Two Types of Self-Censorship: Public and Private." *Political studies* 61(1): 178–96.
- CP, FIRE och RCE. 2020. *College Free Speech Rankings: What's the Climate for Free Speech on America's College Campuses?* College Pulse, Foundation for Individual Rights in Education, Real Clear Education.
- Dahl, Robert Alan. 1989. *Democracy and Its Critics*. Nachdr. New Haven: Yale University Press.
- Das, Sauvik, och Adam Kramer. 2013. "Self-Censorship on Facebook." *Proceedings of the International AAAI Conference on Web and Social Media* 7(1): 120–27.
- "Declaration of Independence - Uppslagsverk - NE.Se."
<https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/declaration-of-independence> (September 19, 2023).
- Dehdari, Sirus. 2018. "Economic Distress and Support for Far-Right Parties - Evidence from Sweden." *SSRN Electronic Journal*. <https://www.ssrn.com/abstract=3160480> (Augusti 8, 2021).

- Dennison, James, och Andrew Geddes. 2019. "A Rising Tide? The Salience of Immigration and the Rise of Anti-Immigration Political Parties in Western Europe". *The Political Quarterly* 90(1): 107–16.
- Der Spiegel. 1957. "Dr. Elisabeth Noelle-Neumann." *Der Spiegel*. <https://www.spiegel.de/politik/dr-elisabeth-noelle-neumann-a-3f6bb4ff-0002-0001-0000-000041758323> (September 21, 2023).
- Detert, James R., och Amy C. Edmondson. 2011. "Implicit Voice Theories: Taken-for-Granted Rules of Self-Censorship at Work." *Academy of Management Journal* 54(3): 461–88.
- Dikötter, Frank. 2011. *Mao's Great Famine: The History of China's Most Devastating Catastrophe, 1958 - 62; [Winner of the BBC Samuel Johnson Prize for Non-Fiction]*. London Berlin: Bloomsbury.
- Doucouliagos, Hristos, och Mehmet Ali Ulubaşoğlu. 2008. "Democracy and Economic Growth: A Meta-Analysis: DEMOCRACY AND GROWTH." *American Journal of Political Science* 52(1): 61–83.
- Dugyala, Rishika. 2020. "NYT Opinion Editor Resigns after Outrage over Tom Cotton Op-Ed." *POLITICO*. <https://www.politico.com/news/2020/06/07/nyt-opinion-bennet-resigns-cotton-op-ed-306317> (20 september, 2023).
- Economy, Elizabeth, och Kenneth Lieberthal. 2007. "Scorched Earth: Will Environmental Risks in China Overwhelm Its Opportunities?" *Harvard Business Review*. <https://hbr.org/2007/06/scorched-earth-will-environmental-risks-in-china-overwhelm-its-opportunities> (18 april 2023).
- Ekins, Emily E. 2020. "Poll: 62% of Americans Say They Have Political Views They're Afraid to Share". Cato Institute, Survey Reports, <https://ssrn.com/abstract=3659953> (22 Juli, 2020)
- Ekman, Malin. 2023. *Skymning i Amerika: Berättelser Om Ett Annat USA*. Stockholm: Volante.
- Ekström, Anna. 2021. *Finns Det En Tystnadskultur i Göteborg Stad?*

- Elensky, Torbjörn. 2022. "Det Sitter i Vägarna." I *Skör Demokrati: Det Öppna Samhällets Motkrafter i Svensk Offentlig Debatt, Kultur Och Forskning*, eds. Sten Widmalm och Thomas Persson. Stockholm, 109–32.
- Festenstein, Matthew. 2018. "Self-Censorship for Democrats." *European journal of political theory* 17(3): 324–42.
- Fichtelius, Erik. 2021. *Äkta nyheter*. Stockholm: Fri tanke.
- FIRE. 2023. "FIRE." *Scholars Under Fire Database | The Foundation for Individual Rights and Expression*. <https://www.thefire.org/research-learn/scholars-under-fire> (September 15, 2023).
- Forsskål, Peter. 1984. *Tankar om borgerliga friheten*. Stockholm: Rediviva.
- Freedom House. 2023. *Freedom in the World 2023*. Washington D.C.: Freedom House.
- Fukuyama, Francis. 1992. *The End of History and the Last Man*. London: Hamish Hamilton.
- Gat, Azar. 2007. "The Return of the Authoritarian Great Powers." *Foreign Affairs*. <http://www.foreignaffairs.org/20070701faessay86405/azar-gat/the-return-of-authoritarian-great-powers.html> (January 21, 2007).
- German, K.T, och S.T Stevens. 2015. *Scholars under Fire: The Targeting of Scholars for Ideological Reasons from 2015 to Present*. The Foundation for Individual Rights in Education. <https://www.thefire.org/research/publications/miscellaneous-publications/scholars-under-fire/>.
- Gibson, James L. 1992. "The Political Consequences of Intolerance: Cultural Conformity and Political Freedom." *American Political Science Review* 86(2): 338–56.
- Gibson, James L. 1993. "Political Freedom: A Sociopsychological Analysis." I *Reconsidering the Democratic Public*.
- Gibson, James L. 2012. "Being Free in Obama's America: Racial Differences in Perceptions of Constraints on Political Action." *Daedalus (Cambridge, Mass.)* 141(4): 114–29.

- Gibson, James L., och Joseph I. Sutherland. 2020. "Americans Are Self-Censoring at Record Rates." *Persuasion*.
<https://www.persuasion.community/p/americans-are-self-censoring-at-record> (April 12, 2022).
- Gibson, James L., och Joseph L. Sutherland. 2023. "Keeping Your Mouth Shut: Spiraling Self-Censorship in the United States." *Political science quarterly*.
- Gilljam, Mikael och Jörgen Hermansson (red.). 2004. "Demokratins mekanismer." Malmö: Liber förlag.
- Greenberg, David. 2020. "The New York Times Used to Be a Model of Diverse Opinion. What Happened?" *POLITICO*.
<https://www.politico.com/news/magazine/2020/06/14/how-the-new-york-times-survived-the-1960s-316530> (September 20, 2023).
- Green-Pedersen, C., och J. Krogstrup. Immigration as a political issue in Denmark and Sweden". *European Journal of Political Research* 47(5): 610–34.
- Groglopo, Andrián, Majsja Allelin, Diana Mulinari, och Mulinari Días, eds. 2016. *Vardagens Antirasism - Om Rörelsens Villkor Och Framväxt i Sverige*. Antirasistiska akademien.
- Gustavsson, Sverker. 2018. "Vad Krävs För Att Liberalismen Inte Ska Gå Förlorad?" *Statsvetenskaplig tidskrift* 120(1).
- Hamdan, Inas. 2023. "Så får Al Jazeera ryktena om Sverige att explodera." *Sydsvenskan*. <https://www.sydsvenskan.se/2023-09-14/sa-far-al-jazeera-ryktena-om-sverige-att-explodera> (September 20, 2023).
- Henrekson, Magnus, och Johan Wennström. 2022. *Dumbing down: The Crisis of Quality and Equity in a Once-Great School System and - How to Reverse the Trend*. Cham: Palgrave Macmillan.
- Heuman, Johannes. 2022. "Jag Får Inte Rita Muhammed' - Perspektiv På Muhammedkarikatyrkrisen i Sverige Och Frankrike." I *Skör Demokrati*, Stockholm: Fri Tanke.
- Hirschman, Albert O. 1970. *Exit, Voice, and Loyalty: Responses to Decline in Firms, Organizations, and States*. Cambridge, Mass: Harvard University Press.

- Hoffmann, Christian Pieter, och Christoph Lutz. 2017. "Spiral of Silence 2.0: Political Self-Censorship among Young Facebook Users." I *Proceedings of the 8th International Conference on Social Media & Society, #SMSociety17*, New York, NY, USA: Association for Computing Machinery, 1–12.
<https://doi.org/10.1145/3097286.3097296> (March 6, 2023).
- Honeycutt, Nathan, Sean Stevens, and Eric Kaufmann. 2022. *The Academic Mind in 2022: What Faculty Think About Free Expression and Academic Freedom on Campus*.
<https://www.thefire.org/research-learn/academic-mind-2022-what-faculty-think-about-free-expression-and-academic-freedom>.
- Horton, John. 2011. "Self-Censorship." *Res publica (Liverpool, England)* 17(1): 91–106.
- Hvistendahl, Mara. 2008. "China's Three Gorges Dam: An Environmental Catastrophe?" *Scientific American*.
<https://www.scientificamerican.com/article/chinas-three-gorges-dam-disaster/> (April 18, 2023).
- Idle, Faysa, Daniel Fridell, och Theodor Lundgren. 2023. *Ett Ord För Blod*. Lind Co.
- Jones, Tom. 2020. "Breaking down the Controversial Resignation of New York Times Opinion Writer Bari Weiss." *Poynter*.
<https://www.poynter.org/newsletters/2020/breaking-down-the-controversial-resignation-of-new-york-times-opinion-writer-bari-weiss/> (September 20, 2023).
- Joravsky, David. 1986. *The Lysenko affair*. Chicago: University of Chicago Press.
- Jungar, Ann-Catherine. 2018. "Continuity and Convergence: Populism in Scandinavia." I *The Routledge Handbook of Scandinavian Politics*, eds. Peter Nedergaard och Anders Wivel. London ; New York, NY: Routledge.
- Jylhä, Kirsti M., Jens Rydgren, och Pontus Strimling. 2019. "Radical Right-wing Voters from Right and Left: Comparing Sweden Democrat Voters Who Previously Voted for the Conservative Party or the Social Democratic Party." *Scandinavian Political Studies* 42(3–4): 220–44.

- Karlskrona kommun. 2023. "Rätten Att Vara Den Du Är Ska Genomsyra Hela Skolan - Karlskrona.Se."
<https://www.karlskrona.se/nyheter-karlskrona-kommun/r%c3%a4tten-att-vara-den-du-%c3%a4r-ska-genomsyra-hela-skolan/> (September 20, 2023).
- Karlsson, Christer, Sharon Rider, och Sten Widmalm. 2020. "Universitetet Bör Be Aronsson Om Ursäkt." *Uppsala Nya Tidning*.
- Karran, Terence. 2018. "Academic Freedom in Sweden: De Jure Legalities & De Facto Realities." Presented at the Academic Freedom Seminar, University of Lund.
- Karran, Terence, Klaus D. Beiter, och Kwadwo Appiagyei-Atua. 2017. "Measuring Academic Freedom in Europe: A Criterion Referenced Approach." *Policy Review in Higher Education* 1(2): 209–39.
- Kaufmann, Eric. 2021. *Academic Freedom in Crisis: Punishment, Political Discrimination, and Self-Censorship*.
<https://cspicenter.org/wp-content/uploads/2021/03/AcademicFreedom.pdf>.
- Kenny, Timothy, och Peter Gross. 2008. "Journalism in Central Asia: A Victim of Politics, Economics, and Widespread Self-Censorship." *The International Journal of Press/Politics* 13(4): 515–25.
- Kinne, Burdette. 1943. "Voltaire Never Said It!" *Modern Language Notes* 58(7): 534.
- Kuran, Timur. 1997. *Private Truths, Public Lies: The Social Consequences of Preference Falsification*. Cambridge (Mass.): Harvard university press.
- Kwon, K. Hazel, Shin-Il Moon, och Michael A. Stefanone. 2015. "Unspeaking on Facebook? Testing Network Effects on Self-Censorship of Political Expressions in Social Network Sites." *Quality & quantity* 49(4): 1417–35.
- La Noue, George R. 2019. "The Price of Individual and Institutional Self-Censorship." *Society* 56(6): 577–80.
- Larsson, Maria. 2021. "Jag ska förmedla kunskap, inte skydda studenter från obehag." *Sydsvenskan*.

- Lee, Francis L. F. 2019. "Self-Censorship". I *The International Encyclopedia of Journalism Studies*, red. Tim P. Vos m.fl. Wiley, 1–5.
https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9781118841570.iej_s0096 (20 december 2023).
- Lifvendahl, Tove. 2023. "Chefredaktörens korståg mot kättarna | Tove Lifvendahl | SvD Ledare." *Svenska Dagbladet*.
<https://www.svd.se/a/5BzK5m/peter-wolodarski-stoter-ut-de-som-avviker>. (September 20, 2023).
- Lilla, Mark. 2017. *The Once and Future Liberal - After Identity Politics*. New York: HarperCollins.
- Lindberg, Katarina, och Hans Olsson, eds. 2016. *Samhällskroppen - Om Samhälle, Kön, Sexualitet - Ett Kunskapsmaterial För Lärare i Samhällsorienterande Ämnen i Grundskolan Och Gymnasieskolan*. RFSU.
- Lindberg, Staffan, och Jan Teorell. 2013. "Varieties of Democracy (V-Dem) - Om Att Mäta Demokrati Och Diktatur." *Statsvetenskaplig tidskrift* 115(4): 273–92.
- Lindgren, Håkan. 2022. "Cancelkultur Finns Inte - Därför Kan Du Inte Försvara Dig." I *Skör Demokrati*, eds. Sten Widmalm och Thomas Persson. Stockholm: Fri Tanke.
- Lindgren, Lena. 2014. *Nya Utvärderingsmonstret - Om Kvalitetsmätning i Den Offentliga Sektorn*. Lund: Studentlitteratur.
- Lindsay, James. 2023. "Cancel/Cancel Culture." *New Discourses*.
<https://newdiscourses.com/tftw-cancel-culture/> (November 7, 2023).
- Lipset, Seymour Martin. 1959. "Some Social Requisites of Democracy: Economic Development and Political Legitimacy." *The American Political Science Review* 53(1): 69–105.
- Lipset, Seymour Martin. 1981. *Political Man*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Littorin, Jens. 2021. "Josefson: "Tystnadskulturen ett nationellt problem"." *DN.SE*. <https://www.dn.se/sverige/josefson-tystnadskulturen-ett-nationellt-problem/> (Augusti 21, 2021).

- Lührmann, Anna, och Staffan I. Lindberg. 2019. "A Third Wave of Autocratization Is Here: -What Is New about It?" *Democratization* 26(7): 1095–1113.
- Lührmann, Anna, Marcus Tannenberg, och Staffan I. Lindberg. 2018. "Regimes of the World (RoW): Opening New Avenues for the Comparative Study of Political Regimes." *Politics and Governance* 6(1).
- Lukianoff, Greg, och Jonathan Haidt. 2019. *The Coddling of the American Mind: How Good Intentions and Bad Ideas Are Setting up a Generation for Failure*. New York City: Penguin Books.
- Lukianoff, Greg, och Rikki Schlott. 2023. *The Canceling of the American Mind: How Cancel Culture Undermines Trust, Destroys Institutions, and Threatens Us All*. London: Allen Lane.
- Läraryrket. 2021. "Håll Käften Kärring" - En Rapport Om Lärares Utsatthet För Hot Och Våld i Fritidshem, Förskoleklass Och Grundskolan Årskurs 1-6. Läraryrket.
https://res.cloudinary.com/lararforbundet/image/upload/v1634104689/9a23cccacaf756164efd0249af73adc4/Ha%CC%8All_ka%CC%88ften_ka%CC%88rring__rapport_om_la%CC%88ra_res_utsatthet_fo%CC%88r_hot_och_va%CC%8Ald.pdf.
 (Januari 12, 2022).
- Mchangama, Jacob. 2022. *Free Speech: A History from Socrates to Social Media*. Basic Books.
- McNeill, William H. 1982. *The Pursuit of Power. Technology, Armed Force, and Society since A.D. 1000*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Mearsheimer, John. 1991. "Noelle-Neumann Was a Willing Anti-Semite." *Chicago Maroon*: 17–18.
- "Medborgerliga Fri- Och Rättigheter - Uppslagsverk - NE.Se." <https://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/l%C3%A5ng/medborgerliga-fri-och-r%C3%A4ttigheter> (September 19, 2023).
- Menzner, Jan, och Richard Traunmüller. 2023. "Subjective Freedom of Speech: Why Do Citizens Think They Cannot Speak Freely?" *Politische Vierteljahresschrift* 64(1): 155–81.
- Mill, John Stuart. 1984. *Om friheten*. [Ny utg.]. Stockholm: Natur och kultur.

- Mounk, Yascha. 2018. *The People vs. Democracy : Why Our Freedom Is in Danger and How to Save It*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Mounk, Yascha. 2023. *The Identity Trap: A Story of Ideas and Power in Our Time*. London: Allen Lane an imprint of Penguin Books.
- Mudde, Cas, och Cristóbal Rovira Kaltwasser. 2017. *Populism : A Very Short Introduction*. New York, NY: Oxford University Press.
- Müller, Jan-Werner. 2016. *What Is Populism?* Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Neiman, Susan. 2023. *Left Is Not Woke*. Medford: Polity Press.
- Nilsson, Mimmi. 2022. "Därför röstar unga väljare höger: "Konservativ våg"." *SVT Nyheter*.
<https://www.svt.se/nyheter/inrikes/darfor-rostar-unga-valjare-hoger-konservativ-vag> (September 22, 2023).
- Noelle-Neumann, Elisabeth. 1993. *The Spiral of Silence: Public Opinion - Our Social Skin*. 2. ed. Chicago: Univ. of Chicago Press.
- Nordin, Svante. 2006. *Det politiska tänkandets historia*. 2. uppl. Lund: Studentlitteratur.
- O'Carroll, Lisa. 2023. "How the EU Digital Services Act Affects Facebook, Google and Others." *The Guardian*.
<https://www.theguardian.com/world/2023/aug/25/how-the-eu-digital-services-act-affects-facebook-google-and-others> (November 9, 2023).
- Oscarsson, Henrik Ekengren. 2013. "Väljare är inga dumbommar." <https://politologerna.wordpress.com/2013/12/10/valjare-ar-inga-dumbommar/> (Februari 20, 2023).
- Oscarsson, Henrik Ekengren. 2021. "Får man äntligen säga vad man vill i det här landet? | Henrik Ekengren Oscarsson." *Svenska Dagbladet*. <https://www.svd.se/a/Blgqd9/far-man-antligen-saga-vad-man-vill-i-det-har-landet> (September 4, 2023).
- O'Shea, Stephen. 2007. *Sea of Faith - Islam and Christianity in the Medieval Mediterranean World*. London: Profile Books Ltd.

- Oskarson, Maria, och Marie Demker. 2015. "Room for Realignment: The Working-Class Sympathy for Sweden Democrats." *Government and Opposition* 50(4): 629–51.
- Panda, Ankit. 2014. "How the Soviet Union Created Central Asia's Worst Environmental Disaster". <https://thediplomat.com/2014/10/how-the-soviet-union-created-central-asias-worst-environmental-disaster/> (18 april 2023).
- Peltz, Jennifer, och Nicholas Riccardi. 2023. "What to Know about the Fox News Defamation Lawsuit." *PBS NewsHour/AP*. <https://www.pbs.org/newshour/nation/what-to-know-about-the-fox-news-defamation-lawsuit> (September 5, 2023).
- Persson, Thomas, och Sten Widmalm. 2022. "Politisk Tolerans Och Själv censur i Orostider." I *Du Sköra Nya Värld*, SOM-undersökningen, eds. Ulrika Andersson, Henrik Oscarsson, Björn Rönnerstrand, och Nora Theorin. SOM-institutet.
- Persson, Thomas, och Sten Widmalm. 2023. "Demokrati Som Överideologi Eller En Ideologi Bland Andra?" I *Ovisshetens Tid*, Göteborg.
- Petersson, Olof. 1998. *Demokrati och medborgarskap*. 1. uppl. Stockholm: SNS (Studieförb. Näringsliv och samhälle).
- Pluckrose, Helen, och James Lindsay. 2020. *Cynical Theories: How Universities Made Everything about Race, Gender, and Identity—and Why This Harms Everybody*. London: Swift Press.
- Pomerantsev, Peter. 2023. "Tanke och sanning under press: Propaganda för det goda? | UR Play." *urplay.se*. <https://urplay.se/program/232484-tanke-och-sanning-under-press-propaganda-for-det-goda> (September 20, 2023).
- Pomeranz, Kenneth. 2021. *The Great Divergence: China, Europe, and the Making of the Modern World Economy*. First Princeton Classics Paperback Edition. Princeton: Princeton University Press.
- Pompeo, Joe. 2018. "'Journalism Is Not About Creating Safe Spaces': Inside the NYT's Woke Civil War." *Vanity Fair*. <https://www.vanityfair.com/news/2018/04/a-woke-civil-war-is-simmering-at-the-new-york-times> (September 5, 2023).

- Power, Michael. 1997. *The Audit Society - Rituals of Verification*. Oxford University Press.
- Prekopic, Vesna. 2023. *Brottsplats: Skolan*. Volante.
- Przeworski, Adam, och Fernando Limongi. 1993. "Political Regimes and Economic Growth." *Journal of Economic Perspectives* 7(3): 51–69.
- Putnam, Robert D. 1994. "Bowling Alone: Democracy in America at the End of the Twentieth Century." I *Nobel Symposium*, ed. Uppsala University. Uppsala: Uppsala University, 1–28.
- Ranstorp, Magnus. 2023. *Från Terrorns Frontlinjer*. Stockholm: Mondial.
- Renström, Emma A., Hanna Bäck, och Yvonne Schmeisser. 2020. "Om Affektiv Polarisering Bland Svenska Väljare." I *Regntunga Skyar*, eds. Ulrika Andersson och Patrik Öhberg. Göteborg: Göteborgs universitet: SOM-institutet.
- Rokkan, Stein. 1989. *Stat, Nasjon, Klasse: Essays i Politisk Sosiologi*. 2. oppl. Oslo: Universitetsforlaget.
- Romei, Valentina, och John Reed. 2019. "The Asian Century Is Set to Begin." *Financial Times*.
<https://www.ft.com/content/520cb6f6-2958-11e9-a5ab-ff8ef2b976c7> (Augusti 28, 2023).
- Rosenberg, Göran. 2020. "Lättheten Att Bli Kränkt." *Göran Rosenberg*. <https://www.rosenberg.se/krnktheten> (November 9, 2023).
- Rotberg, Robert I., ed. 2008. *China into Africa: Trade, Aid, and Influence*. Washington, D.C: Brookings Institution Press.
- Rydgren, Jens, och Sara Van Der Meiden. 2019. "The Radical Right and the End of Swedish Exceptionalism." *European Political Science* 18(3): 439–55.
- Salihu, Diamant. 2021a. "För fem år sedan var Yasin bara en pojke."
- Salihu, Diamant. 2021b. *Tills Alla Dör*. Stockholm: Mondial.
- Sandelin, Magnus. 2022. "Svenska aktivister som går Erdogans ärenden." *Doku.nu*. <https://doku.nu/2022/09/25/svenska-aktivister-som-gar-erdogans-arenden/> (April 12, 2023).

- Sannerstedt, Anders. 2016. "Sverigedemokraternas Sympatisörer: Fler Än Någonsin." I *Ekvilibrium: SOM-Undersökningen 2015*, SOM-rapport, Göteborg.
https://som.gu.se/digitalAssets/1579/1579388_sverigedemokraternas-sympatisorer-fler-n-n-gonsin.pdf.
- Santesson, Peter. 2015. *Vem Vågar Prata Om Sina Åsikter?* Demoskop.
<https://web.archive.org/web/20190523175147/https://demoskop.se/vem-vagar-prata/> (September 12, 2023).
- Schimpfössl, Elisabeth, och Ilya Yablokov. 2020. "Post-Socialist Self-Censorship: Russia, Hungary and Latvia." *European Journal of Communication* 35(1): 29–45.
- Sen, Amartya. 1999. *Development as Freedom*. Oxford: Oxford University Press.
- Sharvit, Keren et al. 2018. "Self-Censorship Orientation: Scale Development, Correlates and Outcomes." *Journal of Social and Political Psychology* 6(2): 331–63.
- Shields, Jon A. 2016. *Passing on the Right: Conservative Professors in the Progressive University*. New York, NY: Oxford University Press.
- Sjögren, Henrik. 2023. "Migrationsverket – en havererad myndighet." *Fokus*. <https://www.fokus.se/veckans-fokus/en-havererad-myndighet/> (September 5, 2023).
- Nationalencyklopedin, skolastik.
<http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lang/skolastik> (December 20, 2023)
- Snyder, Timothy. 2023. "Thought and Truth under Pressure." *Svenska Akademien*.
<https://urplay.sehttps://embed.ur.se/embed/232486> (Augusti 24, 2023).
- de Soto, Hernando. 2000. *The Mystery of Capital*. London: Black Swan.
- Statistiska centralbyrån. 2023a. "Antal personer med utländsk eller svensk bakgrund (fin indelning) efter region, ålder och kön. År 2002 - 2022." *SCB Statistikdatabasen*.
http://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START__B_E__BE0101__BE0101Q/UtlSvBakgFin/ (September 5, 2023).

- Statistiska centralbyrån. 2023b. "Utrikes födda i Sverige." *Statistiska Centralbyrån*. <https://www.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/manniskorna-i-sverige/utrikes-fodda-i-sverige/> (September 5, 2023).
- Steen-Johnsen, Kari, och Bernard Enjolras. 2016. "The Fear of Offending: Social Norms and Freedom of Expression." *Society* 53(4): 352–62.
- Stiglitz, Joseph. 2002. *Globalization and Its Discontents*. London: Penguin - Allen Lane.
- Stone, Adrienne, och Frederick F. Schauer, eds. 2021. *The Oxford Handbook of Freedom of Speech*. Oxford, United Kingdom; New York, NY: Oxford University Press.
- Sunstein, Cass R. 2013. "The Battle of Two Hedgehogs." *The New York Review of Books*.
- Svensk författningssamling. 2008. "Diskrimineringslag (2008:567)." https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/diskrimineringslag-2008567_sfs-2008-567/ (November 7, 2023).
- Svensson, Måns, Björkenfeldt, Oscar, Åström Fredrik och Dahlstrand, Karl. 2021. "Näthat och demokratiskt deltagande – en kunskapsöversikt". Brottsoffermyndigheten, https://www.brottsoffermyndigheten.se/media/t1dnhnsp/kunskapsoversikt_nathat_2021_webb.pdf (Juni, 2021).
- Sveriges Radio. 2022. "Många som röstade för första gången röstade på SD." *Sveriges Radio*. <https://sverigesradio.se/artikel/manga-som-rostade-for-forstaganen-rostade-pa-sd> (September 5, 2023).
- Swift, Jonathan. 2013. *Hints towards an Essay on Conversation*. 1st ed. Cambridge University Press. https://www.cambridge.org/core/product/identifier/9781139016360%23c12/type/book_part (September 4, 2023).

- Söderberg, Johan. 2020. "Köns Och Genusperspektiv Som Indikatorer På Kvalitet Inom Humaniora, Samhälls- Och Utbildningsvetenskap." <https://www.rj.se/anslag/2020/kons-och-genusperspektiv-som-indikatorer-pa-kvalitet-inom-humaniora-samhalls--och-utbildningsvetenskap/> (September 5, 2023).
- Tabarrok, Alex. 2019. "A Visual Demonstration of How Fast the NYT Got Woke." <https://fee.org/articles/a-visual-demonstration-of-how-fast-the-nyt-got-woke/> (September 5, 2023).
- Tannenbergs, Marcus. 2017. "The Autocratic Trust Bias: Politically Sensitive Survey Items and Self-Censorship." *SSRN Electronic Journal*. <http://www.ssrn.com/abstract=2980727> (Juni 30, 2023).
- Tapsell, Ross. 2012. "Old Tricks in a New Era: Self-Censorship in Indonesian Journalism." *Asian Studies Review* 36(2): 227–45.
- Teiwes, Frederick C., och Warren Sun. 1999. *China's road to disaster: Mao, central politicians, and provincial leaders in the unfolding of the great leap forward, 1955-1959*. Armonk, N.Y: M.E. Sharpe.
- Teorell, Jan, Hanna Bäck, Johan Hellström, och Johannes Lindvall. 2020. *134 Dagar: Om Regeringsbildningen Efter Valet 2018*. Göteborg: Makadam.
- The Economist. 2021. "Communist Party Cancel Culture Targets Internet Celebrities." *The Economist*. <https://www.economist.com/business/communist-party-cancel-culture-targets-internet-celebrities/21806541> (November 7, 2023).
- Trägårdh, Lars, Susanne Wallman Lundåsen, Dag Wollebæk, och Lars Svedberg. 2013. *Den Svåla Svenska Tilliten: Förutsättningar Och Utmaningar*. Första upplagan. Stockholm: SNS Förlag.
- United Nations / Development Programme. 2002. *Deepening Democracy in a Fragmented World*. New York: Oxford Univ. Press.
- Uppsala universitet. 2016. *Plan För Jämställdhetsintegrering 2017-2019 - UFV 2016/418*.

- Uvell, Markus. 2018. *Bakslaget: radikalt etablissemang, konservativa medborgare*. Stockholm: Timbro förlag.
- Varieties of Democracy. 2022. "Democracy Reports – V-Dem." <https://www.v-dem.net/publications/democracy-reports/> (Februari 10, 2023).
- Vit icke vit. 2019. "Jag och min organisation i det antirasistiska arbetet." *Vit Icke Vit*. <https://vitickevit.lsu.se/organisation/> (September 20, 2023).
- Väliveronen, Esa, och Sampsa Saikkonen. 2021. "Freedom of Expression Challenged: Scientists' Perspectives on Hidden Forms of Suppression and Self-Censorship." *Science, technology, & human values* 46(6): 1172–1200.
- Warburton, Nigel. 2009. *Free Speech: A Very Short Introduction*. Oxford ; New York: Oxford University Press.
- Widmalm, Sten. 2019a. "De integrationspolitiska utredningarna som kulturkrig." *Respons* (6). <http://tidskriftenrespons.se/artikel/de-integrationspolitiska-utredningarna-som-kulturkrig/> (Februari 26, 2022).
- Widmalm, Sten. 2019b. "På normstyrningens bakgård - Respons." *Respons* (1). <https://tidskriftenrespons.se/artikel/pa-normstyrningens-bakgard/>, <https://tidskriftenrespons.se/artikel/pa-normstyrningens-bakgard/> (Augusti 25, 2023).
- Widmalm, Sten. 2021. "Dogmerna tar över." *Axess* (9). <https://www.axess.se/artiklar/dogmerna-tar-over/> (December 15, 2021).
- Widmalm, Sten. 2023a. "Byråkrati och etikregelverk kväver den fria forskningen." *DN.SE*. <https://www.dn.se/debatt/byrakrati-och-etikregelverk-kvaver-den-fria-forskningen/> (Augusti 25, 2023).
- Widmalm, Sten. 2023b. "Cancelkulturen lever." *Kvartal*. <https://kvartal.se/artiklar/cancelkulturen-lever-del-1/> (Augusti 25, 2023).
- Widmalm, Sten, och Sven Oskarsson. 2008. "Tolerance and Democracy in Liberal and Authoritarian Market Economies." I *Glasshouse Forum: The Return of the Capitalist-Authoritarian Great Powers*, Paris: Glasshouse Forum.

- Widmalm, Sten, och Thomas Persson. 2022. *Skör Demokrati : Det Öppna Samhällets Motkrafter i Svensk Offentlig Debatt, Kultur Och Forskning*. Stockholm: Fri tanke.
- Wolf, Martin. 2005. *Why Globalization Works*. 1. publ. as a Yale Bene book. New Haven, Conn.: Yale Nota Bene.
- Wooldridge, Adrian. 2022. *Meritokrati: Idén som förändrade världen*. Bokförlaget Stolpe.
- World Values Survey. WVS Cultural Map: 2023 Version.
<https://www.worldvaluessurvey.org/WVSNewsShow.jsp?ID=467> (20 december, 2023).
- Yesil, Bilge. 2014. "Press Censorship in Turkey: Networks of State Power, Commercial Pressures, and Self-Censorship: Press Censorship in Turkey." *Communication, Culture & Critique* 7(2): 154–73.
- Zaremba, Maciej. 2013. *Patientens Pris - Ett Reportage Om Den Svenska Sjukvården Och Marknaden*. Stockholm: Svante Weyler Bokförlag AB.
- Öhberg, Patrik. 2020. "10 År Med Sverigedemokraterna." I *Regntunga Skyar*, SOM-rapport, Göteborg.

Förteckning över tidigare rapporter till ESO

2023

- Stability in the Balance – a Report on the Roles of Fiscal and Monetary Policy to the Expert Group on Public Economics.
- Vem bor här? En ESO-rapport om gamla och nya folkräkningar.
- Kriminella på kartan – en ESO-rapport om den organiserade brottslighetens geografi.
- Handel med stor effekt – en ESO-rapport om utrikeshandeln med el.
- Pandemin och pengarna – en ESO-rapport om inkomster, skatter, fördelning och stödåtgärder under covid-19.
- Fritt valt arbete? ESO-rapport om könssegregering i utbildning och yrke.
- Temperaturhöjning i klimatpolitiken – en ESO-rapport om EU:s nya lagstiftning i svensk kontext.
- Karriärer och barriärer – en ESO-rapport om skolgång och etablering för unga med utländsk bakgrund.
- Tuffa tag och tillit – en ESO-rapport om utslussning, eftervård och återfall för dömda till slutet ungdomsvård.
- Bruk och straff – en ESO-rapport om kriminaliseringen av narkotikakonsumtion

2022

- Bakåtblick på vägen fram – en ESO-rapport om etableringsprocessen på svensk arbetsmarknad.
- Tryggare kan ingen vara? En ESO-rapport om socialförsäkringar och välfärdssystem.

- Samspel för stabilitet – en ESO-rapport om rollfördelningen mellan finans- och penningpolitik.

2021

- I en tid av pandemi – en ESO-antologi med samhällsvetenskapliga reflektioner.
- En beklaglig förlust? En ESO-rapport om erfarenheter och lärdomar av arvsskatt.
- Ingen reklam tack – en ESO-rapport om myndigheternas kommunikation.
- Upp till bevis – en ESO-rapport om experiment som underlag för politik.
- Med gemensamma krafter – en ESO-rapport om kommunal avtalssamverkan.
- Ekonomiska krisers dynamik – en ESO-rapport om företagsomställning och strukturomvandling.
- Försörjning med fördröjning – en ESO-rapport om utrikes födda kvinnors etablering på arbetsmarknaden.

2020

- Med framtiden för sig – en ESO-rapport om sociala investeringar.
- Jämställdhet räknas – en ESO-rapport om kvinnors förändrade position i arbetslivet.
- Morot utan piska – en ESO-rapport om stärkta incitament för kommunal effektivitet.
- Spänning på hög nivå – en ESO-rapport om elnätets roll för säkra elleveranser.
- Uppkopplad utbildning – en ESO-rapport om högskolans digitalisering.
- Avgörande mål – en ESO-rapport om sysselsättningspolitiska målformuleringar.
- Vårt framtida skattesystem – en ESO-rapport med förslag på en genomgripande skattereform.

2019

- Lika för alla? En ESO-antologi om skolans likvärdighet.

- Synd och skatt – en ESO-rapport om politiken inom områdena alkohol, tobak och spel.
- Skillnad på marginalen – en ESO-rapport om reformerad inkomstbeskattning.
- Rätt på EU:s sätt – en ESO-rapport om EU-rättens inverkan på svensk skattelagstiftning.
- Klimatmål på villovägar? En ESO-rapport om politiken för utsläppsminskningar i vägtrafiken.
- Stöta på patrull – en ESO-rapport om polisens problemorienterade arbete.
- Pang för pengarna – en ESO-rapport om Sveriges militära materielförsörjning.
- Vem vårdar bäst? En ESO-rapport om svensk sjukhusvård i ett jämförande perspektiv.

2018

- Grundlag i gungning? En ESO-rapport om EU och den svenska offentlighetsprincipen.
- Lönar sig arbete 2.0? En ESO-rapport med fokus på nyanlända.
- Tid för integration – en ESO-rapport om flyktingars bakgrund och arbetsmarknadsetablering.
- Skydda lagom – en ESO-rapport om miljömålet Levande skogar.
- Tänk efter före! En ESO-rapport om samhällsekonomiska konsekvensanalyser.
- Operation digitalisering – en ESO rapport om hälso- och sjukvården.
- Data i egna händer – en ESO-rapport om personliga hälsokonton.

2017

- Dags för omprövning – en ESO-rapport om styrning av offentlig verksamhet.
- Bygg mer för fler! En ESO-rapport om staten, kommunerna och bostadsbyggandet.
- Ankomst och härkomst – en ESO-rapport om skolresultat och bakgrund.
- Yes box! En ESO-rapport om en ny modell för kapital- och bostadsbeskattning.

- Olika kön, olika lön – en ESO-rapport om diskriminering på arbetsmarknaden.
- Makar som delar på kakan – en ESO-rapport om jämställda pensioner.
- Inspiration för integration – en ESO-rapport om arbetsmarknadspolitik för nyanlända i fem länder.
- Att vara brygga mellan forskning och politik – en festskrift från nya ESO:s 10-årsjubileum.

2016

- Boende med konsekvens – en ESO-rapport om etnisk bostadssegregation och arbetsmarknad.
- Sjukskrivningarnas anatomi – en ESO-rapport om drivkrafterna i sjukförsäkringssystemet.
- När skolan själv får välja – en ESO-rapport om friskolornas etableringsmönster.
- Digitaliseringens dynamik – en ESO-rapport om struktur-omvandlingen i svenskt näringsliv.
- Grön tillväxt under lupp – en ESO-rapport om ett begrepp i tiden.
- Mer än tur i struktur – en ESO-rapport om kommunal effektivitet.
- När det rätta blir det lätta – en ESO-rapport om ”nudging”.

2015

- En ny giv? En ESO-rapport om regleringen av spelmarknaden.
- Maktutövningar under lagarna? En ESO-rapport om trotsiga kommuner.
- En förlorad generation? En ESO-rapport om ungas etablering på arbetsmarknaden.
- Verksamma insatser mot brott? En ESO-rapport om orsak och verkan.
- Familjepolitik för alla? En ESO-rapport om föräldrapenning och jämställdhet.

2014

- Goda år på ålders höst? En ESO-rapport om konkurrens i äldreomsorgen.
- 3:12-Corporations in Sweden: The Effects of the 2006 Tax Reform on Investments, Job Creation and Business Start-ups.
- Företagandets förutsättningar – En ESO-rapport om den svenska ägarbeskattningen.
- Kapital på krita? En ESO-rapport om företagandets finansiering.
- Konkurrens, kontrakt och kvalitet – hälso- och sjukvård i privat regi.
- Hållbara beräkningar – en ESO-rapport om att bedöma den offentliga sektorns finansiella hållbarhet.
- Med nya mått mätt – en ESO-rapport om indikationer på produktivitetsutvecklingen i offentlig sektor.
- Institutionsvård, incitament och information – en ESO-rapport om placering av ungdomar med sociala problem.

2013

- Bäste herren på täppan? En ESO-rapport om bostadsbyggande och kommunala markanvisningar.
- Allmän nytta eller egen vinning? En ESO-rapport om korruption på svenska.
- Var skapas jobben? En ESO-rapport om dynamiken i svenskt näringsliv 1990–2009.
- Transportinfrastrukturens framtida organisering och finansiering.
- Investeringar in blanco? En ESO-rapport om behovet av infrastruktur.
- Bonde söker bidrag – en ESO-rapport om effektivitet i det svenska landsbygdsprogrammet.
- The pension system in Sweden.
- Den offentliga sektorn – en antologi om att mäta produktivitet och prestationer.
- Utvinning för allmän vinning – en ESO-rapport om svenska mineralinkomster.
- Offentlig upphandling eller gröna nedköp? En ESO-rapport om miljöpolitiska ambitioner.

2012

- Svängdörr i staten – en ESO-rapport om när politiker och tjänstemän byter sida.
- En god start – en ESO-rapport om tidigt stöd i skolan.
- Den akademiska frågan – en ESO-rapport om frihet i den högre skolan.
- Income Shifting in Sweden. An empirical evaluation of the 3:12 rules.
- Samhällsekonomin på spåret – en ESO-rapport om att räkna på tunnelbanan.
- Hjälpa eller stjälpa? En ESO-rapport om kontrollfunktionen i arbetslöshetsförsäkringen.
- Lärda för livet? – en ESO-rapport om effektivitet i svensk högskoleutbildning.
- Forskning och innovation – statens styrning av högskolans samverkan och nyttiggörande.

2011

- UD i en ny sits – organisation, ledning och styrning i en globaliserad värld.
- Försvarets förutsättningar – en ESO-rapport om erfarenheter från 20 år av försvarsreformer.
- Kalorier kostar – en ESO-rapport om vikten av vikt.
- Avtalsbestämda ersättningar, andra kompletterande ersättningar och arbetsutbudet.
- Sysselsättning för invandrare – en ESO-rapport om arbetsmarknadsintegration.
- Kollektivtrafik utan styrning.
- Vägval i vården – en ESO-rapport om skillnader och likheter i Norden.
- Att lära av de bästa – en ESO-rapport om svensk skola i ett internationellt forskningsperspektiv.
- Rapport från ett ESO-seminarium – decenniets framtidsfrågor.

2010

- En kår på rätt kurs? En ESO-rapport om försvarets framtida kompetensförsörjning.

- Beskattning av privat pensionssparande.
- Polisens prestationer – En ESO-rapport om resultatstyrning och effektivitet.
- Swedish Tax Policy: Recent Trends and Future Challenges.
- Statliga bidrag till kommunerna – i princip och praktik.
- Revisionen reviderad – en rapport om en kommunal angelägenhet.
- Värden i vården – en ESO-rapport om målbaserad ersättning i hälso- och sjukvården.
- Enkelt och effektivt – en ESO-rapport om grundtrygghet i välfärdssystemen.
- Kåren och köerna. En ESO-rapport om den medicinska professionens roll i styrningen av svensk hälso- och sjukvård.

2009

- Den långsiktiga finansieringen – välfärdspolitikens klimatfråga?
- Regelverk och praxis i offentlig upphandling.
- Invandringen och de offentliga finanserna.
- Fyra dyra fonder? Om effektiv förvaltning och styrning av AP-fonderna.
- Lika skola med olika resurser? En ESO-rapport om likvärdighet och resursfördelning.
- En kår i kläm – Läraryrket mellan professionella ideal och statliga reform ideologier.

2003

- Skolmisslyckande – hur gick det sen?
- Politik på prov – en ESO-rapport om experimentell ekonomi.
- Precooking in the European Union – the World of Expert Groups.
- Förtjänst och skicklighet – om utnämningar och ansvarsutkrävande av generaldirektörer.
- Bostadsbyggandets hinderbana – en ESO-rapport om utvecklingen 1995–2001.
- Axel Oxenstierna – Furstespegel för 2000-talet.

2002

- ”Huru skall statsverket granskas?” – Riksdagen som arena för genomlysning och kontroll.
- What Price Enlargement? Implications of an expanded EU.
- Den svenska sjukan – sjukfrånvaron i åtta länder.
- Att bekämpa mul- och klövsjuka en ESO-rapport om ett brännbart ämne.
- Lärobok för regelnissar – en ESO-rapport om regelhantering vid avregleringar.
- Att hålla balansen – en ESO-rapport om kommuner och budgetdisciplin.
- The School’s Need for Resources – A Report on the Importance of Small Classes.
- Klassfrågan – en ESO-rapport om lärartätheten i skolan.
- Staten fick Svarte Petter – en ESO-rapport om bostadsfinansieringen 1985–1993.
- Hoten mot kommunerna – en ESO-rapport om ansvarsfördelning och finansiering i framtiden.

2001

- Mycket väsen för lite ull – en ESO-rapport om partnerskapen i de regionala tillväxtavtalen.
- I rikets tjänst – en ESO-rapport om statliga kårer.
- Rättvisa och effektivitet – en ESO-rapport om idéanalys.
- Nya bud – en ESO-rapport om auktioner och upphandling.
- Betyg på skolan – en ESO-rapport om gymnasieskolorna.
- Konkurrens bildar skola – en ESO-rapport om friskolornas betydelse för de kommunala skolorna.
- Priset för ett större EU – en ESO-rapport om EU:s utvidgning.

2000

- Att granska sig själv – en ESO-rapport om den kommunala miljötillsynen.
- Bra träffbild, fast utanför tavlan – en ESO-rapport om EU:s strukturpolitik.
- Utbildningens omvägar – en ESO-rapport om kvalitet och effektivitet i svensk utbildning.

- En svartvit arbetsmarknad? – en ESO-rapport om vägen från skola till arbete.
- Privilegium eller rättighet? – en ESO-rapport om antagningen till högskolan
- Med många mått mätt – en ESO-rapport om internationell benchmarking av Sverige.
- Kroppen eller knoppen? – en ESO-rapport om idrotts-gymnasierna.
- Studiebidraget i det långa loppet.
- 40-talisternas uttåg – en ESO-rapport om 2000-talets demo-grafiska utmaningar.

1999

- Dagens och drivkrafter – en ESO-rapport om 2000-talets demografiska utmaningar.
- Återvinning utan vinning – en ESO-rapport om sopor.
- En akademisk fråga – en ESO-rapport om rankning av C-uppsatser.
- Hederlighetens pris – en ESO-rapport om korruption.
- Samhällets stöd till de äldre i Europa – en ESO-rapport om fördelningspolitik och offentliga tjänster.
- Regionalpolitiken – en ESO-rapport om tro och vetande.
- Att snubbla in i framtiden – en ESO-rapport om statlig omvandling och avveckling.
- Att reda sig själv – en ESO-rapport om rederier och subventioner.
- Bostad sökes – en ESO-rapport om de hemlösa i folkhemmet.
- Att ta sig ton – en ESO-rapport om svensk musikexport 1974–1999.
- Med backspegeln som kompass – en ESO-rapport om stabiliseringspolitiken som läroprocess.
- Med backspegeln som kompass – ett ESO-seminarium om stabiliseringspolitik som läroprocess.

1998

- Staten och bolagskapitalet – om aktiv styrning av statliga bolag.

- Kommittéerna och bofinken – kan en kommitté se ut hur som helst?
- Regeringskansliet inför 2000-talet – rapport från ett ESO-seminarium.
- Att se till eller titta på – om tillsynen inom miljöområdet.
- Arbetsförmedlingarna – mål och drivkrafter.
- Kommuner Kan! Kanske! – om kommunal välfärd i framtiden.
- Vad kostar en ren? – en ekonomisk och politisk analys.

1997

- Fisk och Fusk – Mål, medel och makt i fiskeripolitiken.
- Ramar, regler, resultat – vem bestämmer över statens budget?
- Lönar sig arbete?
- Egenföretagande och manna från himlen.
- Jordbruksstödet – efter Sveriges EU-inträde.

1996

- Kommunerna och decentraliseringen – Tre fallstudier.
- Novemberrevolutionen – om rationalitet och makt i beslutet att avreglera kreditmarknaden 1985.
- Kan myndigheter utvärdera sig själva?
- Nästa steg i telepolitiken.
- Reglering som spel – Universitetet som förebild för offentliga sektorn?
- Hur effektivt är EU:s stöd till forskning och utveckling? – En principdiskussion.

1995

- Kapitalets rörlighet Den svenska skatte- och utgiftsstrukturen i ett integrerat Europa.
- Generationsräkenskaper.
- Invandring, sysselsättning och ekonomiska effekter.
- Hushållning med knappa naturresurser Exemplet sportfiske.
- Kostnader, produktivitet och måluppfyllelse för Sveriges Television AB.

- Vad blev det av de enskilda alternativen? En kartläggning av verksamheten inom skolan, vården och omsorgen.
- Hushållning med knappa naturresurser Exempler allemansrätten, fjällen och skotertrafik i naturen.
- Företagsstödet Vad kostar det egentligen?
- Försvarets kostnader och produktivitet.

1994

- En effektiv försvarspolitik? Fredsvinst, beredskap och återtagning.
- Skatter och socialförsäkringar över livscykeln En simuleringsmodell.
- Nettokostnader för transfereringar i Sverige och några andra länder.
- Fördelningseffekter av offentliga tjänster.
- En Social Försäkring.
- Valfrihet inom skolan Konsekvenser för kostnader, resultat och segregation.
- Skolans kostnader, effektivitet och resultat En branschstudie.
- Bensinskatteförändringens effekter.
- Budgetunderskott och statsskuld Hur farliga är de?
- Den svenska insolvensrätten Några förslag till förbättringar inom konkurshanteringen m.m.
- Det offentliga stödet till partierna Inriktning och omfattning.
- Den offentliga sektorns produktivitetsutveckling 1980–1992.
- Kvalitet och produktivitet – Teori och metod för kvalitetsjusterande produktivitetsmått.
- Kvalitets- och produktivitetsutvecklingen i sjukvården 1960–1992.
- Varför kulturstöd? Ekonomisk teori och svensk verklighet.
- Att rädda liv Kostnader och effekter.

1993

- Idrott åt alla? Kartläggning och analys av idrottsstödet.
- Social Security in Sweden and Other European Countries Three Essays.

- Lönar sig förebyggande åtgärder? Exempel från hälso- och sjukvården och trafiken.
- Hur välja rätt investeringar i transportinfrastrukturen?
- Prestödets effekter en utvärdering.

1992

- Statsskulden och budgetprocessen.
- Press och ekonomisk politik tre fallstudier.
- Kommunerna som företagsägare – aktiv koncernledning i kommunal regi.
- Slutbudsmetoden ett sätt att lösa tvister på arbetsmarknaden utan konflikter.
- Hur bra är vi? Den svenska arbetskraftens kompetens i internationell belysning.
- Statliga bidrag motiv, kostnader, effekter?
- Vad vill vi med socialförsäkringarna?
- Fattigdomsfällor.
- Växthuseffekten slutsatser för jordbruks-, energi- och skattepolitiken.
- Frihandeln ett hot mot miljöpolitiken eller tvärtom?
- Skatteförmåner och särregler i inkomst- och mervärdesskatten.

1991

- SJ, Televerket och Posten bättre som bolag?
- Marginaleffekter och tröskeleffekter barnfamiljerna och barnomsorgen.
- Ostyriga projekt att styra stora kommunala satsningar.
- Prestationsbaserad ersättning i hälso- och sjukvården vad blir effekterna?
- Skogspolitik för ett nytt sekel.
- Det framtida pensionssystemet två alternativ.
- Vad kostar det? Prislista för statliga tjänster.
- Metoder i forskning om produktivitet och effektivitet med tillämpningar på offentlig sektor.
- Målstyrning och resultatuppföljning i offentlig förvaltning.

1990

- Läke-medelsförmånen.
- Sjukvårdskostnader i framtiden vad betyder åldersfaktorn?
- Statens dolda kapital. Aktivt ägande: exemplet Vattenfall.
- Skola? Förskola? Barnskola?
- Bostadskarriären som en förmögenhetsmaskin.

1989

- Arbetsmarknadsförsäkringar.
- Hur ska vi få råd att bli gamla?
- Kommunal förmögenhetsförvaltning i förändring – city-kommunerna Stockholm, Göteborg och Malmö.
- Bostadsstödet – alternativ och konsekvenser.
- Produktivitetmätning av folkbibliotekens utlåningsverksamhet.
- Statsbidrag till kommuner: allt på en check eller lite av varje? En jämförelse mellan Norge och Sverige.
- Vad ska staten äga? De statliga företagen inför 90-talet.
- Beställare-utförare – ett alternativ till entreprenad i kommuner.
- Lönestrukturen och den "dubbla obalansen" – en empirisk studie av löneskillnader mellan privat och offentlig sektor.
- Hur man mäter sjukvård – exempel på kvalitet- och effektivitetmätning.

1988

- Vad kan vi lära av grannen? Det svenska pensionssystemet i nordisk belysning.
- Kvalitet och kostnader i offentlig tjänsteproduktion.
- Alternativ i jordbrukspolitiken.
- Effektiv realkapitalanvändning i kommuner och landsting.
- Hur stor blev tvåprocentaren? Erfarenheten från en besparings-teknik.
- Subventioner i kritisk belysning.
- Prestationer och belöningar i offentlig sektor.
- Produktivitetutveckling i kommunal barnomsorg.
- Från patriark till part – spelregler och lönepolitik för staten som arbetsgivare.
- Kvalitetsutveckling inom den kommunala barnomsorgen.

1987

- Integrering av sjukvård och sjukförsäkring.
- Produktkostnader för offentliga tjänster – med tillämpningar på kulturområdet.
- Kvalitetsutvecklingen inom den kommunala äldreomsorgen 1970–1980.
- Vägar ut ur jordbruksregleringen – några idéskisser.
- Att leva på avgifter – vad innebär en övergång till avgiftsfinansiering?

1986

- Offentliga utgifter och sysselsättning.
- Produktions-, kostnads-, och produktivitetsutveckling inom den offentliga finansierade utbildningssektorn 1960–1980.
- Socialbidrag. Bidragsmottagarna: antal och inkomster. Socialbidragen i bidragssystemet.
- Regler och teknisk utveckling.
- Kostnader och resultat i grundskolan – en jämförelse av kommuner.
- Offentliga tjänster – sökarljus mot produktivitet och användare.
- Svensk inkomstfördelning i internationell jämförelse.
- Byråkratiseringstendenser i Sverige.
- Effekter av statsbidrag till kommuner.
- Effektivare sjukvård genom bättre ekonomistyrning.
- Samhällsekonomiskt beslutsunderlag – en hjälp att fatta bättre beslut.
- Produktions-, kostnads- och produktivitetsutveckling inom armén och flygvapnet 1972–1982.

1985

- Egen regi eller entreprenad i kommunal verksamhet – möjligheter, problem och erfarenheter.
- Sociala avgifter – problem och möjligheter inom färdtjänst och hemtjänst.
- Skatter och arbetsutbud.
- Produktions-, kostnads- och produktivitetsutveckling inom vägsektorn.

- Organisationer på gränsen mellan privat och offentlig sektor – förstudie.
- Frivilligorganisationer alternativ till den offentliga sektorn?
- Transfereringar mellan den förvärvsarbetande och den äldre generationen.
- Produktions-, kostnads- och produktivitet utveckling inom den sociala sektorn 1970–1980.
- Produktions-, kostnads- och produktivitet utveckling inom offentligt bedriven hälso- och sjukvård 1960–1980.
- Statsskuldräntorna och ekonomin effekter på den samlade efterfrågan i samhället.

1984

- Återkommande kostnads- och prestationsjämförelser – en metod att främja effektivitet i offentlig tjänsteproduktion.
- Parlamentet och statsutgifterna hur finansmakten utövas i nio länder.
- Transfereringar och inkomstskatt samt hushållens materiella standard.
- Marginella expansionsstöd ekonomiska och administrativa effekter.
- Är subventioner effektiva?
- Konstitutionella begränsningar i riksdagens finansmakt – behov och tänkbara utformningar.
- Perspektiv på budgetunderskottet, del 4. Budgetunderskott, utlandsupplåning och framtida konsumtionsmöjligheter. Budgetunderskott, efterfrågan och inflation.
- Vem utnyttjar den offentliga sektorns tjänster.

1983

- Administrationskostnader för våra skatter.
- Fördelningseffekter av kommunal barnomsorg.
- Perspektiv på budgetunderskottet, del 3. Budgetunderskott, portföljval och tillgångsmarknader. Modellsimuleringar av offentliga besparingar m.m.
- Produktivitet i privat och offentliga tandvård.
- Generellt statsbidrag till kommuner – modellskisser.

- Administrationskostnader för några transfereringar.
- Driver subventioner upp kostnader – prisbildningseffekter av statligt stöd.
- Minskad produktivitet i offentlig sektor – en studie av patent- och registreringsverket.
- Perspektiv på budgetunderskottet, del 2. Fördelningseffekter av budgetunderskott. Hushållsekonomi och budgetunderskott.
- Enhetligt barnstöd? några variationer på statligt ekonomiskt stöd till barnfamiljer.
- Staten och kommunernas expansion några olika styrmedel.

1982

- Ökad produktivitet i offentlig sektor – en studie av de allmänna domstolarna.
- Offentliga tjänster på fritids-, idrotts- och kulturområdena.
- Perspektiv på budgetunderskottet, del 1. Budgetunderskottens teori och politik. Statens budgetfinansiering och penningpolitiken.
- Inkomstomfördelningseffekter av livsmedelssubventioner. Perspektiv på besparingspolitiken.